

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra praktické teologie

Diplomová práce

NEGATIVNÍ DOPADY SOCIÁLNÍ OPORY U ROMŮ ŽIJÍCÍCH V SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALITÁCH (S PŘÍHLÉDNUTÍM K SITUACI V PÍSKU)

Vedoucí práce: Mgr. David Urban, PhD.

Autor práce: Bc. Lucie Ďurkovová
Studijní obor: Etika v sociální práci
Ročník: Druhý

2011

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce.

Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

31. března 2011

Děkuji vedoucímu diplomové práce Mgr. Davidovi Urbanovi, PhD.
za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

Velké poděkování patří také panu Pavlu Kubišтови, vedoucímu středisek
Naděje v Písku a všem osloveným sociálním pracovníkům a Romům,
bez jejichž přispění by tato práce nemohla vzniknout.

Obsah

Úvod	6
1 Sociální opora	9
1.1 Vymezení pojmu	9
1.2 Druhy sociální opory	10
1.3 Pozitivní dopady sociální opory	11
1.4 Negativní dopady sociální opory	12
1.5 Sociální opora jako úkol sociální práce	14
1.6 Souvislost sociální opory a etiky	15
1.7 Shrnutí	16
2 Sociální opora u Romů žijících v sociálně vyloučených lokalitách (s přihlédnutím k situaci v Písku)	17
2.1 Význam sociální opory pro Romy	17
2.2 Možné zdroje sociální opory u Romů	19
2.2.1 Rodina	19
2.2.2 Přátelé, sousedé, spolupracovníci	21
2.2.3 Komunita	22
2.2.4 Profesionální opora	23
2.2.4.1 Státní sektor	24
2.2.4.2 Neziskový sektor	25
2.3 Faktory ovlivňující přístup Romů k sociální opoře	27
2.3.1 Diskriminace, nedůvěra k majoritě	27
2.3.2 Kastovnictví a rituální nečistota	28
2.3.3 Prostorová segregace sociálně vyloučených Romů	30
2.4 Souvislost omezených zdrojů sociální opory u Romů a jejich sociálního vyloučení	31
2.5 Zkušenosti Romů žijících v sociálně vyloučených lokalitách v Písku ...	32
2.5.1 Lokalita A	33
2.5.2 Lokalita B	35
2.5.3 Vyhodnocení získaných informací	37

2.6 Shrnutí	39
3 Etická reflexe sociální opory poskytované Romům žijícím v sociálně vyloučených lokalitách	41
3.1 Je poskytování sociální opory Romům opodstatněné?	41
3.2 Kým má být sociální opora poskytována?	45
3.3 Přispívají sociálně vyloučené lokality k obecnému blahu?	49
3.4 Je při poskytování sociální opory brán ohled na důstojnost Romů?	52
3.5 Je sociální opora spravedlivá?	55
3.6 Je sociální opora Romům poskytována s ohledem na jejich hodnoty?	59
3.7 Existuje souvislost mezi sociální oporou a diskriminací Romů?	61
3.8 Je sociální opora nástrojem integrace nebo její překážkou?	66
3.9 Shrnutí	70
4 Navrhovaná východiska sociální opory u Romů žijících v sociálně vyloučených lokalitách	72
4.1 Sociální opora u Romů - shrnutí poznatků	72
4.2 Možné kroky vedoucí ke zlepšení (profesionální) sociální opory u Romů	74
4.2.1 Obecná východiska a praktické návrhy pro zlepšení sociální opory u Romů	74
4.2.2 Etika jako východisko při poskytování sociální opory	76
4.3 Shrnutí	79
Závěr	81
Seznam použitých zdrojů	83
Seznam příloh	90
Příloha I. – Základní údaje o sociálně vyloučených lokalitách v Písku	91
Příloha II. – Dotazníky pro Romy žijící v sociálně vyloučených lokalitách v Písku	93
Příloha III. – Dotazníky pro sociální pracovníky	94
Abstrakt	95
Abstract	96

Úvod

„Averdženo tut šaj del godi, averdženo tut šaj del drom, al'e manušes tutar mušines te kereľ ča tu jekh. = Někdo ti může poradit, někdo tě může usměrnit, ale člověka ze sebe musíš učinit sám.“¹ (Romské přísloví)

V odborné literatuře se poukazuje na nesporné a v minulosti mnohokrát doložené příznivé účinky sociální opory, jakožto důležité determinanty zdraví a pozitivního faktoru při zvládání stresogenních událostí.

Je však dobré si uvědomit, jak připomíná také výše uvedené romské přísloví, že sociální opora má své hranice a negativní stránky. Vyplývá to z faktu, že je poskytována lidem a lidmi.

Ačkoli jsme si všichni rovni ve své důstojnosti a právech, naše potřeby, přání a problémy se během života mění. Spolu s nimi přichází také nutnost využít v určitých situacích pomoc druhých.

Sociální opora pro Romy ze sociálně vyloučených lokalit má poněkud jiný charakter, než je tomu u majoritní společnosti. Stává se mnohdy nutností důležitou pro přežití.

Poskytovat sociální oporu Romům je také úkolem sociálních pracovníků, a proto jsem si ji vybrala jako téma své diplomové práce.

Cílem této práce je popsat, zhodnotit a analyzovat některé negativní stránky sociální opory (ne)poskytované Romům žijícím v sociálně vyloučených lokalitách, ptát se po souvislostech, hledat řešení. Zamyslíme-li se totiž nad tématem hlouběji, vyvstanou z něj závažné (nejen etické) otázky, které jsou naléhavější tím více, čím více je u nás sociální vyloučení Romů expandujícím jevem. Je sociální opora Romům poskytována správně s ohledem na jejich hodnoty a potřeby? Nemůže sociální opora v dnešní podobě nějakým způsobem podporovat diskriminaci Romů? Je segregace Romů v sociálně vyloučených lokalitách pomocí nebo uplatněním moci státu na člověka, který se různých důvodů nemůže bránit? Je správné nechávat většinu

¹ HÜBSCHMANOVÁ, M., ŠEBKOVÁ, H., ŽIGOVÁ, A. *Romsko-český a česko-romský kapesní slovník*, s. 95.

zodpovědnosti na rodině? Do popředí se dostávají pojmy jako je manipulace, závislost, moc...

Problém se budu snažit uchopit za pomoci odborné literatury zabývající se sociologií, psychologií, etikou, sociální prací a v neposlední řadě sociální politikou a pokusím se o propojení poznatků těchto věd za účelem získání uceleného pohledu, nalezení souvislostí a odpovědí na položené otázky. Důležitým, avšak zdaleka ne jediným vodítkem, mi budou knihy autorů Hirta a Jakoubka, kteří se věnují sociálnímu vyloučení Romů, a dále pak tituly Křivohlavého a Kebzy, kteří jsou odborníky na sociální oporu.

V první kapitole se pokusím o velmi stručné uchopení pojmu „sociální opora“ v obecné rovině a nastíním jeho možná pozitiva a negativa, souvislost se sociální prací a etikou. Ve druhé kapitole se již zaměřím na sociální oporu poskytovanou Romům žijícím v sociálně vyloučených lokalitách a popíši, jaký význam může pro Romy mít, jak a prostřednictvím koho, jim může být pomáháno, co ovlivňuje jejich přístup k sociální opoře, a také, zda je v odborné literatuře popsána nějaká souvislost mezi sociální oporou a sociálním vyloučením. Třetí kapitola bude psána v duchu (etické) reflexe. Zkoumáním různých úhlů pohledu a různých názorů se budu snažit nalézt odpovědi na položené palčivé otázky. Věřím, že se mi tak podaří poukázat na (mnohdy ne zcela zjevné) souvislosti, mezery a negativa, která se mohou při poskytování sociální opory projevit. Čtvrtá kapitola pak bude shrnutím všech poznatků získaných v předchozích kapitolách a pokusí se navrhnout možná řešení pro zlepšení sociální opory poskytované Romům.

Svou práci bych ráda obohatila o názory a zkušenosti Romů žijících v sociálně vyloučených lokalitách v Písku a sociálních pracovníků, jejichž prostřednictvím se sociální opora uskutečňuje. (Písek jsem si vybrala proto, že je městem mého bydliště a mohu se tedy lépe orientovat ve zdejší situaci a sociálních oporách, které jsou zde Romům k dispozici.)

Domnívám se, že má diplomová práce by se po určité modifikaci dala aplikovat na situaci v kterékoli sociálně vyloučené lokalitě v České republice, a proto je opodstatněné, i když nikoli nezbytné, zahrnout do ní také názory skutečných lidí a vztáhnout ji tak k praxi.

Možný přínos mé diplomové práce pro odbornou veřejnost spatřuji především v návrzích na zlepšení poskytované sociální opory Romům žijícím (nejen) v sociálně

vyloučených lokalitách. Uvedením návrhů do praxe by se mohla zlepšit situace sociálně vyloučených Romů a možná (o velmi malý krůček) i vztah mezi minoritou a majoritou.

V menším měřítku pak může má práce pomoci pomáhajícím pracovníkům v Písku, kteří si v průběhu rozhovoru mohli uvědomit, kde jsou rezervy jejich práce a jak ji mohou do budoucna zlepšit.

1 Sociální opora

Jedno moudré přísloví říká, že sdílená radost je dvojnásobná radost a sdílená starost je poloviční starost. V případě působení sociální opory se toto tvrzení mnohdy stává pravdou. Pomoc a zejména emocionální podpora druhých lidí nám pomáhá ustát problémy, zátěžové situace a krize, se kterými se během života setkáváme. Na druhé se obracíme v případě, že potřebujeme radu, pomoc, podporu či útěchu...

Obsah první kapitoly je pro čtenáře nutným vodítkem k pochopení sociální opory v obecném - širším kontextu, s ohledem na její souvislost se sociální prací a etikou.

1.1 Vymezení pojmu

V odborné literatuře najdeme více definic vysvětlujících pojem sociální opora. Například Křivohlavý vymezuje sociální oporu jako „*pomoc, která je poskytována druhými lidmi člověku, který se nachází v zátěžové situaci. Obecně jde o činnost, která člověku v tísní jeho zátěžovou situaci určitým způsobem ulehčuje.*“²

Podle názoru Baštecké za sociální oporu můžeme označit pomoc druhých, která člověka přibližuje k jeho vytouženým cílům.³

Sociální oporu lze chápat také ve smyslu krizové intervence, a to v případech, kdy se člověk ocitne v situaci, kterou subjektivně hodnotí jako nezvládnutelnou vzhledem ke zdrojům, které má v danou chvíli k dispozici. Obvykle používané strategie řešení nefungují a člověk pociťuje intenzivní úzkost a paniku. Intervencí je míněno, že mezi jedince a jeho krizi vstoupí prostředník (pomocník poskytující sociální oporu). Takový prostředník pomůže člověku v krizové situaci získat větší odstup od problému. Tím se vývoj krize zastaví a je možné využít jejího potenciálu.⁴

„*Hovoří-li o sociální opoře psychologie, zahrnuje tento druh jednání do širšího*

² KŘIVOHLAVÝ, J. *Psychologie zdraví*, s. 94.

³ Srov. BAŠTECKÁ, B. *Terénní krizová práce : psychosociální intervenční týmy*, s. 84.

⁴ Srov. KASTOVÁ, V. *Krize a tvořivý přístup k ní: Typy životních krizí, jejich dynamika a možnost krizové intervence*, s. 14, 15.

problémového komplexu, který označuje různými termíny: altruismus, prosociální chování, pomáhání (helping behavior).“⁵

Chceme-li shrnout důležitost sociální opory, můžeme říci, že: „*Sociální opora má v životě člověka svůj význam. Jeví se jako důležitý moment v procesu zvládání životních těžkostí zvláště tam, kde člověk onemocní, kde se dostává do určité životní krize, kde byl postižen nehodou (úrazem), kde byl chodem událostí hluboce zklamán (např. tam, kde mu někdo blízký zemřel), kde stojí před závažným rozhodnutím apod.*“⁶

Pokud jde o rozdíly v dostupnosti sociální opory, ženy obvykle mají možnost přijímat, (a také přijímají) více sociální opory než muži, mladí lidé více než staří. Získávat sociální oporu je (pravděpodobně) snazší pro osoby tělesně přitažlivé, společenské a ty, které mají větší množství zájmů.⁷

Také sociálně-ekonomický status, tedy úroveň dosaženého vzdělání, příjmu a společenského postavení má podle Kebzy vliv na možnosti využívání sociální opory. Nižší vzdělání totiž může omezit vědomosti osob o zdrojích sociální opory a nedostatek finančních prostředků ovlivnit dostupnost některých služeb a péče.⁸

Závěrem je třeba říci, že snáze je přijímána pomoc, která je „*motivována zájmem nebo starostí o druhého člověka, nikoli povinností.*“⁹

1.2 Druhy sociální opory

Již v roce 1981 rozlišil J. House čtyři složky obsahu sociální opory:

1. **Emocionální oporu**, při níž je člověku empatickou formou sdělováno, že na své problémy „není sám“. Je mu dodávána naděje, je uklidňován v případě rozrušení. Pomáhajícím je v tomto případě někdo, kdo soucítí s našimi problémy, laskavým jednáním nám naznačuje svou náklonnost, emocionální blízkost a porozumění našim pocitům.¹⁰

2. **Hodnotící oporu**, která je postiženému člověku sdělována tím, že je s ním jednáno s úctou a respektem. Cílem hodnotící opory je posílit sebevědomí jedince a podpořit jeho snahu o autoregulaci (- řídit věci podle vlastního přání). Spadá sem

⁵ MAREŠ, J., et al. *Sociální opora u dětí a dospívajících III*, s. 14.

⁶ KŘIVOHLAVÝ, J. *Psychologie zdraví*, s. 98.

⁷ Srov. BAŠTECKÁ, B. *Terénní krizová práce : psychosociální intervenční týmy*, s. 77.

⁸ Srov. KEBZA, V. *Psychosociální determinanty zdraví*, s. 172.

⁹ BAŠTECKÁ, B. *Terénní krizová práce : psychosociální intervenční týmy*, s. 78.

¹⁰ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. *Psychologie zdraví*, s. 98.

ovšem i sdílení těžkostí s člověkem v tísní a společné nesení některých těžkých úkolů spolu s ním.¹¹

3. **Informační oporu**, při které jsou postiženému jedinci dodány informace, které by mu mohly pomoci orientovat se v situaci, do níž se dostal. Jedná se například o poskytnutí rad od lidí, kteří již mají s obdobnou situací zkušenosti. Do této kategorie patří také pomoc poskytovaná člověku v tísní tím, že je mu nasloucháno, zjišťují se jeho potřeby i jeho představy o tom, co by pro něj bylo možné udělat apod.¹²

4. **Instrumentální oporu**, při které se jedná např. o poskytnutí finanční výpomoci či materiální podpory, zařízení neodkladných záležitostí, které postižený sám nemůže z různých důvodů provést, apod.¹³

Někteří autoři k výše uvedeným druhům přidávají ještě:

5. **Oporu poskytovanou (sociálním) společenstvím**, při které jsou například skrze účast člověka na společenských aktivitách u něj navozeny kladné pocity, což mu umožňuje na chvíli „zapomenout“ na problémy, pookrát.¹⁴

6. **Oporu potvrzením platnosti**, při níž se jedná o zpětnou vazbu – člověk prostřednictvím sociálního srovnávání s druhými lidmi a jejich potížemi nabývá pocitu, že to, co v danou chvíli prožívá, je „v normě“ a ze strany druhých lidí akceptováno.¹⁵

Výzkum sociální opory provedený Šolcovou a Kebzou v roce 2003 prokázal, že zatímco v mladším věku je kladen větší důraz na informace, s narůstajícím věkem nabývá na významu opora emocionální.¹⁶

1.3 Pozitivní dopady sociální opory

Pozitivní dopady sociální opory nelze popřít, důležité však je, že sociální opora může být účinná pouze za podmínky, že ji příjemce jako oporu skutečně vnímá.¹⁷

Správně poskytovaná sociální opora má vliv na upevnění jedince **pocitu vlastní hodnoty** a jeho důvěru v to, že mu v případě potřeby bude pomoheno. Díky ní **se cítí zakotven**. Sociální opora dává člověku také **příležitost k pečování o druhého** a **pocit**

¹¹ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. *Psychologie zdraví*, s. 98.

¹² Srov. Tamtéž.

¹³ Srov. Tamtéž, s. 97.

¹⁴ Srov. ŠPATENKOVÁ, N. *Krize: psychologický a sociologický fenomén*, s. 38.

¹⁵ Srov. Tamtéž.

¹⁶ Srov. KEBZA, V. *Psychosociální determinanty zdraví*, s. 176-178.

¹⁷ Srov. BAŠTECKÁ, B. *Terénní krizová práce : psychosociální intervenční týmy*, s. 88.

potřebnosti. Člověk, který přijímá psychickou oporu by měl cítit, že i on může být pro druhé něčím užitečný.¹⁸

Kebza se domnívá, že opora, která je jedinci poskytována druhými osobami, skupinami, ale také širší společností, **může ovlivnit způsob, jakým se vyrovnává s náročnými situacemi,** a tím i jeho duševní pohodu a zdraví.¹⁹ Také Křivohlavý uvádí, že sociální opora je jedním z nejdůležitějších pozitivních faktorů, které výrazně ovlivňují nepříznivý vliv různých negativních životních situací na psychický a fyzický zdravotní stav člověka, na jeho pohodu a kvalitu jeho života.²⁰

Systém sociální opory může být chápán tedy jako „nárazníkový“ či **tlumící, chránící člověka proti potenciálnímu škodlivému vlivu stresových událostí.** Ti, kteří disponují silným systémem sociální opory, jsou pravděpodobně lépe vybaveni ke zvládání závažných životních změn i každodenních těžkostí.²¹

Již samotné vědomí toho, že druzí lidé jsou připraveni člověku poskytnout pomoc, vytváří pocit sociální jistoty, která povzbuzuje člověka k tomu, aby podstoupil riziko a **samostatně se pokusil řešit problém,** před nímž stojí.²²

Dalším důležitým pozitivním faktem je, že sociální opora **může ovlivnit délku života** jedince. Bylo totiž zjištěno, že lidé s rozvinutými sociálními vazbami žijí déle než lidé, kteří těmito vazbami nedisponují.²³

1.4 Negativní dopady sociální opory

Odborná literatura věnuje svou pozornost především pozitivním vlivům sociální opory. Za určitých okolností však poskytovaná sociální opora nepřináší pozitivní výsledky. Jedná se zejména o situace, kdy sociální opora podporuje **závislost na pomáhajícím a eliminuje či ruší žádoucí možnost řešení konfliktů.** Kebza také poukazuje na nebezpečí **mocenské manipulace,** která je právě záměrným rozvojem mezilidských vztahů často umožňována.²⁴

Negativně je sociální opora vnímána také v případě, kdy „*jedinec v zátěžové situaci dostává sociální oporu, kterou si sám nevyžádal, ani si ji nepřeje; dostává ji v podobě, která mu nevyhovuje; dostává ji v rozsahu, který vnímá jako nadměrný; od lidí, které*

¹⁸ Srov. BAŠTECKÁ, B. *Terénní krizová práce : psychosociální intervenční týmy*, s. 91.

¹⁹ Srov. KEBZA, V. *Psychosociální determinanty zdraví*, s. 151.

²⁰ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. *Psychologie zdraví*, s. 104.

²¹ Srov. KEBZA, V. *Psychosociální determinanty zdraví*, s. 153.

²² Srov. KRAUSE, N. in KŘIVOHLAVÝ, J. *Psychologie zdraví*, s. 93-94.

²³ Srov. KEBZA, V. *Psychosociální determinanty zdraví*, s. 153.

²⁴ Srov. Tamtéž, s. 164-165.

o ni nepožádal; ve specifických sociálních situacích, které **ohrožují jeho potřebu autonomie a autodeterminace, vnímání vlastní zdatnosti, jeho sebepojetí, sebeúctu.** Taková sociální opora je vnímána jedincem jako opora obtěžující, až devalvující, signalizující jeho **závislost na druhých.**“²⁵

Také Corey a Callananová upozorňují na nebezpečí vzniku závislosti na pomáhajícím a odsuzují situaci, kdy je závislost ze strany poskytovatele sociální opory vědomě posilována (například za účelem získání většího počtu odpracovaných hodin s klientem).²⁶

Mareš poukazuje na negativní dopad sociální opory v případech, kdy je nabízená pomoc přímo odmítána, což vede k **frustraci u pomáhajícího.** Opačným případem je pak situace, kdy člověk, který se ocitl v nouzi, očekává sociální oporu a dává najevo potřebu pomoci, ale okolí toto volání přehlédne nebo poskytnutí pomoci odmítne. Člověk, který už tak zažívá nepříjemný stres, je frustrován absencí opory, kterou očekával a spoléhal na ni. Zažívá zklamání, které může být pro něj traumatizujícím zážitkem, jenž **zpochybňuje důvěru v konkrétního člověka či dokonce lidi obecně.** Neposkytnutí sociální opory tak podle Mareše může mít pro člověka závažnější důsledky, než původní událost, která jej přiměla k vyhledání pomoci.²⁷

Ačkoli na straně lidí přijímajících pomoc je nebezpečí negativních dopadů sociální opory „zřetelnější“, i u pomáhajících se můžeme setkat s negativním působením.

V odborné literatuře je popsán tzv. **„syndrom pomocníka“**, který je nejčastěji spojován s lidmi pracujícími v pomáhajících profesích. V případě takového člověka je pomoc druhému „nevědomou obranou, kompenzující neschopnost prožívat a vyjadřovat vlastní emoce a potřeby ve spojení se zdánlivě nenapadnutelnou fasádou v oblasti sociálních „služeb“ a latentními fantaziemi o vlastní všemohoucnosti.“²⁸ Slabost, bezmocnost a otevřené přiznání vlastních problémů jsou přijímány a podporovány jen u druhých, zatímco představa o sobě samém má takových „poskvrn“ zůstat ušetřena. v pozadí touhy pomáhat druhým v tomto případě není altruismus a empatie s trpícími, ale neukojitelná narcistická touha po uznání, pozornosti a moci.²⁹

Jedním z negativních následků, které na pomáhajícím jeho snaha zanechá, může být také **„syndrom vyhoření“.** „Syndrom vyhoření představuje celý soubor příznaků

²⁵ MAREŠ, J., et. al. *Sociální opora u dětí a dospívajících III*, s. 35.

²⁶ Srov. COREY, G., CALLANAN, P. *Issues and ethics in the helping professions*, s. 55.

²⁷ Srov. MAREŠ, J., et al. *Sociální opora u dětí a dospívajících II.*, s. 79,80.

²⁸ SCHMIDBAUER, W. *Syndrom pomocníka*, přebal.

²⁹ Srov. Tamtéž, s. 16-22.

projevujících se zpravidla u tzv. angažovaných „pomahačů“ ztrátou elánu, radosti ze života a především energie a nadšení potřebných při výkonu profese. Dochází tak postupně k celkové stagnaci až rezignaci. Člověk je frustrován, reaguje předrážděností, nedůvěřivostí, depresivitou, apatií, cynismem a celkovým vyčerpáním.“³⁰

1.5 Sociální opora jako úkol sociální práce

„Průsečík“ sociální opory a sociální práce je třeba hledat tam, kde se sociální pracovník setkává s klientem, aby mu nabídl svou pomoc.

Cílem sociální práce je (podle jedné z mnoha definic): *„Pomáhat lidem, kteří se pokoušejí řešit a zvládnout problémy ve fungování, v interakcích s jejich sociálním prostředím. Prostřednictvím své pomoci se sociální pracovník snaží zlepšit způsob, kterým lidé sociálně fungují, nebo vztahy mezi lidmi a jejich sociálním prostředím.“³¹*

Tím, že se sociální pracovník snaží pozitivně působit na vztahy klienta s druhými lidmi, podporuje také jeho sociální síť a pomáhá tak rozšiřovat možné zdroje klientovy sociální opory. Snaží se o to, aby se klient mohl o koho opřít v případě potíží, a aby mu jeho nejbližší byli sami schopni poskytnout sociální oporu: *„Vztahy s druhými lidmi představují pro člověka, který potřebuje pomoc, zásadní zdroje. Nalézání a propojování těchto zdrojů se v sociální práci nazývá vytvářením sítě (networking). Pracovník s klientem a pro klienta oživuje síť, do které patří příbuzní, sousedé, přátelé, spolupracovníci, ale i instituce a informace.“³²*

Důležitým v tomto kontextu je pojem sociální fungování, k jehož zlepšení se sociální pracovník snaží napomáhat, a kterým je chápáno:

“Naplnění rolí člověka ve společnosti, ve vztahu k lidem v bezprostředním sociálním okolí i ve vztahu k sobě samému. Toto fungování zahrnuje uspokojování potřeb jak základních, tak těch, na kterých závisí jeho uplatnění ve společnosti. Lidské potřeby zahrnují tělesné aspekty (jídlo, přístřeší, bezpečí, zdravotní péče a ochrana), osobní naplnění (vzdělání, odpočinek, hodnoty, estetika, náboženství, dosažení úspěchu), emocionální potřeby (pocit sounáležitosti, vzájemná péče, společenství) a adekvátní sebepojetí (sebedůvěra, sebeúcta a osobní identita).“³³

³⁰ JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*, s. 158.

³¹ MATOUŠEK, O., et al. *Základy sociální práce*, s. 185.

³² BAŠTECKÁ, B. *Terénní krizová práce : psychosociální intervenční týmy*, s. 84.

³³ MATOUŠEK, O., et al. *Základy sociální práce*, s. 186.

Pomocí při naplňování lidských potřeb tak, jak jsou popsány výše, sociální pracovník poskytuje svým klientům sociální oporu v pravém slova smyslu: Může klientovi poskytnout například peněžní sociální dávku, kterou klient využije k uhrazení potravin a tím naplnění „tělesných aspektů lidských potřeb“ (instrumentální opora), radu nebo informaci, která mu pomůže vyřešit tíživý problém týkající se například rozhodování o dalším vzdělání (informační opora), empatickým nasloucháním mu dát najevo, že se o něj někdo skutečně zajímá (emocionální opora) a potvrzením, že klient má dostatečné kompetence, k tomu, aby svůj problém vyřešil, zvýšit jeho pocit sebedůvěry (hodnotící opora).

Poskytování sociální opory klientům tak můžeme považovat za hlavní náplň práce sociálních pracovníků.

1.6 Souvislost sociální opory a etiky

Každá lidská osoba je již svou podstatou mravní bytostí s neopominutelnou hodnotou a důstojností. Proto samotná skutečnost, že sociální opora je poskytována člověku člověkem má v sobě etický náboj.

Jednání individuální osoby, tedy „laického pomáhajícího“, ale do jisté míry také sociálního pracovníka s klientem spadá do oblasti individuální etiky. Jeho konání je přičítáno jeho osobní odpovědnosti a je hodnoceno jako dobré nebo naopak špatné.³⁴

Sociální pracovník je však také součástí instituce, (tedy sociálního útvaru, do něhož se zpevnily interakce,) která již má rozměr sociálně etický a kritéria posuzování se vztahují k heslům spravedlivé, nespravedlivé.³⁵

Zatímco individuální etika mravně posuzuje skutky, motivy jednání a postoje samostatných osob a snaží se pro ně stanovit normy, etika sociální posuzuje vztahy, struktury, systémy pravidel, řády, a to po stránce jejich spravedlnosti.³⁶

Souvislost sociální opory s etikou se nám připomíná zejména tam, kde jsou patrný negativní důsledky pomáhání. Sociální oporu totiž nelze chápat jako eticky správnou, pokud její zprostředkovatel nebere ohled na důstojnost člověka, jeho právo na sebeurčení, hodnoty či dokonce (ať již nepřímou či přímo) napomáhá k diskriminaci, a jejímž důsledkem je tedy ponížení, bezmoc, závislost a ještě hlubší sociální vyloučení lidí, kterým by ve skutečnosti měla pomáhat.

³⁴ Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika : Úvody a principy*, s. 11.

³⁵ Srov. Tamtéž, s. 12.

³⁶ Srov. Tamtéž, s. 11,12.

Je však důležité připomenout, že etika nemá pouze hodnotící charakter, ale může také napomoci ke správnému poskytování sociální opory, a proto bychom se jejich vzájemným vztahem měli dále zabývat.³⁷

1.7 Shrnutí

Nejdůležitější poznatky 1. kapitoly lze shrnout v následujících bodech:

- sociální opora je pomoc poskytovaná člověku nacházejícímu se v zátěžové situaci druhými lidmi,
- existují rozdíly v dostupnosti sociální opory mezi lidmi různého věku, pohlaví a sociálního postavení,
- sociální opora upevňuje u člověka pocit vlastní hodnoty, podporuje schopnost věci zvládat sám, poskytuje příležitost k pečování o druhého a dodává člověku pocit potřeby,
- sociální opora funguje jako tlumící („nárazníkový“) systém - ovlivňuje způsob, jakým se člověk vyrovnává s náročnými situacemi a tím i jeho duševní pohodu a zdraví,
- mezi negativní dopady sociální opory patří fakt, že sociální opora může narušovat žádoucí možnost řešení konfliktů, vytvářet závislost a dává příležitost k realizaci mocenských manipulací,
- nesprávně poskytovaná sociální opora může ohrozit autonomii člověka, který potřebuje pomoc, jeho sebepojetí a sebeúctu,
- neposkytnutí sociální opory může u člověka, který pomoc očekával, vyústit v nedůvěru v konkrétního člověka, ale také společnost obecně,
- negativním dopadem příliš angažovaného poskytování sociální opory na osobu pomáhajícího může být syndrom vyhoření,
- poskytování sociální opory je jedním z hlavních úkolů sociální práce,
- lze nalézt souvislost mezi sociální oporou a etikou.

³⁷ Viz. podkapitola 4.2.2 Etika jako východisko poskytování sociální opory.

2 Sociální opora u Romů žijících v sociálně vyloučených lokalitách (s přihlédnutím k situaci v Písku)

Jak ukáže tato kapitola, sociální opora je pro sociálně vyloučené Romy významnou komponentou řešení každodenních problémů. Umožňuje jim přežití v mnohdy těžkých podmínkách na hranici (nebo již za hranicí) objektivní chudoby.

Úkolem této kapitoly je poukázat na zdroje sociální opory, které mohou Romové žijící v sociálně vyloučených lokalitách využívat, ať už jsou to zdroje přirozené, jako například rodina či vybrané subjekty státního i nestátního sektoru.

Ačkoli je tato kapitola zaměřena na situaci v Písku, lze se domnívat, že možnosti využití zdrojů sociální opory v jiných sociálně vyloučených lokalitách v České republice budou do značné míry podobné.

Teoretické informace z odborných zdrojů budou pro dokreslení problematiky doplněny informacemi získanými v rozhovoru s Pavlem Kubištou, vedoucím středisek Naděje v Písku, sídlících přímo v prostředí sociálně vyloučených lokalit, který pracuje v oboru již deset let, a má se zde bydlícími Romy největší zkušenosti. Kapitola bude obohacena také o zkušenosti samotných Romů žijících v sociálně vyloučených lokalitách v Písku.

2.1 Význam sociální opory pro Romy

Kořeny romské sociální opory sahají hluboko do historie a rozrůstají se především v prostoru daném romskou rodinou s ohledem na dějinný vývoj společnosti a vzájemné vztahy s „neromy“. Je v minulosti mnohokrát dokázaným faktem, že *„kočující (romská) společnost mohla přežít jen pod podmínkou, že si její členové budou schopni za všech okolností co nejvíce pomáhat.“*³⁸ A nutnost pomoci v zájmu zachování rodu je v romském etniku patrná i dnes:

Rom poskytuje sociální oporu téměř výhradně členům své rozsáhlé příbuzenské sítě. Je si totiž za všech okolností vědom své rodinné a kastovní (rodové) příslušnosti! Toto vědomí se projevuje uctivým jednáním se staršími členy rodiny, péčí o děti

³⁸ MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, s. 142.

náležící k rodině, starostí o bezmocné členy rodiny a upřednostňováním všech členů jejich na úkor ostatních, tedy těch, kteří do rodiny nepatří. Příslušníky jiných rodů a jiných etnických skupin nepovažuje Rom za sobě rovné, a podle toho s nimi i jedná.³⁹

Obecně lze říci, že nejvyužívanějším a nejposkytovanějším druhem sociální opory (nejen u Romů) je **opora emocionální**. Romové mají velmi rozvinutou schopnost empatie, dokáží se snadno vcítit do pocitů druhého člověka a ihned vědí, co jejich partner prožívá. Společně s druhými prožívají pocity radosti i strachu, bezmoci i nejistoty. Dokáží vyčíst informaci z držení těla, pohledu očí. Rom nepotřebuje slyšet o starostech druhého člověka, on je cítí. Proto rychle dovede přispěchat na pomoc a „podrží“ člověka, který pociťuje tíseň a nepohodu nebo naopak s jásotem oslaví radost a veselí, které jsou přece také součástí života. Významnými jsou pro Romy také dotyky, prostřednictvím kterých získávají pocit jistoty a bezpečí.⁴⁰

Důležitá v romských sociálně vyloučených lokalitách je také **informační opora** - například při hledání zaměstnání, ať již legálního či ilegálního. Jedním z faktorů provázejících sociální vyloučení je totiž skutečnost, že obyvatelé takových lokalit neumějí efektivně využívat běžné informační kanály (- internet, inzeráty v denním tisku...), je zde také zjevná absence sociálních vazeb, tj. neznalost pracujících osob žijících mimo lokalitu, atp. V lokalitách, ve kterých žijí skupiny lidí svázané příbuzenskými vazbami, kopírují tyto příbuzenské sítě i informační kanály. Je logické, že zprostředkovatel práce přednostně zaměstnává osoby, se kterými buď žije ve společné domácnosti nebo je s nimi napojen na stejnou solidární síť. Lidem, kteří nejsou členy rodiny, je informace o práci v lepším případě prodána, v horším se k nim nedostane vůbec.⁴¹

Instrumentální opora pomáhá Romům přežít. Romové jsou závislí na pomoci svých rodinných solidárních sítí, od kterých čerpají finanční prostředky, ale využívají je například také při ztrátě bydlení – málokdy se stěhují jinam než k příbuzným.⁴² Mají dokonce morální povinnost poskytnout příbuzným přístřeší, navzdory tomu, že se budou v bytě, či obydlí tísnit.⁴³

³⁹ Srov. ŠIŠKOVÁ, T. *Menšiny a migranti v České republice*, s. 192.

⁴⁰ Srov. Tamtéž.

⁴¹ Srov. JAKOUBEK, M., HIRT, T. *Romové v osidlech sociálního vyloučení*, s. 145-146.

⁴² Srov. Tamtéž, s. 98.

⁴³ Srov. SELICKÁ, D. *Rómská rodina v kontexte metod sociálnej práce*, s. 53.

Romové rovněž často využívají instrumentální opory od státu ve formě sociálních dávek, přičemž například Šimíková uvádí, že tato „potřeba“ vyplývá zejména z jejich znevýhodněné situace na trhu práce.⁴⁴

2.2 Možné zdroje sociální opory u Romů

Důležitým pojmem v kontextu sociální opory (nejen) u Romů je pojem „sociální síť, který je užíván k charakteristice sociálních vazeb mezi lidmi.“⁴⁵ „Jedná se o soubor lidí, s nimiž je či byla tato osoba v sociálním kontaktu a od nichž je možno očekávat, že by jí v případě potřeby poskytli určitou pomoc.“⁴⁶

Již v roce 1985 označil Ch. Tardy sociální síť za hlavní zdroj sociální opory. Struktura osobní sociální sítě je ovlivňována především pohlavím jedince, jeho věkem, skutečností, zda je zaměstnán, rodinným stavem a rodičovstvím.⁴⁷

Síť (network) zahrnující zdroje sociální opory obsahuje šest hlavních kategorií, kterými se dále budeme zabývat: **rodina, blízcí přátelé, sousedé, spolupracovníci, komunita, profesionálové.**⁴⁸

2.2.1 Rodina

Pod pojmem rodina si většinou představíme rodinu nukleární, tedy takovou, která je tvořena pouze rodiči a (jejich) dětmi.⁴⁹ „Tradiční romská rodina (- velkorodina) má však mnohem větší rozsah. Nejvýznamnější jednotkou je rodina v rozsahu 3-4 generací, která sestává ze zakládajícího páru, jeho synů s manželkami a jejich dětí (případně ještě z dětí těchto dětí). Dcery zakládajícího páru se obvykle odstěhují k rodinám svých manželů a stanou se jejich součástí.“⁵⁰

Rodinná příslušnost má pro Roma zcela zásadní význam. S rodinou se Rom identifikuje, přijímá její kulturní a etické normy a řídí se jejími přísnými pravidly. Postavení v rodině je určováno především pohlavím a věkem konkrétního člena.⁵¹

⁴⁴ Srov. ŠIMÍKOVÁ, I. *Romové jako sociálně vyloučená skupina*. In NAVRÁTIL, P., et al. *Romové v české společnosti*, s. 66.

⁴⁵ KEBZA, V. *Psychosociální determinanty zdraví*, s. 161.

⁴⁶ KŘIVOHLAVÝ, J. *Psychologie zdraví*, s. 95-96.

⁴⁷ Srov. KEBZA, V. *Psychosociální determinanty zdraví*, s. 161.

⁴⁸ Srov. Tamtéž, s. 159.

⁴⁹ Srov. JANDOUŘEK, J. *Sociologický slovník*, s. 206.

⁵⁰ Člověk v tísni. *Efektivní komunikace v interkulturním prostředí: Praktická příručka pro pracovníky Úřadů práce*, [online], s. 19.

⁵¹ Srov. HÁJKOVÁ, M. *Rodina a zvyky slovenských Romů usazených v České republice*. In ŠIŠKOVÁ, T. *Menšiny a migranti v České republice*, s. 137.

Vědomí příslušnosti k rodině a k rodu je vštěpováno Romům již od raného dětství v rámci rodinné edukace a výchovy. Právě toto vědomí je jednou z nejdůležitějších složek romství. Dalšími jeho složkami pak jsou: úcta ke starším (členům rodiny), ochrana mladších a slabších (členů rodiny), podpora a upřednostňování členů rodiny, a to na úkor všech ostatních, kteří do ní nepatří.⁵² Negativním dopadem výchovy v rámci romské rodiny je fakt, že „**vychovává jedince na rodině celoživotně závislé, a to jak materiálně, tak i psychicky, brání jejich individuaci a osamostatnění.**“⁵³

Romská rodina **znemožňuje osobní vzestup svých členů**, v případech, kdy by mohl znamenat omezení rodinné solidarity. Bohužel bez omezení rodinných vztahů je osobní vzestup v naší společnosti prakticky nemožný. Romská rodina od svého člena požaduje nejen podíl na hodnotách které vytvořil prací, ale i téměř veškerý jeho volný čas. Individuální sebevědomí Roma (- lze-li o něčem takovém vůbec hovořit,) je ovlivňováno skutečností, zda je od ostatních členů rodiny chválen nebo haněn, případně postavením či domnělým významem rodiny, ke které náleží.⁵⁴

„**Většina romských nukleárních rodin je závislá na pomoci dalších spřízněných nukleárních rodin, které jim v dobách nouze půjčují peníze a poskytují jídlo nebo přístřeší.**“⁵⁵ Příbuzní mohou žít v jistotě, že jim rodina poskytne přístřeší i za předpokladu, že se bude muset významně uskomnit. Přitom se často nejedná jen o dočasné – několikadenní návštěvy. V mnoha případech se přistěhují příbuzní, kteří buď přišli o byt z důvodu neplacení nájemného, nebo byt dokonce prodali, aby získali dočasný prospěch. Tento trend často vede k **neúnosnému přeplňování bytů a podstatnému zhoršení sociálních i hygienických podmínek.**⁵⁶

Také finanční výpomoc v rámci rodiny je dosti běžná. Chudí Romové nemají úspory, o které by se v dobách nouze mohli opřít, a tak jednou z mála možností je pro ně využití solidarity jejich rodinných sítí. Mnoho nukleárních rodin by bez této finanční či materiální podpory těžko přežilo měsíc. Na druhou stranu s sebou tato solidarita přináší jisté negativní důsledky: Plody práce jsou totiž sdíleny všemi, zatímco úsilí

⁵² Srov. ŠIŠKOVÁ, T. *Menšiny a migranti v České republice*, s. 192.

⁵³ Srov. SEKYT, V. *Romské tradice a jejich konfrontace se současností (Romství jako znevýhodňující faktor)* in JAKOUBEK, M., HIRT, T. *Kulturologické etudy*, s. 207.

⁵⁴ Srov. Tamtéž.

⁵⁵ JAKOUBEK, M., HIRT, T. *Romové v osidlech sociálního vyloučení*, s. 92-93.

⁵⁶ Srov. SEKYT, V. *Romské tradice a jejich konfrontace se současností (Romství jako znevýhodňující faktor)* in JAKOUBEK, M., HIRT, T. *Kulturologické etudy*, 198.

vynaložené na jejich získání nikoliv, takže členové romských rodin nejsou **příliš motivováni k účasti na pracovním procesu.**⁵⁷

Pozitivním rysem romské solidarity však naopak je, že až donedávna bylo v rámci rodiny postaráno o staré lidi, ale i duševně nemocné či vážně zdravotně postižené jedince. Romy bychom nenalezli ani v domovech důchodců, ústavech sociální péče nebo psychiatrických léčebnách.⁵⁸ Ve svém důsledku však takové, byť chvályhodné jednání, může neúnosně zatěžovat mnohé romské rodiny.⁵⁹ Navíc společně s postupující asimilací některých Romů a silným sociálním tlakem dnešní doby, se Romové nezdáka objevují i v těchto zařízeních a dokonce i v azylových domech.⁶⁰

Podle Pavla Kubišty rodinná solidarita stále mezi Romy, (kteří žijí v Píseckých sociálně vyloučených lokalitách) do určité míry funguje. *„Příslušníci romských rodin mají k sobě velmi problémové vztahy, ale na druhou stranu se postarají, když je potřeba. „Cikána“ bezdomovce nenajdete. I když zažil jsem i případ, že žena nepravdivě udala svoji sestru na sociálce, že se nestará o děti jenom proto, že jí záviděla, že dostává vyšší dávky.“*⁶¹

2.2.2 Přátelé, sousedé, spolupracovníci

Termínům, přítel, soused, spolupracovník, je v odborné literatuře zaměřené na sociální vyloučení Romů (respektive na Romy obecně) věnována jen velmi malá pozornost.⁶² Důvody mohou být přinejmenším dva:

1, tyto možné zdroje sociální opory nejsou dosud zcela zmapovány, protože existuje předpoklad, že z důvodu vrozené kastovní nerovnosti⁶³ a jistoty rodinné výpomoci v případě nouze, se Romové stýkají především se svými příbuznými,⁶⁴ a nemají tedy potřebu rozvíjet přátelské vztahy, z důvodu sestěhování sociálně vyloučených jedinců do sociálně vyloučených lokalit Romové přichází o kontakty se sousedy v dřívějším bydlišti (- pokud nějaké měli) a v novém bydlišti již nehledají

⁵⁷ Srov. JAKOUBEK, M., HIRT, T. *Romové v osidlech sociálního vyloučení*, s. 92-93.

⁵⁸ Srov. SEKÝT, V. *Romské tradice a jejich konfrontace se současností (Romství jako znevýhodňující faktor)* in JAKOUBEK, M., HIRT, T. *Kulturologické etudy*, 198.

⁵⁹ Srov. NAVRÁTIL, P. *Romové v české společnosti*, s. 71.

⁶⁰ Srov. SEKÝT, V. *Romské tradice a jejich konfrontace se současností (Romství jako znevýhodňující faktor)* in JAKOUBEK, M., HIRT, T. *Kulturologické etudy*, 198.

⁶¹ KUBIŠTA, P. Rozhovor ze dne 10. 2. 2011, Purkratice.

⁶² Jedinou zmínkou, kterou jsem v této souvislosti v odborné literatuře zaznamenala, byla: *„K práci načerno se lze dostat nejčastěji na základě existujících kamarádských part a sousedských koalicí, například u osob žijících ve společném domě, na společném patře.“* (JAKOUBEK, M., HIRT, T. *Romové v osidlech sociálního vyloučení*, s. 145-146.)

⁶³ Viz podkapitola 2.3.2 Kastovní systém, rituální nečistota.

⁶⁴ Viz podkapitola 2.2.1 Rodina.

kontakty nové⁶⁵, a konečně z důvodu vysoké nezaměstnanosti sociálně vyloučených Romů je zřejmá pravděpodobnost, že řady jejich spolupracovníků (současných i bývalých) budou omezené nebo

2, tyto zdroje sociální opory u Romů žijících v sociálně vyloučených lokalitách opravdu chybí.⁶⁶

Pokud je tomu skutečně tak, jak popisuje druhá možnost, může mít absence vazeb významný vliv na závažnost a nevratnost sociálního vyloučení, protože takoví jedinci mají velmi omezený počet lidí, na které se mohou v případě nutnosti obrátit, a kteří by jim mohli s problémy pomoci. Nakolik tyto vazby nahrazuje stát, a je-li to tak správně se pokusíme zodpovědět v některé z dalších kapitol.

2.2.3 Komunita

V souvislosti s obyvateli sociálně vyloučených romských lokalit se často hovoří o romské komunitě. Jak však uvádí například Gabal, **pojem komunita není pro označování skupin sociálně vyloučených Romů zcela adekvátní:**⁶⁷ „Ve většině případů totiž u nich nelze hovořit o sdíleném vědomí skupinové identity spojeném s existencí formalizovaných sociálních vazeb a sdílením stejných vzorců chování, hodnot a postojů. Jedná se spíše o heterogenní seskupení nukleárních rodin sestěhovaných z různých částí města či dokonce různých měst.“⁶⁸

Protože jsou zde uměle sestěhovány rodiny, které by spolu za přirozených podmínek z důvodu kastovního systému nežily, dochází k častým konfliktům a vzájemnou pomoc a dělbu práce, která by fungovala v přirozených romských společenstvích, zde nenajdeme. Tyto „komunity“ či lépe řečeno lokality jsou charakteristické neschopností zájmově se organizovat, občansky se angažovat a společně se podílet na správě veřejných věcí.⁶⁹

⁶⁵ Viz. podkapitola 2.2.3 Komunita

⁶⁶ Otázku, zda u Romů (především těch, žijících v sociálně vyloučených lokalitách v Písku) skutečně absentují přátelské, sousedské či spolupracovnické vazby, může částečně zodpovědět podkapitola 2.5 Zkušenosti Romů žijící v sociálně vyloučených lokalitách v Písku.

⁶⁷ Srov. GABAL, I. *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti*, s. 10

⁶⁸ Tamtéž.

⁶⁹ Srov. NAVRÁTIL, P. *Romové v české společnosti*, s. 72-73.

Navíc při hmotném nedostatku bývá u obyvatel sociálně vyloučených lokalit patrná snaha domoci se lepšího postavení a větší šance na úspěch, a to na úkor ostatních. Mezi obyvateli lokalit proto často panuje vysoká konkurence.⁷⁰

Na druhou stranu existují i případy, kdy obyvatelé, kteří spolu žijí v jedné lokalitě, a které nespojují příbuzenské vztahy, navazují solidární a kooperativní vazby. Jsou známy případy, kdy se navzájem nepříbuzní obyvatelé lokalit, společně bránili proti lichvářům, zorganizovali si samosprávu, rozhodují o společných záležitostech bydlení a obživy, apod.⁷¹

Podle Pavla Kubišty lze u píseckých sociálně vyloučených lokalit částečně hovořit o komunitě: *„Dokážou si pomáhat, ale pomoc je vždy zlá. Chodí spolu třeba na dřevo do kamen, ale v noci přijdou a navzájem si to dřevo kradou. Nejsou schopni udržet pospolu, jsou sebecentričtí. Každý názor, který je jiný, než ten jejich považují za útok, a pak jednají neadekvátně. Vzájemně se udávají a kradou si i v rámci rodiny. Pokud někdo z komunity vybočí, snaží se ho „utlouct“. Sráží ho zpátky na svoji úroveň. Proti gadžům se ale spojit dokážou.“*⁷²

2.2.4 Profesionální sociální opora

V případech, kdy se sociální opory od přirozených zdrojů (rodina, přátelé...) nedostává, nastupují profesionálové. Mohou pomoci například tím, že povzbudí a podpoří přirozené systémy sociální opory nebo nabídnou přímou vlastní pomoc. Oba postupy mají v rámci sociální opory své místo a opodstatnění.⁷³ *„Pomáhající pracovník se může stát vztahným (klíčovým) pracovníkem nebo koordinátorem péče tam, kde jedinec nebo rodina jsou oslabeny a potřebují v dané situaci a době využít více služeb a více zdrojů opory.“*⁷⁴

Následující výčet organizací státního a nestátního sektoru, jejichž opory mohou Romové žijící v sociálně vyloučených lokalitách v Písku využívat, není kompletní. Vybrány jsou pouze organizace, na které se Romové, obývající sociálně vyloučené lokality obracují nejčastěji.⁷⁵

⁷⁰ Srov. Česká ghetta. *Tvoří lidé v sociálním vyloučení komunitu?*, [online].

⁷¹ Srov. JAKOUBEK, M., HIRT, T. *Romové v osídlech sociálního vyloučení*, s. 20.

⁷² KUBIŠTA, P. Rozhovor ze dne 10. 2. 2011, Purkratice.

⁷³ Srov. BAŠTECKÁ, B. *Terénní krizová práce : psychosociální intervenční týmy*, s. 88.

⁷⁴ Tamtéž.

⁷⁵ (Sociální) pracovníci působící v následujících organizacích byli osloveni s prosbou o zodpovězení několika otázek týkajících se jejich práce s Romy, jejich názory budou uvedeny ve třetí kapitole.

2.2.4.1 Státní sektor

Oddělení sociální péče

Oddělení sociální péče je pro sociálně vyloučené Romy zdrojem instrumentální sociální opory. Lidé, kteří se nachází v situaci hmotné nouze, to znamená ti, jejichž příjem je nižší než zákonem stanovená úroveň životního minima, si zde mohou zažádat o dávky v hmotné nouzi.⁷⁶

Mimo to však oddělení sociální péče poskytuje svým klientům také oporu informační, protože úkolem pracovníka je poskytnout osobám informace vedoucí k řešení hmotné nouze nebo k jejímu předcházení.⁷⁷

Oddělení sociálně právní ochrany dětí

Pracovnice oddělení sociálně právní ochrany dětí navštěvuje přímo sociálně vyloučené lokality, a to zejména za účelem provádění místních šetření v rodinách. Cílem těchto „návštěv“ je ochrana práv a zájmů dětí, ale sociální pracovnice zabezpečuje rovněž výkon funkce sociálního kurátora nezletilých a opatrovnictví nezletilých. oddělení sociálně právní ochrany dětí také spolupracuje se soudy a jinými státními orgány, kterým oznamuje rozhodné skutečnosti v oblasti sociálně právní ochrany dětí. (Jedná se například o soudní řízení, ve kterých se po rozvodu rozhoduje o umístění dítěte do péče jednoho z rodičů nebo umístění v dětském domově při prokázaném týrání, zneužívání či zanedbávání dítěte.) Je nutné dodat, že OSPOD zajišťuje taktéž náhradní rodinnou péči,⁷⁸ přičemž o umístění dítěte do pěstounské péče v rámci rodiny je mezi (píseckými) Romy zvýšený zájem.⁷⁹

Pracovnice oddělení sociálně právní ochrany dětí poskytuje svým klientům - respektive jejich rodinným příslušníkům, především informační, ale také emocionální a hodnotící sociální oporu, která jim pomáhá řešit problémovou situaci či zlepšit sociální fungování.

Úřad práce

Významnými úkoly úřadu práce, jakožto správního úřadu, jsou zpracování koncepce vývoje zaměstnanosti, sledování a vyhodnocování situace na trhu práce a přijímání

⁷⁶ Srov. Město Písek. *Oddělení sociální péče*, [online].

⁷⁷ Srov. Tamtéž.

⁷⁸ Srov. Město Písek. *Oddělení sociálně právní ochrany dětí*, [online].

⁷⁹ Informace sdělená sociální pracovnící Úřadu státní sociální podpory, Písek.

opatření na ovlivnění poptávky a nabídky práce v jeho správním obvodu.⁸⁰

Z hlediska sociální opory poskytované klientům můžeme úřad práce vnímat jako poskytovatele opory instrumentální, protože vyplácí podporu v nezaměstnanosti a při rekvalifikaci, ale také jako poskytovatele opory informační, neboť jeho úkolem je informovat občany České republiky o volných pracovních místech, situaci na trhu práce, podmínkách zaměstnávání v zahraničí, možnostech dalšího vzdělávání, ale poskytuje také poradenství pro volbu povolání, rekvalifikaci a zprostředkovává svým klientům vhodné zaměstnání.⁸¹

Úřad státní sociální podpory

Pojem státní sociální podpora označuje dávky, které jsou poskytovány osobám ve společensky uznaných situacích. Jedná se přitom o takové sociální situace, za které stát vyplacením dávek částečně přebírá odpovědnost.⁸²

Návštěva kontaktního místa státní sociální podpory je tedy cestou k informační (- poskytnutí informací o nároku na dávky, pomoc s vyplněním formulářů) a instrumentální (- vyplacení dávek, na které má klient nárok) sociální opoře.

Sociálně vyloučení Romové si zde mohou podat žádost o přídavky na dítě, rodičovský příspěvek, příspěvek na bydlení, sociální příplatek, porodné, pohřebné, dávky pěstounské péče, apod.⁸³

2.2.4.2 Neziskový sektor

Člověk v tísni, o. p. s.

Pobočka této organizace funguje v Písku již od roku 2002. V současné době zde působí terénní sociální pracovník, který bezplatně poskytuje službu osobám žijícím v sociálně vyloučených lokalitách, lidem sociálně vyloučeným nebo těm, kteří jsou sociálním vyloučením ohroženi a nejsou schopni si sami pomoci. Cílem této služby je pomoci klientovi v začlenění do společnosti či zabránění jeho společenské exkluzi.

Důraz je (podle internetových stránek organizace Člověk v tísni, o. p. s.) kladen na individuální pomoc, podporu a poradenství klientům při uplatňování jejich práv a oprávněných zájmů.⁸⁴

⁸⁰ Srov. *Služby a činnosti úřadu práce*, [online].

⁸¹ Srov. Tamtéž.

⁸² Srov. Integrovaný portál MPSV. *Informace pro občany*, [online].

⁸³ Srov. Státní správa. *Sociální podpora*, [online].

⁸⁴ Srov. Člověk v tísni. *Terénní sociální práce* [online].

Cíle jsou dosahovány především tím, že jsou zvyšovány sociální kompetence a mobilita klienta a jsou mu zprostředkovány služby, které jsou v lokalitě dostupné, ale klienti o nich často nevědí. Je také rozvíjena spolupráce s dalšími poskytovateli služeb, kteří by mohli přispět k naplnění stanovených cílů.⁸⁵

Klientům je pomáháno s obranou, ale také uvědoměním, poznáním a prosazováním jejich práv.⁸⁶

Sociální pracovník se snaží minimalizovat rizika spojená se životem v sociálně znevýhodňujícím prostředí a motivovat klienty k řešení problémů.⁸⁷

Z výše popsanych aktivit můžeme vytušit, že terénní sociální pracovník zaměstnaný v této organizaci poskytuje přímo v sociálně vyloučených lokalitách svým klientům oporu informační, emocionální a hodnotící.

Naděje, o. s.

Občanské sdružení Naděje je organizací, která je sociálně vyloučeným Romům nejbližší; působí totiž přímo v píseckých sociálně vyloučených lokalitách (v Purkraticích a Svatoplukově ulici), kde plní funkci správce objektu. Mimo to nabízí obyvatelům lokalit další služby, které můžeme označit také termínem sociální opora. Informační sociální oporu poskytuje Naděje klientům ve formě sociálního a pracovního poradenství, ale také poradenství při správě rodinných rozpočtů či doučování dětí a při výchovně-vzdělávacích programech.⁸⁸

Klienti jsou dále motivováni ke splácení finančních závazků a k odpovědnosti za stav společných prostor domu, což by jim při správném pochopení a dodržování mohlo pomoci vrátit se zpět do nájemního bydlení.⁸⁹

Naděje také pořádá různé programy pro předškolní a školní děti a realizuje volnočasové aktivity pro děti i dospělé.⁹⁰

V rámci dostupných služeb může být obyvatelům sociálně vyloučených lokalit také nabízena sociální intervence v rodinách a protidrogová a protialkoholní prevence, během nichž může být klientům poskytnuta například také emocionální sociální opora.⁹¹

⁸⁵ Srov. Člověk v tísni. *Terénní sociální práce* [online].

⁸⁶ Srov. Tamtéž.

⁸⁷ Srov. Tamtéž.

⁸⁸ Srov. Naděje Písek. *Středisko Purkratice*. [online].

⁸⁹ Srov. Tamtéž.

⁹⁰ Srov. Tamtéž.

⁹¹ Srov. Tamtéž.

2.3 Faktory ovlivňující přístup Romů k sociální opoře

Tato podkapitola nastíní vybrané faktory, jež by mohly negativně ovlivňovat možnosti využití některých zdrojů sociální opory ze strany Romů. Jedná se o diskriminaci, nedůvěru k majoritní společnosti, kastovní systém a prostorovou segregaci sociálně vyloučených, v důsledku jejichž působení dochází k omezení zdrojů pomoci a posléze mimo jiné k obtížnějšímu řešení problémů.

2.3.1 Diskriminace, nedůvěra k majoritě

„Podle údajů získaných při sčítání lidu v roce 2001 se k romské národnosti na základě vlastního vyjádření přihlásilo necelých 12 tisíc osob, což je téměř trojnásobně nižší počet ve srovnání s rokem 1991.“⁹² „Jedním z důvodů, proč se někteří Romové hlásí k jiné než romské populaci, mohou být obavy přihlásit se k populaci, která není většinovou společností vnímána vždy pozitivně.“⁹³

Obavy Romů z reakcí majority nejsou až tak neopodstatněné. Podle Sekyta se totiž Romové stávají sociálně vyloučenými mnohem častěji než neromové, právě proto, že jsou diskriminováni.⁹⁴

Diskriminací jsou míněny *„postoje a způsoby chování, kterými jsou znevýhodňováni nebo ponižováni lidé na základě své příslušnosti k určité skupině.“⁹⁵* A děje se tak z důvodů právně neospravedlnitelných, tedy na základě nepřipustného kritéria (rasa, pohlaví, národnost, víra...)⁹⁶

„Diskriminační praktiky nesporně přispívají k sociálnímu propadu romských rodin s existenčními problémy a prohlubují fatalistické postoje jednotlivců, kteří dospívají, k přesvědčení, že změny své špatné situace vlastním úsilím nedosáhnou.“⁹⁷

Ze strany romské menšiny je české společnosti vytýkána především diskriminace v oblasti hospodářských a sociálních práv. Poměrně často se Romové setkávají s diskriminačními praktikami při hledání nového zaměstnání nebo bydlení, ale také v podnikatelských zařízeních poskytujících veřejnosti služby nebo zboží.⁹⁸

⁹² Český statistický úřad. *Vybrané národnosti České republiky*, [online].

⁹³ NAVRÁTIL, P. *Romové v české společnosti*, s. 95.

⁹⁴ Srov. SEKYT, V. *Romské tradice a jejich konfrontace se současností (Romství jako znevýhodňující faktor)* in JAKOUBEK, M., HIRT, T. *Kulturologické etudy*, s. 227.

⁹⁵ JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*, s. 63.

⁹⁶ Srov. BOBEK, M., BOUČKOVÁ, P., KÚHN, Z. *Rovnost a diskriminace*, s. 43.

⁹⁷ Vláda České republiky: *Koncepce romské integrace 2005*, [online].

⁹⁸ Srov. Tamtéž.

Diskriminace se může vyskytovat také v podobě institucionální či strukturální. Ta sehrává hlavní roli ve znevýhodněném přístupu ke službám, které sociální stát a občanská demokratická společnost nabízí. Za diskriminační praktiky můžeme považovat například i předkládání příliš složitých formulářů, které musí klient vyplnit, aby dosáhl na určitou službu, neochotu úředníků věnovat svůj čas klientům, kteří jsou v komunikaci méně zdatní či nedostupnost informací o službách a jejich fyzickou a prostorovou nedosažitelnost pro některé klienty.⁹⁹

*K této situaci velmi často přispívá vzájemná nedůvěra klientů romské komunity k institucím, které spravuje většinová společnost, a zároveň nedůvěra pracovníků těchto institucí k (romským) klientům.*¹⁰⁰ Lužica se domnívá, že několik století trvající pronásledování, vnucování způsobu života, práce i kultury Romům, vytvořilo mezi nimi a majoritním obyvatelstvem hlubokou propast naplněnou nedůvěrou, neporozuměním, pohrdáním a nenávistí. Protože svět gadžů byl světem příkoří, vytvořili si Romové soustavu obranných mechanismů. V nepřízni je hlavní obranou Romů pohyblivost, předstíraná i skutečná chudoba a lhostejnost vůči normám většiny.¹⁰¹ Tyto „obrané mechanismy“ však mohou mít další neblahý účinek na vztahy s majoritou a problémy Romů se tak mohou dále prohlubovat.

Jak dodává Pavel Kubišta: *„Romové nemají rádi bílý a obrat bílého je podle Romů správný. Mají představu, že gadžové pobírají stejné sociální dávky jako oni a ještě k tomu si vydělávají, takže mají hromady peněz. A nedají si to vymluvit.“*¹⁰²

2.3.2 Kastovní systém, rituální nečistota

Podle etnografických údajů v České republice žije minimálně šestnáct romských kmenů a odborníci považují rivalitu mezi nimi za stejně závažný sociální problém jako napjaté vztahy mezi Romy a neromskou společností. Romové svůj postoj k jiným Romům utváří s ohledem na rod (kastu), ke kterému jedinec náleží:¹⁰³

Kasta (džátí) je příbuzenská pospolitost (velkorodina, rod), pro kterou je charakteristická endogamie, provozování jedné úzce specializované profese, dodržování nepsaných kastovních norem (platných jen pro příslušníky této kasty) a přísná distance od příslušníků jiných kast. Distance se projevuje především v přísném zákazu

⁹⁹ Srov. Navrátil, P. *Romové v české společnosti*, s. 71.

¹⁰⁰ Tamtéž.

¹⁰¹ Srov. LUŽICA, R. *Kapitoly z Rómskej kultúry*, s. 21-22.

¹⁰² KUBIŠTA, P. Rozhovor ze dne 10. 2. 2011, Purkratice.

¹⁰³ Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, s. 141.

mezikastovních sňatků, intimních vztahů a společného stolování. Příslušníkům jednotlivých kast jsou také zakázány činnosti, které jsou charakteristické pro jiné kasty. Naopak k nepsaným příkazům všech rodů patří povinnost starat se o všechny děti, bezmocné a staré lidi náležící ke stejné kastě.¹⁰⁴

„Příslušníky jiných rodů a jiných etnických skupin nepovažuje Rom za sobě rovné a podle toho s nimi i jedná.“¹⁰⁵

Nejvyšší prestiže mezi Romy požívají příslušníci kmenů, jež vykonávají nejprestižnější povolání (hudebníci) a mají nejsvětější barvu pleti.¹⁰⁶

Naopak nejhůře jsou mezi Romy hodnoceni členové rituálně nečistých rodin. Romština používá pro označení rituálně nečistých mnoho výrazů. Nejznámějšími z nich jsou například degeša, rikoňara (neboli „jedlíci psů“), koňara („jedlíci koní“), močkoša („jedlíci koček“) či dubki. Člověk se může jako rituálně nečistý narodit, resp. narodit se do nečisté rodiny, ale během života se může také rituálně znečistit, a to buď stykem s rituálně nečistou osobou nebo zvířetem. Tento status již nelze žádným způsobem změnit.¹⁰⁷

Za degeše může být člověk považován také proto, že užívá drogy, překračuje normy sousedských vztahů nebo nakládá nepříjemně s odpadky.¹⁰⁸

„Každý rod považuje pouze svůj rod za čistý (míněno rituálně čistý), správný, významný a vysoce postavený, přičemž příslušníky jiných rodů považuje za nečisté a nízké.“¹⁰⁹

Dle názorů odborníků tato mezikastovní „nesnášenlivost“ přispívá ke vzniku romských sociálně vyloučených lokalit stejně, jako neracionální přístupy samospráv obcí.¹¹⁰

Podle Pavla Kubišty nelze v sociálně vyloučených lokalitách v Písku hovořit o kastovním systému v pravém slova smyslu. *„Je ale pravda, že Romové z Dukly se dívají na obyvatele Purkratic a Svatoplukovky jako na špínu, neberou je jako sobě rovné. A v Písku najdeme 4-5 rodin, které se mezi sebou nemusí.“¹¹¹*

¹⁰⁴ Srov. SEKYT, V. *Romské tradice a jejich konfrontace se současností (Romství jako znevýhodňující faktor)* in JAKOUBEK, M., HIRT, T. *Kulturologické etudy*, 190.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 192.

¹⁰⁶ Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, s. 141.

¹⁰⁷ Srov. BUDILOVÁ, L., JAKOUBEK, M. *Cikánská rodina a příbuzenství*, s. 27.

¹⁰⁸ Srov. JAKOUBEK, M., HIRT, T. *Romové v osídlech sociálního vyloučení*, s. 15.

¹⁰⁹ BUDILOVÁ, L., JAKOUBEK, M. *Cikánská rodina a příbuzenství*, s. 65.

¹¹⁰ Srov. SEKYT, V. *Romské tradice a jejich konfrontace se současností (Romství jako znevýhodňující faktor)* in JAKOUBEK, M., HIRT, T. *Kulturologické etudy*, s. 214.

¹¹¹ KUBIŠTA, P. Rozhovor ze dne 10. 2. 2011, Purkratice.

2.3.3 Prostorová segregace sociálně vyloučených Romů

„Pro některé (Romy) ze sociálně vyloučených lokalit, hraje v dosažitelnosti služeb zásadní roli i jejich prostorová dostupnost. Řadu lokalit charakterizuje horší dostupnost základní občanské vybavenosti.“¹¹² V jejich blízkosti většinou nenalezneme ani základní instituce a služby. Pokud se zde nachází obchod s potravinami, zpravidla v něm lze nakoupit pouze předražené zboží. Naopak v nejbližším okolí lokalit se často vyskytují zastávky a herny.¹¹³

Špatně řešená bývá i infrastruktura (často chybí plynovod nebo dokonce přívod teplé vody) a sociálně vyloučené lokality bývají hůře dostupné, kvůli absenci nebo velmi nízké frekvenci spojů hromadné dopravy, které by sem zajížděly.¹¹⁴

Také Nikolai poukazuje na špatnou dostupnost a nedostatečnou (mnohdy nulovou) občanskou vybavenost v některých sociálně vyloučených lokalitách.¹¹⁵ „*Děti a jejich rodiče se často potýkají se ztíženou dostupností potřebných institucí a služeb. Například doktor, školka, škola, poradny, úřady, kina, bazény, kroužky a volnočasové aktivity pro děti apod. (zde často chybí). Prostorová segregace vede k uzavřenosti, izolaci a podnětové deprivaci obyvatel sociálně vyloučených lokalit.*“¹¹⁶

Jaká je situace v Písku? Sociálně vyloučená lokalita ve Svatoplukově ulici je z centra města poměrně dobře dostupná, v bezprostřední blízkosti se nacházejí obchody, základní i mateřská škola... Jiná je však situace v lokalitě v Purkraticích, která také nese znaky prostorově vyloučené lokality. Purkratice se totiž nachází téměř 4 km od centra Písku a zastávka městské hromadné dopravy zde neexistuje.

Vzdálenost lokality od centra města může mít na její obyvatele negativní vliv. Zejména jedná-li se o dostupnost služeb a zdrojů sociální opory. Pro Romy, kteří zde žijí, může být obtížnější vyhledat pomoc organizací sídlících v centru města, stejně jako návštěva příbuzných a známých, kteří ve městě bydlí. Také nalezení pracovního uplatnění může být touto skutečností ztíženo, protože samotné obyvatele lokalit může dojíždění do zaměstnání odrazovat a potencionální zaměstnavatelé mohou být negativně ovlivněni „nechvalně proslulou“ adresou, na které uchazeč bydlí. Tuto skutečnost potvrzuje také vedoucí středisek Naděje v sociálně vyloučených lokalitách: „Pro

¹¹² NAVRÁTIL, P. *Romové v české společnosti*, s. 71.

¹¹³ Srov. KAHOUN, V. *Vybrané kapitoly k sociální práci : Sociální práce II*, s. 167.

¹¹⁴ Srov. Česká ghetta. *Prostorové vyloučení*, [online].

¹¹⁵ Srov. NIKOLAI, T., et al. *Příběhy ze špatné čtvrti aneb jak pracovat s tématem segregace nejen ve školství*, s. 12.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 14.

obyvatele sociálně vyloučených lokalit může být obtížnější navštěvovat příbuzné bydlící ve větší vzdálenosti. Auto vlastní v Purkraticích pouze jeden člověk.“¹¹⁷

2.4 Souvislost omezených zdrojů sociální opory u Romů a jejich sociálního vyloučení

„Historické a etnografické analýzy vypovídají o tom, že Romové nikdy nebyli považováni za rovnocenné příslušníky české společnosti či právoplatné občany českého státu, ale že jejich místo bylo na okraji.“¹¹⁸ Jiné zdroje - popisující současný stav - uvádí, že: „Romy v České republice lze považovat za sociálně vyloučenou skupinu.“¹¹⁹

Nemůže mít na tento fakt nějaký vliv také sociální opora (respektive její nedostupnost)? Může a beze sporu má!

Například Jakoubek spatřuje v absenci formálních organizací v původní struktuře romských osadních společenství (tedy v tom, že zde **neexistují žádné kluby, spolky ani sdružení nezávislých individuů**) jeden z důvodů, proč jsou Romové tak často postiženi sociálním vyloučením.¹²⁰

Na spojitost sociální opory (respektive absence sociální opory) a sociálního vyloučení poukazují také tzv. „*vysledované mechanismy sociálního vyloučení*.“¹²¹ Jedním z těchto mechanismů je „**sociální vyloučení v užším smyslu**, a rozumí se jím fakt, že společenské styky vyloučených lidí se omezují na kontakty s lidmi, kteří se nacházejí ve stejném postavení jako oni, a i počet těchto kontaktů je zpravidla nižší, než počet kontaktů průměrného jedince z většinové společnosti.“¹²²

Zjednodušeně lze říci, že sociálně vyloučený člověk má z různých důvodů, z nichž některé byly nastíněny v předchozí podkapitole, omezený počet kontaktů, a tím se zmenšuje jeho podpůrná sociální síť, která by mu v případě nutnosti mohla poskytnout sociální oporu, a například mu i pomoci vyřešit problémy, které jsou příčinou sociálního vyloučení.

Na souvislost chybějících zdrojů sociální opory a sociálního vyloučení také nepřímo poukazuje koncept nazývaný „**kultura chudoby**“: Sociálně vyloučený jedinec

¹¹⁷ KUBIŠTA, P. Rozhovor ze dne 10. 2. 2011, Purkratice.

¹¹⁸ ŠIMKOVÁ, I. Romové jako sociálně vyloučená skupina in NAVRÁTIL, P. Romové v české společnosti, s. 56.

¹¹⁹ NAVRÁTIL, P. Romové v české společnosti s. 35.

¹²⁰ Srov. JAKOUBEK, M., HIRT, T. Romové v osídlech sociálního vyloučení, s. 171-172.

¹²¹ BROŽ, M., KINTLOVÁ, P., TOUŠEK, L. Kdo drží Černého Petra, s. 13.

¹²² Tamtéž.

se dříve či později adaptuje na vzniklou situaci, ve které se nachází. Začíná reagovat určitými vzorci chování, které mohou být v rozporu s normami a hodnotami společnosti a zpětně tak posilují a reprodukují stav vyloučení.¹²³

U takových lidí (a nejedná se pouze o Romy, byť je jim tato charakteristika mnohdy nesprávně přisuzována¹²⁴) se častěji vyskytuje:

„- absence formálních organizací za hranicí rodiny,“¹²⁵

"- nedůvěra ke státním institucím, solidarita omezená především na nukleární, (resp. rozšířenou) rodinu,

- životní strategie zaměřená na přítomnost,

- absence majetku,

- uzavřený ekonomický systém charakterizovaný zastavováním věcí a půjčováním peněz na vysoké úroky,

- tendence k sociálním patologiím,

- rané sexuální zkušenosti, vysoká porodnost,

- častý výskyt rodin matrifokálního typu (soustředěných kolem osoby matky),

- časté pocity fatalizmu a bezmoci, v případě mužů slabé ego projevující se vychloubačností a zdůrazňováním vlastní maskulinity a další.“¹²⁶

Otázkou je, zda absence formálních organizací za hranicí rodiny, nedůvěra v organizace majoritní společnosti a vysoký výskyt neúplných rodin byly patrný již před vzniklou situací sociálního vyloučení či se skutečně jedná o adaptaci na nově vzniklé podmínky. (A jedná-li se tedy o příčinu nebo následek sociálního vyloučení.)

Smutným faktem je, že vzorce chování se předávají v rámci socializace z generace na generaci a člověk vyrůstající v takové rodině má jen mizivou šanci se ze začarovaného kruhu sociálního vyloučení vymanit.¹²⁷

2.5 Zkušenosti Romů žijících v sociálně vyloučených lokalitách v Písku

Vzorek Romů, kteří byli osloveni s prosbou o poskytnutí rozhovoru, je příliš malý na to, aby měl vypovídající hodnotu o sociální opoře u Romů žijících v sociálně vyloučených lokalitách v Písku. Přesto má v této práci své opodstatnění, protože poukazuje na osobní

¹²³ Srov. BROŽ, M., KINTLOVÁ, P., TOUŠEK, L. *Kdo drží Černého Petra*, s. 14.

¹²⁴ Srov. Tamtéž.

¹²⁵ Tamtéž, s. 64.

¹²⁶ Člověk v tísní. *Efektivní komunikace v interkulturním prostředí: Praktická příručka pro pracovníky Úřadů práce*, [online], s. 19.

¹²⁷ Srov. BROŽ, M., KINTLOVÁ, P., TOUŠEK, L. *Kdo drží Černého Petra*, s. 14.

zkušenosti skutečných lidí, na jejich (ne)spokojenost se sociální oporou, tak jak je jim ze strany druhých poskytována. A nastavuje zrcadlo - nebo přesněji - poskytuje zpětnou vazbu sociálním pracovníkům, kteří se zabývají prací se sociálně vyloučenými Romy v Písku.

Při správném pochopení může být podkladem k zamyšlení a podnětem ke zlepšení poskytovaných sociálních služeb.

Osloveno bylo celkem šest dospělých romských obyvatel sociálně vyloučených lokalit z Písku (3 ženy a 3 muži)¹²⁸. Rozhovor byl zaměřen především na získání informací potřebných pro zmapování sociální sítě oslovených Romů a jejich zkušeností se službami státních a neziskových organizací, které v minulosti využili.¹²⁹ (Předpokládala jsem totiž, že Romové ke mně nebudou mít při prvním setkání tolik důvěry, aby se mi svěřovali s negativními důsledky sociální opory, kterou jim poskytl jejich nejbližší.)

2.5.1 Lokalita A¹³⁰

Paní Adéla

Paní Adéla je komunikativní mladá žena (je jí 32 let). V „domě hrůzy“ ve Svatoplukově ulici bydlí se svou rodinou již šest let. Dříve bydlela nějakou dobu v Purkraticích, ale ve spolupráci s Nadějí se podařilo částečně vyřešit její problémy se splácením dluhů, a tak se mohla přestěhovat „do lepšího“. Na kvalitu bydlení si podle vlastních slov nemůže stěžovat.

Byt obývá společně se svým druhem a čtyřmi společnými dětmi (nejmladšímu je 2,5 roku, nejstaršímu 11). Druh ji však dlouhodobě psychicky týrá, (nadává jí, vyčítá maličkosti a obviňuje z nevěry,) takže se sociální oporou z jeho strany nemůže počítat.

Ve Svatoplukově ulici je ubytována také její sestra, se kterou mají dobré vztahy a vzájemně si pomáhají. Paní Adéla se opakovaně dostala do problémů, protože chtěla pomoci sestře, které byla v bytě odpojena elektřina. Napojila se proto prodlužovacím kabelem přes okno k paní Adéle, která pak sama neměla dost finančních prostředků na to, aby doplatek za elektřinu mohla zaplatit.

¹²⁸ Některé osobní údaje respondentů byly z důvodu zaručení jejich anonymity pozměněny.

¹²⁹ Příloha č. 2 – Otázkové okruhy použité při rozhovorech s obyvateli sociálně vyloučených lokalit v Písku.

¹³⁰ Bližší informace viz Příloha č. 1 – Základní informace o sociálně vyloučených lokalitách v Písku.

Rodina paní Adély je velmi rozsáhlá. Má prý příbuzné v Příbrami a Táboře, ale vůbec se s nimi nenavštěvuje, protože vyrůstala v dětském domově, a v důsledku toho rodinné vazby nebyly příliš silné.

Se sousedy prý vychází dobře. Vysvětluje: *„Když je problém, hned si s nima všechno vyříkám a je klid!“*

V současné době je na mateřské dovolené s nejmladším dítětem. Žádné kontakty na bývalé spolupracovníky nemá, protože je *„už dlouho doma“*.

O službách státních organizací se vyjadřuje jen pozitivně. *„Všichni jsou hodný, poradí mi a pomůžou vyplnit papíry.“* Vyjma Naděje nemá zkušenosti s žádnými neziskovými organizacemi. Ale Naději velmi chválí. Stejně tak pracovníci Naděje oceňují její přístup k řešení problémů a snahu o zlepšení životní situace.

Pan Bohumil

Pánovi, kterému budeme říkat Bohumil je 35 let a nevzpomíná si, kdy přesně se do Svatoplukovy ulice přestěhoval, už to ale bude několik let. Dříve bydlel spolu s družkou a (dnes dvanáctiletou) dcerou v panelovém domě na „Dukle“, ale žena se podle jeho slov nestarala o rodinu a nadělala dluhy, takže se rozešli. Dcera byla svěřena do jeho péče, což pan Bohumil považuje za úspěch a snaží se o ni dobře starat a posílat ji pravidelně do školy.

Rodinu má pan Bohumil rozsáhlou, část bychom mohli najít i na Slovensku, ale příliš se s nimi nestýká, protože nemá peníze na to, aby je navštěvoval.

Na sousedy má rozporuplný názor. *„Některý jsou dobrý a některý míň. Třeba fetujou na chodbě a dělají bordel. Ale snažím se s každým vycházet, když to jde.“*

Pokud jde o pracovní uplatnění, říká pan Bohumil: *„Na jaře vždycky dělám ještě s dalšíma lidma tady z baráku ty prospěšný práce, ale jinak žádná práce není.“*

Ze služeb státního sektoru vyzdvihuje především práci oddělení sociálně právní ochrany dětí. *„Pomohli mi, když jsem se soudil o holku a občas chodí sem a třeba i poradí na co mám nárok a tak. Dávky taky pobírám, ale je to furt málo. Na měsíc se s tím nedá vyžít, mohli by mi dát víc. Na pracáku mi nikdy pořádně nepomohli, když pro nás práce není, tak je to těžký.“*

Ze služeb píseckých neziskových organizací využívá především Naději. (I když uvedl, že jednou využil i jinou, na jejíž jméno si však nemohl při rozhovoru vzpomenout.) S Nadějí je celkem spokojený, i když dodává, že by její pracovníci mohli zajistit v domě větší pořádek.

Paní Cecílie

Paní Cecílii je dvacet osm let a žije společně se svými třemi dětmi (z předchozího vztahu) a přítelem v lokalitě již téměř dva roky.

Před tím bydlela v panelovém domě v ulici Na Pěníku, ale nájemné bylo příliš vysoké na to, aby jej dlouhodobě dokázala platit. Otec dětí odmítl přiznat otcovství a alimenty neplatil. Nemohla najít práci, takže se zadlužila a i přes podporu rodiny nakonec skončila ve Svatoplukově ulici. V dřívějším bydlišti měla dobré vztahy se sousedy a v bezprostřední blízkosti bydlelo i několik jejích příbuzných, přesto si však na bydlení v lokalitě nestěžuje. Když potřebuje, za příbuznými a známými to nemá daleko.

Se zdejšími sousedy má vztahy podle svých slov dobré. Občas se s někým nepohodne, ale zatím se všechny neshody podařilo vyřešit na místě.

Paní Cecílie pobírá veškeré dávky, na které má ze zákona nárok. Spolupráci s úřady si chválí. Pomoc neziskových organizací zatím nevyhledala, vyjma Naděje, jejíž služby oceňuje. *„Když je potřeba, tak tam (do kanceláře) jdu a oni se mi vždycky snaží pomoci.“*

2.5.2 Lokalita B¹³¹

Pan Daniel

Pánovi, kterého budeme nazývat Daniel je 32 let. Spolu s družkou a dvěma dětmi (5, 8 let) obývá holobyt v Purkraticích již 8. měsíc. Dodává ale, že se jejich nukleární rodina možná ještě rozroste o dalšího člena, protože v současné době je *„v běhu řízení o opatrovnictví“*.

Na kvalitu bydlení si nestěžuje, ale přiznává, že dřívější bydlení – ve Dvořákově ulici, bylo přece jen lepší. Jejich současný byt je v podstatě jeden větší pokoj spojený s kuchyňským koutem, poměrně hezky zařízený a uklizený. V domě, který dříve s rodinou obýval, měli hodně přátel, se kterými se rád stýká i nadále. (Při rozhovoru o přátelích se mu rozzáří oči.)

Rodina pana Daniela je tak rozsáhlá, že by ani nedokázal vyjmenovat všechny členy a najdeme ji nejen v Písku, ale *„všude možné po Čechách“*. Přiznává, že občas se navštěvují i se vzdálenějšími příbuznými.

¹³¹ Bližší informace viz Příloha č. 1 – Základní informace o sociálně vyloučených lokalitách v Písku.

O sousedech již nehovoří s přílišným nadšením, ale říká, že se všemi vychází a když je potřeba, v některých záležitostech si i vzájemně pomohou.

Pan Daniel je v současné době (již dva měsíce) zaměstnán u Městských služeb města Písku, práci i kolegy si pochvaluje. Prý si mezi kolegy našel i přátele. Jako jediný z obyvatel lokality je vlastníkem automobilu, takže do zaměstnání každý den dojíždí.

Co se týká zkušeností pana Daniela s různými organizacemi, vyjadřuje se většinou pozitivně a na nikoho si neztěžuje. S úřadem sociální podpory prý zatím nemá zkušenosti, protože všechny žádosti o dávky vyřizuje jeho družka. O úřadu práce říká: *„Chodil jsem tam, když jsem byl nezaměstnaný, aby mi daly kontakt na práci. Pomohli mi jí najít.“* O oddělení sociální péče se nevyjadřuje s nadšením, i když stále slušně: *„Ted', co mám práci, už tam nechodím. Nejsem s nima ve styku, takže dobrý.“* Na oddělení sociálně právní ochrany dětí je to podle pana Daniela: *„Zatím bez problémů. Neměli jsme s nima žádný problém, ale člověk nikdy neví.“*

O neziskových organizacích pak říká: *„Snažím se jim vyhybat. To víte, v něčem pomůžou, ale svatý taky nejsou. Musíte si dát pozor, co před nima řeknete. Aby vás ještě nedostali do větších problémů.“*

Sociální síť pana Daniela je podle jeho odpovědí poměrně rozsáhlá (stýká se s širší rodinou, přáteli, je zaměstnán a má dobré vztahy s kolegy), jeho životní realita tedy příliš nekoreluje s poznatky odborné literatury, přesto může být výjimkou, která potvrzuje pravidlo.

Paní Eva

Paní Evě je 24 let a společně se svým manželem obývá již druhým rokem byt v Purkraticích. Jejich společné dvě děti (7 a 4 roky) jsou v současné době umístěny v dětském domově. Paní Eva chodí své děti navštěvovat, ale zatím neexistuje předpoklad, že by byly v nejbližší době navraceny do rodinné péče.

Paní Eva se občas stýká se členy rodiny, kteří bydlí v Písku. Ve svém dřívějším bydlišti na sídlišti Portyč měla několik dobrých přátel, ale již se spolu nestýkají, protože z Purkratic je to daleko.

Sousedy v lokalitě vnímá paní Eva jako „cizí“, nedůvěřuje jim, ale přiznává, že si občas vzájemně vypomohou (například se sběrem dříví na zátap).

Paní Eva je dlouhodobě nezaměstnaná, několikrát zkoušela pracovat jako uklízečka, ale po pár dnech své snažení vždy vzdala (prý se na ni dívali lidé divně, že je „Cigánka“, tak raději sama odešla).

Finanční prostředky na živobytí získává paní Eva prostřednictvím sociálních dávek. Stěžuje si na pracovnice oddělení sociální péče, když říká: „*Byla jsem tam, že potřebuju peníze, že nemám ani na jídlo a voni mi řekli, že mi to můžou věřit a taky nemusí. A nic mi nedali...*“ Také ke zkušenostem s OSPODem se nevyjadřuje příliš pozitivně. „*Asi si na nás zasedli nebo co. O děti jsem se starala dobře. Ale na co budu holku posílat každý den do školy, když stejně nakonec dopadne jako já.*“

V době, kdy s manželem bydlela na sídlišti, snažila se svou finanční situaci řešit pomocí INKANA, ale pomoc se jí nezdála dostatečná, proto tam již vícekrát nešla. Od té doby, co bydlí v Purkraticích využívá služeb Naděje. Ráda by se přestěhovala zpět na sídliště, ale zatím na to nemá finanční prostředky.

Pan František

Pan František je muž ve věku kolem třiceti let, který přebývá v těsné blízkosti lokality, kde si vytvořil provizorní přístřešek. Přes den se však pohybuje po lokalitě, kde bydlí jeho bratr společně s manželkou a dvěma dětmi. Bratr se pana Františka ujal poté, co neshody v partnerství začal řešit alkoholem a zneužíváním jiných návykových látek a skončil na ulici. Nyní mu pomáhá se základní obživou a podporuje ho, aby se mohl znovu „postavit na nohy“. S širší rodinou se pan František nestýká. S ostatními obyvateli lokality se nepřátelí, maximálně se pozdraví.

Pan František nebyl nikdy oficiálně zaměstnán. Párkrát pracoval načerno a občas musel prý i něco ukrást, aby se uživil.

Žádné dávky nepobírá, i když na radu švagrové se chystá o ně zažádat. Zatím je tedy živěn bratrovou rodinou, která na tom sama není finančně nejlépe. Na oplátku se pan František snaží bratrovi pomáhat při sběru železa, který následně prodávají do sběrných surovin.

Se službami státních ani neziskových organizací nemá žádné výraznější zkušenosti, všechno prý vyřizovala jeho bývalá partnerka.

2.5.3 Vyhodnocení získaných informací

Výše uvedené kasuistiky vzniklé z informací sdělených prostřednictvím Romů žijících v sociálně vyloučených lokalitách v Písku jsou pouze dokreslením předestřené problematiky. Měly dokázat nebo vyvrátit všeobecně přijímané, v odborné literatuře

často uváděné, skutečnosti o vlivu rodinných solidárních sítí, nízké úrovni přátelských, sousedských a spolupracovnických vazeb a nedůvěře v instituce majoritní společnosti.

Vzorek „respondentů“ je příliš malý na to, aby prezentoval opravdový stav sociální opory v sociálně vyloučených lokalitách v Písku, přesto může ukázat skutečnost u konkrétních šesti lidí.

Zkušenosti lidí, kteří bydlí v Purkraticích nebo Svatoplukově ulici jsou individuálně odlišné. Zatímco někteří využívají sociální opory ze strany širší **rodiny** a navštěvují ji, jiní se soustředí především na rodinu nukleární.

S přáteli a sousedy z bývalého bydlíště se podle odpovědí navštěvuje pouze pan Daniel a paní Cecílie.

Se **sousedy** v lokalitě se všichni oslovení Romové snaží v rámci možností vycházet, i když vztahy nejsou nikterak vřelé. (Sociální opora ze strany sousedů je tedy omezenější než v případě, že by v lokalitě panovaly přátelské vztahy.)

Vyjma pana Daniela a částečně Bohumila jsou všichni ostatní respondenti dlouhodobě nezaměstnaní, nemají tedy možnost obracet se na **spolupracovníky** jako zdroj pomoci.

Zkušenosti oslovených obyvatel sociálně vyloučených lokalit s **neziskovými organizacemi** jsou minimální. Tímto směrem by eventuálně bylo možné rozšířit dosud nevyužitý zdroj sociální opory. Pouze paní Eva má zkušenost s INKANEM, všichni respondenti však využívají služeb Naděje.

Názory na státní organizace jsou různé. Jak však říká Pavel Kubišta, *„jejich názory mohou být ovlivněny poslední zkušeností. Pokud naposledy dostali na „sociálce“, co chtěli, tak ji budou vychvalovat. A když nedostali, budou si stěžovat.“*¹³²

I přesto, že jsou výše uvedené informace omezené, můžeme z nich odvodit několik otázek (s „etickým podtextem“):

- Z odpovědí oslovených Romů vyplývá, že jejich zdroje sociální opory jsou (až na pana Daniela) skutečně omezeny tak, jak uvádí odborná literatura. Kdo by jim měl v takovém případě pomáhat? Je správné uplatnit princip subsidiarity?
- Je i většinová společnost zodpovědná za situaci Romů žijících v sociálně vyloučených lokalitách? Z jakého důvodu a do jaké míry by majorita měla být s obyvateli lokalit solidární?

¹³² KUBIŠTA, P. Rozhovor ze dne 10. 2. 2011, Purkratice.

- Většina dotázaných uvedla, že se jim na sídlišti bydlelo lépe než v lokalitě a ráda by se tam přestěhovala. Můžeme se tedy ptát: Čím sociální lokality prospívají svým obyvatelům a potažmo obecnému blahu?
- Je možné, že se paní Eva setkala ve státních institucích s diskriminací a nerespektováním osobních hodnot. Může sociální opora přispívat také k diskriminaci ze strany majoritní společnosti? ¹³³

2.6 Shrnutí

V následujících bodech jsou shrnuty nejdůležitější informace týkající se sociální opory u Romů žijících v sociálně vyloučených lokalitách.

- Potřeba vzájemné pomoci u Romů má hluboké historické kořeny – vzájemná pomoc byla pro kočující romskou společnost nutností pro přežití,
- úcta ke starším členům rodiny, péče o děti patřící k rodině, starost o bezmocné členy rodiny a upřednostňování všech členů rodiny na úkor ostatních (tedy požadavek poskytování sociální opory v rámci rodinného společenství), je jednou ze základních komponent romství,
- širší rodina je základním zdrojem sociální opory u Romů. Negativními dopady sociální opory poskytované rodinou jsou: celoživotní závislost jedinců – materiální i psychická, která brání individuaci a osamostatnění, ztížený osobní vzestup jednotlivce, neschopnost jedince pocítit plnou odpovědnost za svou budoucnost, demotivace členů rodinných sítí k hledání práce, zhoršená kvalita bydlení v důsledku přelidnění bytů...,
- sociální opora poskytovaná ze strany dalších neformálních skupin (přátelé, sousedé, spolupracovníci) bývá u Romů žijících v sociálně vyloučených lokalitách omezená, což může mít negativní vliv na řešení problémů,
- vědomí komunity většinou mezi obyvateli sociálně vyloučených lokalit neexistuje,
- chybějící zdroje sociální opory u Romů mohou být částečně zastoupeny organizacemi a institucemi státního a nestátního sektoru,

¹³³ Na tyto a mnohé další otázky se pokusí odpovědět kapitola 3 Etická reflexe sociální opory poskytované Romům žijícím v sociálně vyloučených lokalitách.

- přístup Romů žijících v sociálně vyloučených lokalitách k sociální opoře je oproti příslušníkům majoritní populace znesnadněn mimo jiné také diskriminací, příslušností k nižší kastě a prostorovou segregací,
- chybějící a nedostatečná sociální opora může mít vliv na vznik a průběh sociálního vyloučení.

3 Etická reflexe sociální opory poskytované Romům žijícím v sociálně vyloučených lokalitách

Ústředním motivem této kapitoly zůstane sociální opora u Romů žijících v sociálně vyloučených lokalitách.

Pokusíme se reflektovat sociální oporu poskytovanou Romům, a to s použitím dostupných zdrojů z oblasti (především, i když nikoli výlučně) teologické etiky.

Součástí kapitoly budou také názory oslovených píseckých sociálních pracovníků, což by mohlo pomoci dokreslit reálný obraz poskytované sociální opory (v Písku) a poukázat (nebo naopak nepotvrdit) jeho možnou diskrepanci s eticky správným, a tedy ideálním stavem.¹³⁴

Pozornost bude zaměřena na sociální oporu poskytovanou profesionály, ale určité negativní aspekty budou zkoumány také u romské rodiny.

3.1 Je poskytování sociální opory Romům opodstatněné?

Poskytování sociální opory, pomoci, či chceme-li solidarita jako taková, nebyla vždy přirozenou součástí lidského bytí. „*Rozlišení, které chování můžeme hodnotit jako altruistické a které jako egoistické, totiž (není) všeobecně platné, ale) závisí na kultuře, v níž žijeme.*“¹³⁵

V historii lidstva nenalezneme mnoho důkazů o solidaritě s trpícími či chudými lidmi, mezi něž bychom mohli zařadit také dnešní sociálně vyloučené Romy.

Pro lepší pochopení nesamozřejmosti solidarity můžeme podniknout krátký exkurz do největších světových náboženství a starověkého Řecka a Říma:

Například v **hinduistickém** náboženství, které je založeno na víře v reinkarnaci - v převtělování, neexistuje předpoklad, že by člověk soucítil s trpícím. Život v bídě se stává trestem za hříchy předchozích životů a lidé si za své utrpení mohou sami. Osud mají ve vlastních rukou a jen na nich záleží, dostanou-li se v příštím životě do lepší

¹³⁴ Součástí kapitoly budou také názory sociálních pracovníků, kteří odpovídali na otázky dotazníku viz příloha č. 3 – Dotazník pro sociální pracovníky, kteří poskytují sociální oporu Romům (žijícím v sociálně vyloučených lokalitách) v Písku.

¹³⁵ SCHMIDBAUER, W. *Syndrom pomocníka*, s. 16.

situace. V **buddhismu** je již solidarita s trpícím člověkem na vyšším stupni. Buddhismus učí zapomínat na křivdy, být laskavý a milosrdný ke všem lidem, bez ohledu na rasu nebo náboženství, které vyznává. Přesto je podle buddhistů život utrpením, které má kořeny v žízni po životě. Podstatou buddhismu je odpoutání se od světa a člověk má pomocí kázně dojít až k úplnému sebezřeknutí, popření člověka jako individua. Solidarita by tedy k tomuto cíli příliš nepřispěla. V **řecko-římském** světě také nenalezneme příliš solidarity s chudými. Je-li chudému pomoheno, neděje se tak z lásky, ale aby se odstranilo nebezpečí, kterým je nuzný člověk pro sousedy. Ve starověkém Řecku chudým dokonce hrozilo, že budou prodáni do otroctví. Milosrdenství a soucit byly všeobecně považovány za slabost, nikoli pozitivní povahový rys. Jinak řečeno: Špatnou zásluhu si sjednává ten, kdo dává žebrákovi jídlo nebo pití, protože tím jednak ztrácí, to co má, a jednak žebrákovi prodlužuje život v bídě a utrpení. **Židovská morálka** ve vztahu k bližnímu v mnohém převyšuje okolní pohanské národy. Solidarita s potřebnými, soucit a milosrdenství bylo však uplatňováno pouze ve vztahu k příslušníkům stejného národa a náboženství.¹³⁶

Teprve křesťanství, jež také významně ovlivnilo naši kulturu, a zejména pak osobní příklad Ježíše Krista, poukázaly na nutnost poskytnout pomoc lidem, kteří se ocitli v nouzi: „*Je nasnadě si povšimnout, že předmětem Ježíšova zájmu jsou především lidé chudí, tedy ti, kteří **postrádají životní prostředky**, dále pak ti, kdo mají jakkoliv ztrápené srdce, kdo trpí **sociální nespravedlností** a konečně i hříšníci. Ježíš dává svým životem naprosto evidentně najevo, jakým způsobem je přítomna láska ve světě, v němž žijeme. Právě tato láska se projevuje všude tam, kde je utrpení, nespravedlnost, nouze, které vyjadřuje omezení a oslabení člověka, a to v podobě tělesné či morální.*“¹³⁷

Ježíš říká, že není většího přikázání, než je přikázání lásky. Tedy lásky k Bohu a k bližním. Bůh sám chce, aby se mu vzdávala úcta právě prostřednictvím služby, kterou s láskou poskytujeme svým bližním.¹³⁸

V podobenství o milosrdném Samaritánovi vysvětluje Ježíš svým následovníkům, že je důležité poskytnout osobní pomoc jakémukoli člověku, se kterým se „náhodou“ setkáme a který naší pomoc (tedy sociální oporu) z nějakého důvodu potřebuje.¹³⁹

Podobenství o posledním soudu je pak jednoznačným individuálně etickým požadavkem poskytnutí sociální opory druhým, jako odpovědi na nabídku spásy.¹⁴⁰

¹³⁶ Srov. ŠMERDA, H. *Křesťanská charita v běhu věků*, s. 14-26.

¹³⁷ Tamtéž, s. 30.

¹³⁸ Srov. LOHSE, E. *Teologická etika Nového zákona*, s. 64-67.

¹³⁹ Srov. *Bible. Nový zákon*. L 10, 30-35, s.1325-1326.

„Solidarita je pravou a skutečnou mravní ctností“¹⁴¹ a potřeba její praktické aplikace v osobním vztahu k bližnímu je tedy eticky odůvodnitelná.

Solidaritě však není potřeba pěstovat pouze v kontextu pomoci mezi jednotlivými osobami, ale důležitá je podle teologické etiky i její aplikace v sociálních institucích, jejichž působení by měla usměrňovat.¹⁴²

Jan Pavel II. hovoří vysloveně o principu solidarity, tedy principu sociálně etickém a definuje ji takto: „Solidarita není jen neurčitý soucit nebo povrchní dojetí nad zlem, týkajícím se mnoha blízkých nebo vzdálených osob. Naopak je to pevná a trvalá odhodlanost usilovat o obecné blaho neboli dobro všech a jednoho každého, protože všichni jsme zodpovědní za všechny.“¹⁴³

Ve stejné encyklice však dodává, že projevy solidarity uvnitř každého společenství jsou účinné za podmínky, že se jeho členové vzájemně **uznávají jako osoby**. Ti, kteří mají vyšší postavení, protože disponují více prostředky a službami, musí **chránit slabší** a musí být ochotni dělit se s nimi o to, co mají.¹⁴⁴

Anzenbacher uvádí, že „v perspektivě přikázání lásky by společnost měla být uspořádána a řízena tak, aby byla co nejvíce **odstraněna a vyloučena bída a nedostatek, utiskování a vykořisťování, násilí a válka**.“¹⁴⁵

Požadavek solidarity bychom mohli nalézt v mnohých dalších dokumentech SUC, i s výše uvedenými skromnými poznatky však můžeme dojít k závěru, že z pohledu teologické etiky je nutnost solidarity, potažmo poskytnutí sociální opory kterémukoli člověku opodstatněným požadavkem.

V praxi se však také často ukazuje problematičnost tohoto požadavku, a to zejména v případě, který popisuje Pavel Kubišta: „Řada Romů, se kterými se během praxe setkal, se domnívá, že na dávky mají nárok už jenom proto, že žijí. A protože mají děti, stát se o ně musí postarat.“¹⁴⁶

Stát, který garantuje určitou míru solidarity s chudými se tak stává jakýmsi „rukojmím“ těch, kteří jeho sociální opory využívají, ačkoli by nemuseli.¹⁴⁷ Jednání odrážející takový názor zcela jistě vede ke zvýšenému využívání státní instrumentální

¹⁴⁰ Srov. Bible. Nový zákon. Mt 25, 31-46, s. 269-1270.

¹⁴¹ Papežská rada pro spravedlnost a mír. *Kompendium sociální nauky církve*, s. 133.

¹⁴² Srov. Tamtéž, s. 132.

¹⁴³ JAN PAVEL II. *Sollicitudo rei socialis*, odst. 38. České katolické nakladatelství ZVON. *Sociální encykliky (1891-1991)*, [online].

¹⁴⁴ Srov. Tamtéž, odst. 38, 39.

¹⁴⁵ ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika: Úvody a principy*, s. 22.

¹⁴⁶ KUBIŠTA, P. Rozhovor ze dne 10. 2. 2011, Purkratice.

¹⁴⁷ Zneužívání můžeme samozřejmě vypořádat i při realizaci osobní pomoci člověka člověku.

pomoci i tam, kde by byl jinak člověk schopen zajistit si obživu vlastními silami. Také přehnaná pomoc ve formě sociálních služeb v případech, ve kterých to není potřeba, může podporovat pohodlnost, a ve svém důsledku dokonce závislost u klientů. „A uplatňování sociální solidarity by nemělo v žádném případě vést k útlumu ekonomické aktivity jednotlivců a ke snižování jejich odpovědnosti za realizaci životních podmínek“¹⁴⁸ Encyklika *Sollicitudo rei socialis* na tento problém také naráží a apeluje na ty, kteří využívají sociální oporu: „Slabší se v duchu solidarity nemají chovat ani čistě pasivně, ani destruktivně vůči společenskému řádu, ale i když se domáhají svých spravedlivých práv, ať to i oni činí k dobru všech.“¹⁴⁹

Je však velmi obtížné určit, do jaké míry by měla být solidarita v pomoci poskytované sociálně vyloučeným Romům aplikována.

Bude-li například instrumentální opora ve formě sociálních dávek příliš vysoká, bude podporovat výše popsané tendence některých jednotlivců k jejímu bezdůvodnému využívání.

Bude-li míra poskytované sociální opory naopak příliš nízká, neuspokojí základní potřeby ani těch lidí, kteří by pomoc skutečně potřebovali. Takový člověk pak nebude mít ani „**nutné a dostatečné prostředky k důstojnému způsobu života: mezi něž patří především obživa, ošacení, bydlení, odpočinek, lékařská péče a nezbytné sociální služby.**“¹⁵⁰

Důsledkem takového omezení solidarity může být propad většího počtu lidí do chudoby a ještě hlubší propast mezi většinovou společností a lidmi na jejím okraji.

Někteří autoři na souvislost solidarity společnosti s problémem sociálního vyloučení poukazují: Například Navrátil se domnívá, že existence sociálně vyloučené skupiny je důkazem neúčinné solidarity celé společnosti.¹⁵¹ Kusin dodává, že nedostatek solidarity v domácím i mezinárodním měřítku značně ztěžuje proces socializace (integrace) Romů.¹⁵² Z těchto názorů vyplývá, že pokud skutečně usilujeme o integraci Romů do naší společnosti, měli bychom s nimi být také solidární, a budeme-li dostatečně solidární, zmírní se problém jejich sociálního vyloučení. K tomu však sociální pracovnice Úřadu státní sociální podpory v Písku dodává: „Ze své praxe mám

¹⁴⁸ Srov. FRANCOVÁ, H., NOVOTNÝ, A. *Sociální politika v základech*, s. 47.

¹⁴⁹ JAN PAVEL II. *Sollicitudo rei socialis*, odst. 38, 39. České katolické nakladatelství ZVON. *Sociální encykliky (1891-1991)*, [online].

¹⁵⁰ II. vatikánský koncil. *Gaudium et spes*, [online], odst. 26.

¹⁵¹ Srov. NAVRÁTIL, P. *Romové v české společnosti*, s. 34.

¹⁵² Srov. KUSIN, V., VANKOVÁ, K., ODLEROVÁ, E. *Identita v procese socializácie a personalizácie rómskeho etnika*, s. 9.

*pocit, že je jedno, jestli se Romům na dávkách přidá nebo ubere. Jejich situace se stejně nezmění. Je to dáno jejich mentalitou. Ať dostanou cokoli, stejně jim to nebude stačit...*¹⁵³

Písecký steetworker Šarközi a s ním i další oslovení sociální pracovníci přesto poukazují na nutnost poskytnutí pomocné ruky Romům: *„Zejména někteří Romové byli zvyklí, že jejich životy řídil někdo jiný, v minulém režimu stát a město. Proto se dnes neumí sami o sebe postarat, neví na koho se obrátit a někdo je to musí naučit.*¹⁵⁴

*„Pomáhat sociálně vyloučeným Romům je třeba, protože je zde záměr, aby se sociální vyloučení neprohlubovalo, ale naopak je snaha o to, je integrovat. To, že Romové o integraci nestojí a nás vnímají spíš jako policajty než jako pomocníky, je věc druhá.*¹⁵⁵

*„Je to potřeba, protože při poskytování sociální opory je určitá naděje, že děti dosáhnou vyššího vzdělávání, což je cesta k integraci.*¹⁵⁶

3.2 Kým má být sociální opora poskytována?

V předcházející podkapitole jsme se dozvěděli, že poskytování sociální opory Romům je eticky (i rozumově) opodstatněné. Na to, kým má být Romům žijícím v sociálně vyloučených lokalitách pomáháno, a zda stávající sociální opora na jednotlivých úrovních dostačuje ke zmírnění jejich potíží, se pokusí odpovědět následující řádky.

Podle principu subsidiarity, (který je využíván také v sociální politice,) se má člověk v případě problémů nejdříve snažit o jejich vyřešení vlastními silami. Pokud se tato strategie nezdaří, může s žádostí o pomoc oslovit své nejbližší - rodinu, dále přátele, známé, a teprve, když mu ani oni nedokáží pomoci, obrátí se člověk k „profesionálům“.¹⁵⁷

Nebo také, jak bylo vyjádřeno Piem XI. v encyklice *Quadragesimo anno*: *„To, co mohou jednotlivci provést z vlastní iniciativy a vlastním přičiněním, to se jim nemá brát z rukou a přenášet na společnost. Stejně tak je proti spravedlnosti, když se převádí na větší a vyšší společenství to, co mohou vykonat a dobře provést společenství menší*

¹⁵³ Sociální pracovníce – Úřad státní sociální podpory, Písek.

¹⁵⁴ HUPKA, P. *Podle terénního pracovníka se město nesnaží problémové občany vystěhovat za každou cenu. Písecký deník* 19. 2. 2008.

¹⁵⁵ Sociální pracovníce – Naděje, Písek.

¹⁵⁶ Sociální pracovníce – Úřad státní sociální podpory, Písek.

¹⁵⁷ Srov. FRANCOVÁ, H., NOVOTNÝ, A. *Sociální politika v základech*, s. 48.

a nižší.“¹⁵⁸ Jinými slovy: „Pro nižší společenskou sociální jednotku je třeba zaručit tolik kompetencí, kolik je možné – pro větší sociální jednotku tolik kompetence, kolik je nutné.“¹⁵⁹

Jestliže podle principu subsidiarity je oprávněné delegovat odpovědnost nejdříve na nižší stupně hierarchie zdrojů pomoci, mohla by následovat poněkud cynická otázka: Nebylo by lepší ponechat Romy jejich osudu a odkázat je na pomoc jejich staletými prověřených rodinných sítí? Romové, původně žijící v kočovných společenstvích, byli zvyklí, obracet se při potřebě pomoci na příslušníky svých širokých rodin a byli kdykoli připraveni nabídnout pomoc členům své rodiny. Tato tradice se dochovala až do dnešních dnů.¹⁶⁰ Bylo by však krátkozraké předávat veškerou zodpovědnost za budoucnost romského etnika jejich rodinám. Ačkoli se totiž rozsah a funkce romských rodinných solidárních sítí od dob jejich kočovné historie pravděpodobně příliš nezměnila¹⁶¹, okolní svět naopak doznal významných změn. Dnešní společnost klade před člověka nové úkoly, nové výzvy a nové problémy a sama rodinná společenství již nemusí být schopna pokrýt všechny potřeby svých členů.

Vzhledem k tomu, že další zdroje sociální opory (např. sousedé, přátelé, spolupracovníci), které většinou neromové považují za přirozený a důležitý zdroj pomoci v případě nouze, mohou být u (sociálně vyloučených) Romů poněkud omezeny, nabývají na významu sociální sítě založené na institucionální a profesionální pomoci, které zastoupí romskou rodinu tam, kde končí hranice její působnosti.

A právě to se v praxi ukazuje jako problematické. Princip subsidiarity by totiž měl zaručovat, že člověku bude v případě nutnosti pomoheno, avšak z důvodu omezené sociální sítě, a tedy omezených zdrojů pomoci u obyvatel sociálně vyloučených lokalit, mohou být státní instituce a zejména jejich **pracovníci přetěžováni**,¹⁶² což u nich může vyústit například v **syndrom vyhoření**. Také pro osoby, které se rozhodnou profesionální sociální oporu vyhledat, nemusí být návštěva odborného pomáhajícího vždy příjemným zážitkem, protože pomáhající nemá vždy na klienta tolik času, kolik si jeho problém vyžaduje a na intervenci může klient z důvodu většího počtu zájemců čekat delší dobu.

¹⁵⁸ PIUS XI. *Quadragesimo anno*, odst. 79,80. In České katolické nakladatelství ZVON. *Sociální encykliky (1891-1991)*, [online].

¹⁵⁹ ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika: Úvod a principy*, s. 216.

¹⁶⁰ Viz. podkapitola 2.2.1 Rodina.

¹⁶¹ Pracovnice Úřadu práce se domnívá, že: „Romské solidární sítě už nefungují jako dřív. Tím, jak se Romové rozestěhovali po sídlišti, rozměnila se i jejich solidarita.“ (Pracovnice – Úřad práce, Písek.)

¹⁶² Je důležité upozornit na fakt, že také romské rodiny mohou být vzhledem k nedostatku dalších zdrojů pomoci přetěžovány.

Na druhou stranu by subsidiarita měla garantovat právo člověka na to, aby mohl řešit své problémy vlastními silami, s ohledem na vlastní názor. A to se bohužel v praxi často neděje:

Klenovský poukazuje na fakt, že státní instituce se často ve vztahu ke klientům „chovají“ paternalisticky. Jsou v pozici nositele státní moci a nejlépe ví, co je pro občana dobré. Kritéria jsou vypracována za pomoci – často i na státní objednávku – institucionalizované vědy, a dostávají tím charakter všeobecně akceptované nevyhnutelnosti. Instituce upravuje režim práce s klientem a rozhoduje o procedurách, které klient podstoupí, častokrát také sama rozhoduje o věcech, které jsou pro něho životně důležité. Zaměstnanec instituce má status odborníka, který má moc analyzovat, pojmenovávat a interpretovat klientovy existenciální problémy. Organizační rámec tradiční instituce vytváří asymetrickou mocenskou převahu zaměstnance instituce nad klientem, který se musí přizpůsobit, a pokud se tak nestane, je označen za nespolupracujícího.¹⁶³

Benedikt XVI. před podobným přístupem státních institucí varuje: *„Stát, který se chce starat o všechno a který všechno pohlcuje do sebe, se v posledním důsledku stává byrokratickou institucí, která není s to zajistit to nejdůležitější, co trpící člověk a každý člověk potřebuje, tedy osobní láskyplnou pomoc. Nikoli stát, který by reguloval a řídil všechno, je tím, co potřebujeme, nýbrž takový stát, který by na základě principu subsidiarity velkodušně uznával a podporoval iniciativy pocházející od různých společenských sil, jež propojují bezprostřednost s blízkostí k lidem, kteří potřebují pomoc.“*¹⁶⁴

Jaké důsledky může mít takto poskytovaná „sociální opora“ pro klienty, respektive Romy žijící v sociálně vyloučených lokalitách? Jak se cítí člověk, který nemůže svobodně rozhodovat o tom, co je pro něj nejlepší? **Poníženě, nedůstojně**, cítí, že s ním není jednáno jako s osobou, která má právo na sebeurčení. Může pocítit bezmoc, propadnout nihilismu a bezvýchodnosti situace. Nemá přece smysl, aby se o něco snažil, když je pořád tlačěn k tomu, o co sám nestojí. Reakcí na takové pocity může být buď **účelové přizpůsobení, které klientovi přinese jisté výhody nebo naopak ignorování možností pomoci ze strany státu** – obě reakce můžeme u Romů žijících v sociálně vyloučených lokalitách vyzorovat.

¹⁶³ Srov. KLENOVSKÝ, *Terénna sociálna práca*, s. 16.

¹⁶⁴ BENEDIKT XVI. *Deus caritas est*, odst. 28, s. 40-41.

„Princip subsidiarity se zastává toho, aby sociální pomoc byla co možná pomocí ke svépomoci, tedy podporou vlastní odpovědnosti a výkonnosti.“¹⁶⁵ Tedy: „Stát by se měl zdržovat toho, co by fakticky zužovalo životní prostor menším a podstatným buňkám společnosti. Jejich iniciativa, svoboda a odpovědnost nesmějí být potlačovány.“¹⁶⁶

K takovým výsledkům však stávající sociální opora poskytovaná sociálně vyloučeným Romům státními institucemi (ani rodinou) často nevede. Poněkud odlišná může být situace u neziskových organizací, které působí přímo v lokalitách a doplňují služby státu. I přes veškerou snahu se však až na výjimky nedaří přimět sociálně vyloučené Romy k přijetí plné odpovědnosti za vlastní život a potažmo k aktivitě vedoucí ke skutečnému vyřešení problémů.

Většina odpovědnosti za poskytování sociální opory Romům je, jak již bylo naznačeno, přenášena na stát, ten však nedokáže v současné podobě odpovědět na jejich problémy takovým způsobem, aby je vyřešil (či alespoň výraznějším způsobem zmírnil), a tedy jím garantovaná sociální opora buď není dostatečná a nebo není správně využívána.

V Koncepci romské integrace je tento problém také předestřen. *Systém poskytování sociálních dávek hraje významnou roli v zajištění nezbytných životních potřeb jednotlivců (i rodin), nejsou však u řady z nich nezastupitelným a dostatečným řešením.*¹⁶⁷

Také sociální služby jsou pro potřeby sociálně vyloučených Romů nedostačující. Důvodem je zejména to, že jejich životní situace je kombinací několika aspektů sociálního vyloučení. Nejčastěji je klient naráz vystaven problémům s bydlením, zaměstnáním a kvalifikací, závislostí na sociálních dávkách, neúspěchům dětí ve škole. Často se přidružují rodinné problémy (v ghettech žijí neúplné rodiny), odebrání dětí do ústavní péče a následný další rozpad rodiny, problémy s lichváři, zdravotní problémy, diskriminace, nedostatek životního elánu a rozhledu. Běžná institucionální pomoc tu buď není dostupná, nebo selhává.¹⁶⁸

Určitým řešením situace by možná mohlo být další rozšíření řad terénních sociálních pracovníků, kteří by pracovali přímo v sociálně vyloučených lokalitách a pomáhali Romům s praktickým řešením jejich problémů. Mimo to by také mohli

¹⁶⁵ ANZENBACHER, A. *Co je sociální spravedlnost?*, [online].

¹⁶⁶ Papežská rada pro spravedlnost a mír. *Kompendium sociální nauky církve*, s. 400.

¹⁶⁷ *Koncepce romské integrace* [online], s. 17.

¹⁶⁸ Česká ghetta. *Proč nestačí služby sociálních odborů a dalších úředníků*, [online]

podporovat či restaurovat přirozené zdroje sociální opory a pokusit se tak ulehčit situaci státním institucím.

3.3 Přispívají sociálně vyloučené lokality k obecnému blahu?

*Sociálně vyloučené lokality se dnes nachází již v téměř každém českém městě. Jedná se o sídliště, ulici či dům obývaný těmi nejchudšími lidmi. Často jde o místa, která jsou navíc prostorově vyloučená, chybí zde jinak běžně dostupné služby, sociální sítě a vzdělávací příležitosti, bytové a hygienické podmínky bývají špatné. Tyto lokality obývají převážně lidé dlouhodobě nezaměstnaní, kteří jsou často odkázáni jen na příjmy plynoucí ze sociálních dávek.*¹⁶⁹

Často tyto lokality vznikají z rozhodnutí samosprávy o vyhrazení domu či skupiny domů pro tzv. „neplatiče“. Nezřídka se však stává, že samospráva sem umisťuje i rodiny, které s placením neměly až dosud žádné problémy.¹⁷⁰

Vzhledem k expandujícímu vývoji sociálního vyloučení je nutné se ptát, zda sociálně vyloučené lokality přispívají k obecnému blahu a potažmo, zda vůbec někomu prospívají.

Obecné dobro (či blaho) můžeme chápat jako „sociální spoluprací vytvářený souhrn prostředků a šancí, které jsou nutné, aby **všechny osoby společenství mohly uskutečňovat své existenciální cíle ve smyslu svých životních plánů.**“¹⁷¹

„Požadavek obecného dobra vyplývá z jednoty a rovnosti všech lidí a musí k němu **směřovat každý aspekt společenského života**, protože v něm nachází plnost svého smyslu.“¹⁷²

Encyklika *Sollicitudo rei socialis* požadavek obecného blaha konkretizuje: „**Je-li obecné blaho základní normou všeho práva, pak se musí individuální právní nároky na prostředky a šance, na dílčí funkce, jmění, pozice a výhody vposledku všechny prostředkovat a legitimovat v perspektivě obecného blaha, tedy v odpovědnosti za dobro všech a jednoho každého, protože všichni jsme odpovědni za všechny.**“¹⁷³

¹⁶⁹ Člověk v tísní. Programy sociální integrace, [online].

¹⁷⁰ Srov. JAKOUBEK, M., HIRT, T. *Romové v osídlech sociálního vyloučení*, s. 29.

¹⁷¹ ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika: Úvody a principy*, s. 202.

¹⁷² Papežská rada pro spravedlnost a mír. *Kompendium sociální nauky církve*, s. 115.

¹⁷³ JAN PAVEL II. *Sollicitudo rei socialis*, odst. 38. In ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika: Úvody a principy*, s. 204-205.

A tak veškerá rozhodnutí konaná na úrovni státu i obcí by tedy měla být v souladu s obecným blahem – tedy blahem všech osob, jichž se rozhodnutí nějakým způsobem týká.

Nakolik sociálně vyloučené lokality přispívají k úplnějšímu a snazšímu dosažení vlastní dokonalosti jejich obyvatel, ale také členů většinové společnosti¹⁷⁴ je naléhavou otázkou.

Vystěhování do sociálně vyloučené lokality lze z hlediska Romů považovat za akt sociální opory pouze v případě, že je alternativou k vystěhování člověka či rodiny „na ulici“, a i poté převažují negativní důsledky této pomoci nad pozitivy. Je nutné dodat, že většinou je soudní rozhodnutí o přestěhování motivováno dlouhodobým neplněním povinností ze strany romských nájemníků (neplacení nájemného, nerespektování sousedských vztahů apod.) a odráží tedy zájmy a normy většinové společnosti. Ale mohou se vyskytnout i případy, kdy jsou do sociálně vyloučených lokalit stěhováni bezproblémoví lidé jen na základě barvy pleti.¹⁷⁵

O sociálně vyloučených lokalitách se někdy hovoří jako o „konečných stanicích“, ze kterých je velmi těžké se vrátit zpět, do „normálního“ života. Pro jejich obyvatele tedy nejen, že většinou není příjemné v nich žít, ale zároveň jim tento stav dává jen velmi malé naděje na vymanění se ze sociálního vyloučení: Šimáček poukazuje na to, že postupně degradují i ti, kteří se doposud alespoň minimálně snažili řešit svou neutěšenou životní situaci. Jednou z příčin je to, že pronajímatel – tedy většinou obec nemusí vyzorovat dílčí úspěchy jednotlivců (péče o byt a jeho okolí, snaha o postupné splácení dluhů, hledání zaměstnání, bezproblémová docházka dětí do školy, atd.) a nahlíží na obyvatele lokality jako na nerozlišnou skupinu nepřízpůsobivých neplatičů. Obec tak může nadále rozhodovat o dalších postupech vůči celé skupině dohromady (např. sankce, stěhování do jiné lokality, atd.).¹⁷⁶

Při uplatňování principu obecného blaha je důležité zachovat práva a povinnosti lidské osoby¹⁷⁷, což se v tomto případě nemusí podařit, protože obyvatelé sociálně vyloučených lokalit mohou být vnímanou bezvýchodností situace demotivováni k jakémukoli plnění povinností, včetně placení nájemného, či snahy o získání pracovního uplatnění.

¹⁷⁴ Srov. II. Vatikánský koncil. *Gaudium et spes*. [online], odst. 26.

¹⁷⁵ Srov. BROŽ, M., KINTLOVÁ, P., TOUŠEK, L. *Kdo drží Černého Petra*, s. 6.

¹⁷⁶ Srov. ŠIMÁČEK, M. *Jak vznikají česká ghettá?*, [online].

¹⁷⁷ Srov. II. Vatikánský koncil. *Gaudium et spes*. [online], odst. 26.

Romům samotným tedy bydlení v sociálně vyloučené lokalitě nijak zvlášť neprospívá a spíše jejich problémy prohlubuje.¹⁷⁸ Jak je tomu u společnosti, která sociálním vyloučením postižená není?

Pokud bylo cílem přesunutí některých Romů z jejich původního bydliště ochrana jejich bývalých sousedů před jejich sociálně-patologickým chováním, pak se možná problém vyřešil. Ale pouze částečně. Sociálně-patologické jevy a kriminalita se totiž mohou začít koncentrovat právě v sociálně vyloučených lokalitách. Ve zprávě z romských komunit z roku 2008 nalezneme informaci, o nejvíce rozšířených druzích trestné činnosti v sociálně vyloučených lokalitách, kterými byla shledána majetková trestná činnost, černé odběry elektřiny, ignorování alternativních trestů, úvěrové podvody a lichva.¹⁷⁹ Je třeba dodat, že „romská kriminalita je primárně namířena vůči majoritě.“¹⁸⁰

Navíc se sociálně vyloučené lokality ani obcím ekonomicky nevyplácí. Obec totiž musí vzhledem k vyšší koncentraci kriminality vynakládat zvýšené finanční prostředky na ostrahu místa, také veškeré investice do obnovy bytového fondu se časem znehodnocují obtížnou správou majetku. Lokality mají tendenci se rozrůstat a jejich obyvatelé jsou až na výjimky závislí na dávkách sociální podpory. Přetěžují místní instituce, respektive jejich zaměstnance, což opět zvyšuje náklady obce na jejich provoz. Také vymáhání nájemného od lidí žijících v sociálně vyloučených lokalitách je poněkud obtížnější.¹⁸¹

Můžeme tak říci, že sociálně vyloučené lokality většinou k obecnému blahu příliš nepřispívají, prospívají pouze osobnímu blahu některých jednotlivců.

Lze situaci v lokalitách nějakým způsobem řešit nebo alespoň zmírnit? Přesto, že segregace je palčivým problémem, návrhů na jeho zlepšení je jen velice málo.

Lepší alternativa k sociálně vyloučeným lokalitám bohužel dosud nebyla „vynalezena“. Řešením by opět mohla být podpora terénní sociální práce přímo v lokalitách, která by směřovala k odstranění nežádoucích způsobů chování zdejších obyvatel a k zmírnění sociálních problémů.¹⁸²

V Písku je situace poněkud odlišná, než jak ji popisuje odborná literatura: „*Město Písek se nesnaží udělat z neplatičů bezdomovce a v žádném případě nebrání dočasným*

¹⁷⁸ Pokud nejsou Romům v lokalitách poskytovány služby zaměřené přímo na řešení jejich problémů.

¹⁷⁹ *Kriminalita a výskyt sociálně patologických jevů v sociálně vyloučených lokalitách*. Zpráva o stavu romských komunit. [online], s. 68.

¹⁸⁰ JAKOUBEK, M., HIRT, T. *Romové v osidlech sociálního vyloučení*, s. 159.

¹⁸¹ Srov. ŠIMÁČEK, M. *Jak vznikají česká ghettá?*, [online].

¹⁸² Srov. *Koncepce romské integrace*, [online], s. 16.

obyvatelům sociálních bytů, aby se vrátili zpět do normálních nájemních bytů. Vláda vysílá do ghett sociální pracovníky, kteří by měli pomoci navracet lidi zpět do normální společnosti. Je totiž dostatečně prokázáno, že umístění v ghettech je jen jeden krok. Pak jsou zapotřebí kroky další, protože odsunutím lidí, zejména pak Romů, na okraj společnosti, nic pozitivního nepřinese.“¹⁸³ Tyto informace potvrzuje také Pavel Kubišta.¹⁸⁴

Píseční sociální pracovníci (až na výjimku) vyjadřují podporu sociálně vyloučeným lokalitám:

„Jsem jednoznačně proto, aby se stěhovali do sociálně vyloučených lokalit, když neumí žít slušně a spořádaně.“¹⁸⁵

„Sociálně vyloučené lokality jsou podle mě jediné možné řešení! Romové jsou původně kočovníci, my jsme je donutili, aby se tady usídlili a snažíme se je integrovat. Podle mě by kolem Písku měly vzniknout ještě další lokality. Třeba nějaký statek, kde by si mohli zapálit oheň, tančit kolem něj... A myslím si, že by pak byli i šťastnější.“¹⁸⁶

„V Písku se ukázalo, že je lepší je odsunout – oni neobstojí v normálních bytech – nejsou schopní je uplatit.“¹⁸⁷

„Myslím, že není dobré je takhle odsunout, ale neumím si moc představit, jak jinak by se jejich situace dala řešit.“¹⁸⁸

3.4 Je při poskytování sociální opory brán ohled na důstojnost Romů?

Požadavek respektování lidské důstojnosti je patrný jak ve vztahu pomáhajícího a pomoc přijímajícího, tak v činnosti institucí: „Člověk musí považovat bližního, nikoho nevyjímaje, za druhé já a musí mít ohled především na jeho život a prostředky nutné k životu důstojného člověka.“¹⁸⁹ Stejně tak „soukromé, i veřejné instituce se mají snažit o to, aby sloužily důstojnosti a cíli člověka.“¹⁹⁰

Problém je v tom, že důstojnost není pojem zcela jednoznačný a snadno vysvětlitelný, což může znesnadňovat její ochranu v praxi. Všichni však (možná na

¹⁸³ HUPKA, P. Podle terénního pracovníka se město nesnaží problémové občany vystěhovat za každou cenu. *Písecký deník*, Dat. vydání: 19. 2. 2008.

¹⁸⁴ „Spolu s obyvateli lokalit se snažíme sestavit individuální plán, který by jim mohl pomoci vrátit se do lepšího bydlení. Ale záleží na nich, jak s tím naloží.“ (KUBIŠTA, P. Rozhovor ze dne 10. 2. 2011)

¹⁸⁵ Sociální pracovníce – Oddělení sociální péče, Písek.

¹⁸⁶ Sociální pracovníce – Úřad státní sociální podpory, Písek.

¹⁸⁷ Sociální pracovníce – Naděje, Písek.

¹⁸⁸ Sociální pracovníce – Oddělení sociálně právní ochrany dětí, Písek.

¹⁸⁹ Papežská rada pro spravedlnost a mír. *Kompendium sociální nauky církve*, s. 94.

¹⁹⁰ II. Vatikánský koncil. *Gaudium et spes*, [online], odst. 29.

základě mravního předporozumění) pociťujeme z tohoto pojmu vyplývající mravní apel, který po nás žádá, abychom v úctě přistupovali ke každé lidské bytosti.

Existují dva různé pohledy na to, v čem spočívá důstojnost člověka – zda v jeho činech či v jeho bytí. Inherentní pojetí vychází z představy, že lidská důstojnost vyplývá již ze samotné podstaty lidského bytí a náleží člověku od narození. Naproti tomu kontingentní pohled odvozuje lidskou důstojnost od „kvalit“ člověka, jeho výkonu, postavení, ceny, apod.¹⁹¹

S inherentním přístupem souhlasí také křesťanské pojetí, které spatřuje zdroj důstojnosti člověka v jeho podobnosti s Bohem (a nikoli v zásluhách či společenském postavení):¹⁹² „*Bůh stvořil člověka, aby byl jeho obrazem, stvořil ho, aby byl obrazem Božím, jako muže a ženu je stvořil.*“¹⁹³

Také Gaudium et spes podává svědectví o přítomnosti lidské důstojnosti v kterékoli osobě: „*Jelikož z tváře každého člověka vyzařuje něco z Boží slávy, důstojnost každého člověka před Bohem představuje základ důstojnosti člověka vzhledem k ostatním lidem.*“¹⁹⁴

Budeme-li tedy vycházet z předpokladu, že člověk disponuje důstojností bez ohledu na jeho vlastnosti či dosažené výkony, co to znamená pro sociální oporu u Romů? Znamená to, že i osoby s jinou barvou pleti, odsunuté na okraj společnosti či nepřizpůsobivé normám většinové společnosti jsou zároveň nositeli důstojnosti a podle toho s nimi musí být jednáno.

Lidská důstojnost je také základním předpokladem pro uznání lidských práv: „*Lidská práva jsou založena v lidské důstojnosti, tj. v uznání, že každý člověk je osoba a jako osoba nejen nepředstavuje žádnou zaměnitelnou hodnotu, nýbrž musí být uznán ve své jedinečnosti, sebeurčení a samoučelnosti.*“¹⁹⁵

„*Lidská práva lze chápat tak, že vymezují základní normy nezbytné pro život v důstojnosti.*“¹⁹⁶ Tedy ten, kdo porušuje lidská práva druhých, narušuje také jejich důstojnost.

¹⁹¹ Srov. ŠRAJER, J. *Lidská důstojnost a sociální práce*. Sociální práce/Sociální práca, 2006, číslo 2. s. 110.

¹⁹² Srov. JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH – TEOLOGICKÁ FAKULTA. *Život z víry*, s. 22.

¹⁹³ *Bible, Starý zákon*, Gn 1,27, s. 3.

¹⁹⁴ II. Vatikánský koncil. *Gaudium et spes*, [online], odst. 29.

¹⁹⁵ VIRT, G. *Etika lidských práv* [online].

¹⁹⁶ JANDEJSEK, P., KOMBERCOVÁ, Z. *Lidská práva a sociální spravedlnost v sociální práci*. In FISHER, O., MILFAIT, R., et al. *Etika pro sociální práci*, s. 96.

Jako příklad nerespektování důstojnosti romských klientů si můžeme představit například situaci, kdy je za klientův problém ze strany sociálního pracovníka přejímána přílišná odpovědnost a klientovi je bráněno, aby problém řešil vlastními silami s ohledem na vlastní názor. Protože „*Důstojnost lidské osoby žádá, aby člověk mohl jednat z vlastního rozhodnutí a svobodně.*“¹⁹⁷ Jinými slovy je takovému člověku bráněno v sebeurčení, které je klíčovým pojmem pro vyjádření schopnosti lidské bytosti být osobou – být pánem sebe sama a nést za své jednání patřičnou odpovědnost.¹⁹⁸ Také Nečasová píše, že „*sebedeterminace souvisí s autonomií a lidskou důstojností. Čím více je člověk na někom závislý, tím větší pocit bezmoci může prožívat a tím spíše se může cítit málo důstojně.*“¹⁹⁹

Sociální pracovníci se však poměrně často mohou setkávat s opačným případem, kdy je na ně ze strany (nejen) romských klientů „přehazována“ odpovědnost za řešení jejich problémů. „*Často se mi stane, že přijde klient, že potřebuje něco vyřídit, někam zavolat, a i když by to zvládl sám, požaduje to po mně. Najednou neumí mluvit, ani telefonovat.*“²⁰⁰

Dalšími ilustračními příklady jednání s Romy, které narušuje jejich důstojnost, může být například diskriminace, arogantní a povýšenecké jednání pracovníků úřadů, nucené stěhování do lokalit, kde nejsou vytvořeny lidsky důstojné podmínky pro život či nerespektování soukromí v sociálně vyloučených lokalitách ze strany sociálních pracovníků... Důsledkem takové „sociální opory“ může být například **prohloubení nedůvěry Romů v instituce většinové společnosti a možná potažmo také ve většinovou společnost obecně.**

To, zda je s člověkem jednáno důstojně, lze v některých případech rozpoznat jen velice obtížně. Ani nestranný pozorovatel by nemusel vždy objektivně posoudit, zda je s Romy při poskytování sociální opory jednáno s ohledem na jejich důstojnost. Proto je v tomto případě důležitější subjektivní zhodnocení situace, které se může u různých osob lišit... Obecným vodítkem však je, že: „*Nedůstojné nakládání s člověkem je*

¹⁹⁷ JAN XXIII. *Pacem in terris*, s. 34. In České katolické nakladatelství ZVON. *Sociální encykliky (1891-1991)*, [online].

¹⁹⁸ Srov. MACHULA, T. *Sebeurčení a autonomie jedince*. In FISHER, O., MILFAIT, R., et al. *Etika pro sociální práci*, s. 135.

¹⁹⁹ NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*, s. 56.

²⁰⁰ Sociální pracovnice - Naděje, Písek.

*takové jednání, které člověku upírá určitá práva. Jinými slovy jde o nakládání s člověkem jako s neosobou.*²⁰¹

Lze z výše popsaných skutečností odvodit nějaký závěr využitelný pro poskytování sociální opory (ať již pro sociální pracovníky či pro „laiky“)? Pomáhající by měl vždy jednat s vědomím, že lidská důstojnost je neopominutelnou skutečností, a to za všech okolností. Z tohoto vědomí vyplývá povinnost respektovat svobodu každé lidské bytosti a její právo na sebeurčení. *„Člověk je nositelem práv, protože je osobou. Má schopnost a právo utvářet sebe sama a svůj život; je pánem svého jednání.*“²⁰² Proto tedy i s obyvateli sociálně vyloučených lokalit by mělo být jednáno vždy jako s osobami, jako s kterýmkoli jiným klientem bez ohledu na jeho společenské či jiné postavení. Na druhou stranu by sociální pracovník měl brát v potaz také existenci své vlastní důstojnosti a nenechávat ji nikým (tedy ani klientem) „pošlapávat“.

3.5 Je sociální opora spravedlivá?

Spravedlnost můžeme chápat dvěma způsoby. Buď jako vlastnost (ctnost) osob, kdy je spravedlnost tématem individuální etiky nebo jako vlastnost sociálního stavu, kdy je tématem etiky sociální.²⁰³

Spravedlnost v kontextu křesťanské individuální etiky je: *„pojem, který je souhrnným vyjádřením požadované mravnosti křesťana. Zvláštní důraz je přitom kladen na jednání, která odpovídají příkladu samého Boha a Ježíše Krista. Rozhodující nejsou předsevzetí či slova nýbrž konkrétní skutky. Bůh uschopňuje člověka ke spravedlivému jednání, ale zároveň jej od něj vyžaduje. Mravní výzva a požadavek spravedlivého jednání je dílo milosti.*“²⁰⁴

Spravedlivost pomáhající osoby můžeme posuzovat tam, kde je poskytování sociální opory v její kompetenci, což je do jisté míry platné také u sociálních pracovníků.

Ačkoli mohou být totiž přesně stanovena pravidla, za kterých je například sociální dávka nebo sociální služba klientovi poskytována, vždy záleží na konkrétním

²⁰¹ MACHULA, T. *Sebeurčení a autonomie jedince*. In FISHER, O., MILFAIT, R., et al. *Etika pro sociální práci*, s. 135, s. 138.

²⁰² JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH – TEOLOGICKÁ FAKULTA. *Život z víry*, s. 76.

²⁰³ Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika: Úvody a principy*, s. 223.

²⁰⁴ JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH – TEOLOGICKÁ FAKULTA. *Život z víry*, s. 48, 52.

pomáhajícím, do jaké míry a jakým způsobem sociální oporu poskytne. Například klient, který netuší, že má nárok na pobírání jisté dávky sociální podpory, se o ní nemusí nikdy dozvědět, když mu o ní pracovník neřekne (přesto, že by měl, a jedná tedy proti spravedlnosti). Důsledkem takové „sociální opory“ může být prohloubení problémové situace klienta.

V praxi se může vyskytnout také opačný případ, který by však měl být posuzován spíše z hlediska sociální etiky: „*Slyšela jsem o případu, kdy někde na úřadě bylo úředníkům doporučeno, aby Romům říkali o všech dávkách, na které mají nárok a neromům jen, když o tu informaci požádají. To mi přijde hrozný!*“²⁰⁵

Pocit některých osob, že sociální opora není poskytována spravedlivě tak nemusí být neopodstatněný...

Sociální učení církve se zaměřuje na požadavek respektování klasických forem spravedlnosti – tedy spravedlnosti směnné, distributivní a zákonné. Stále většího významu však v tomto učení nabývá spravedlnost sociální, která je pravým a skutečným rozvinutím obecné spravedlnosti.²⁰⁶

„*Sociální spravedlnost chápeme jako obsáhlou spravedlnost, jež vyplývá ze základní normy dobrého řádu odpovídajícího obecnému blahu.*“²⁰⁷

Podle Anzenbachera lze sociální spravedlnost realizovat ve čtyřech rovinách:

1, základní rovinou je **zajištění** tzv. **sociokulturního minima**, tedy uspokojení těch potřeb, které chápeme jako podmínky důstojného života. Nejedná se však pouze o potřeby biologické, ale také umožnění lidsky důstojné účasti na společenském životě. Toto zajištění je potřeba garantovat všem lidem, kteří si na svou obživu nemohou sami vydělat.²⁰⁸ Sociokulturní minimum je v České republice zajištěno prostřednictvím instrumentální sociální opory – příspěvek v hmotné nouzi, kdy příjem osoby klesne pod úroveň životního minima.²⁰⁹

2, další rovinou je spravedlivá **rovnost šancí**. Sociální spravedlnost by kromě materiálního zásobování měla nabízet také pomoc ke svépomoci, tedy vytvářet spravedlnost účasti – zprostředkovat schopnosti a kvalifikace, které lidem umožní, aby skutečně využívali formálně existující šance. Nejdůležitější institucí v tomto smyslu je vzdělávací systém, který by měl bránit selekci dětí podle původu a umožňoval

²⁰⁵ Pracovnice - Úřad práce, Písek.

²⁰⁶ Srov. Papežská rada pro spravedlnost a mír. *Kompendium sociální nauky církve*, s. 138.

²⁰⁷ ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika: Úvody a principy*, s. 223.

²⁰⁸ Srov. ANZENBACHER, A. *Co je sociální spravedlnost?*, [online].

²⁰⁹ Srov. Město Písek. *Oddělení sociální péče*, [online].

celoživotní vzdělávání.²¹⁰ Vzhledem k rozporuplnému vztahu Romů ke vzdělání je velmi těžké tuto rovinu spravedlnosti naplnit.²¹¹

3, třetí rovinou je **spravedlnost výkonu**. Tržní hodnota výkonů, vyjadřujících se ve mzdách a příjmech, neodpovídá za všech okolností etickým kritériím – ne každý si vydělává tolik, kolik si zaslouží. Při uskutečňování sociální spravedlnosti jsme však odkázáni na ekonomickou účinnost hospodářství, to znamená, že můžeme rozdělovat jen to, co se nahospodaří. Budeme-li vycházet z předpokladu, že jsou garantovány výše popsané roviny spravedlnosti, můžeme akceptovat tržně orientovanou spravedlnost výkonu jako princip rozdělování.²¹²

Jinými slovy, člověk který požaduje od státu spravedlivé rozdělování finančních prostředků se musí o svůj podíl zasloužit nějakou aktivitou.

4, čtvrtou rovinou můžeme nazvat Ralwsův **diferenční princip**, který říká, že sociální a ekonomické nerovnosti jsou legitimní jen tehdy, když přispívají ke zlepšení situace nejhůře postavených. (Má-li být trvale zajištěna sociální jistota hůře postavených, může být nezbytné učinit zásahy do zajišťovacích systémů a redukovat sociální přerozdělování a vytvořit raději nová pracovní místa či prostor pro podnikatelské aktivity. Tím se dočasně může sociálně slabým dařit hůře, ve svém důsledku však dojde k pozitivním změnám, které například těmto lidem dají naději uplatnit se na trhu práce.)²¹³

Anzenbacher poukazuje na to, že za sociálně nespravedlivou nemůžeme považovat jen chybějící sociální pomoc či její nedostatek, ale **nespravedlivé může být i přílišné sociální zabezpečení** za předpokladu, že tím dochází k paternalistickému zbavení osob jejich samostatnosti kompetenční arogancí státní péče. Nepřítelem sociální spravedlnosti tak není jen odpírání sociálních nároků, ale i parazitování na záchranné sociální síti.²¹⁴

Také podle Dolisty „sociální spravedlnost nemůže být vykládána ve prospěch lidí bez zájmu o zaměstnání na trhu práce a požadavcích na trhu práce. Sociální spravedlnost vyjadřuje snahu poskytnout lidem to, co je potřebné k důstojnému životu. Jedná se jistým způsobem o obranu lidí, kteří by mohli být poškozeni egoistickými

²¹⁰ Srov. ANZENBACHER, A. *Co je sociální spravedlnost?*, [online].

²¹¹ Srov. Navrátil, P. *Romové v české společnosti*, s. 66.

²¹² Srov. ANZENBACHER, A. *Co je sociální spravedlnost?*, [online].

²¹³ Srov. Tamtéž.

²¹⁴ Srov. Tamtéž.

*skupinami, kterým se jedná jen o zisk na úkor ostatních. Sociální spravedlnost požaduje solidaritu s lidmi, kteří nejsou s to postarat se o sebe, ale nikoli vlastní vinou.*²¹⁵

Proto by neměli být podporováni lidé **parazitující na systému**, ale ti, kteří jsou skutečně znevýhodnění, a ačkoli se snaží svou situaci řešit, nejsou toho vlastními silami a s pomocí vlastních zdrojů schopni. Pak bude spravedlnost skutečnou spravedlností.

Může však být velmi obtížné rozlišit, který člověk podporu skutečně potřebuje a který nikoli, což se projevuje také v případě sociálně vyloučených Romů. (Protože někteří skutečně z důvodu diskriminace na trhu práce nenaleznou uplatnění, a proto potřebují peněžní pomoc a jiní by zaměstnání našli, ale pracovat nechťejí.²¹⁶)

Každý se rodíme s jinými dispozicemi, jinými talenty. Pokud se však narodíme s jistými znaky, které nás odlišují od zbytku populace a nikdy nám nedovolí dosáhnout stejné „startovací pozice“, nikdy nedoběhneme do stejného cíle.²¹⁷ A tak můžeme ve společnosti nalézt také názor, že Romové jsou znevýhodnění již tím, že jsou Romy. V podobném duchu se vyjadřuje sociální pracovnice píseckého OSPODu: *„Romové mají oproti nám určitý hendikep, kvůli kterému potřebují více pomoci. Proto je spravedlivé, že Romové dostávají víc.*“²¹⁸ A také encyklika *Pacem in terris* s tímto názorem souhlasí: *„Spravedlnost a slušnost mohou někdy žádat, aby státníci měli větší ohled na občany nižších vrstev, protože ti jsou méně s to uplatňovat svá práva a sledovat své oprávněné zájmy.*“²¹⁹

Většina oslovených pracovníků však zastává odlišný názor. „Sociální opora by snad i spravedlivá byla, kdyby to k něčemu vedlo. Nakonec to dopadá tak, že střední vrstva společnosti vždycky trpí, zatímco Romům se sype. A na to jsou lidi citliví.“²²⁰

„Spravedlivá určitě není. Romům se totiž dává víc.“²²¹

²¹⁵ DOLISTA, J. *Sociální etika vychovává k péči o vlastní budoucnost. Sociální práce/Sociální práca*, 2004, č. 4, s. 16.

²¹⁶ Zkušenosti píseckých sociálních pracovníků naznačují, že v oblasti pracovního uplatnění se jedná spíše o druhý případ: *„Oni by práci i sehnali. Ale jdou tam první tři dny a čtvrtý den je bolí záda a ruce, tak už nepřijdou. Nebo je pro ně těžké vydržet tam celých osm hodin a vůbec dodržovat pracovní dobu. Někteří z nich ani neznají hodiny. Takže to, že nemají práci není kvůli diskriminaci.*“ (sociální pracovnice - Oddělení sociální péče, Písek) *„V České republice je 95 % práceschopných Romů nezaměstnaných. Jeden Rom mi na otázku, proč nepracuje, odpověděl, že den má 24 hodin, z toho on 8 hodin spí a neumí si představit, že by dalších 8 hodin, z těch zbývajících 16 trávil v práci. Takže to není jen diskriminací, ale i tím že pracovat nechťejí.*“ (Pavel Kubišta – rozhovor ze dne 10. 2. 2011, Purkratice.)

²¹⁷ Srov. FRANCOVÁ, H., NOVOTNÝ, A. *Sociální politika v základech*, s. 42.

²¹⁸ Sociální pracovnice – Oddělení sociálně právní ochrany dětí, Písek.

²¹⁹ JAN XXIII. *Pacem in terris*, odst. 56. In České katolické nakladatelství ZVON. *Sociální encykliky (1891-1991)*, [online].

²²⁰ Sociální pracovnice – Naděje, Písek.

²²¹ Sociální pracovnice – Oddělení sociální péče, Písek.

3.6 Je sociální opora Romům poskytována s ohledem na jejich hodnoty?

Sociální nauka církve definuje tzv. společenské hodnoty, které vyplývají z důstojnosti lidské osoby a jejíž autentický rozvoj podporují. Jedná se o **pravdu, svobodu, spravedlnost a lásku**. Jejich uplatňování považuje SUC za bezpečnou a nutnou cestu k dosažení osobního zdokonalení i lidštějšího společenského soužití. A představují nezbytný orientační bod pro ty, kdo nesou odpovědnost za veřejné záležitosti.²²²

Specifickým individuálním hodnotám se však Bible ani dokumenty sociálního učení církve zásadním způsobem nevěnují, přesto morální rozměr osobních hodnot a jejich vliv na konání člověka nelze v této práci opomenout, protože: „*Hodnota je to, co je pro člověka významné a smysluplné v jeho rozličných životních oblastech. Zda se lidský život zdaří, závisí podstatně na tom, jestli se člověk osvědčí v hodnotách a zda utváří svůj život s ohledem na svoji podstatu lidství.*“²²³

Liší se nějakým způsobem hodnoty Romů od těch, které zastává většinová společnost? Názory se různí:

„*Základní hodnoty lidí žijících v Česku jsou vesměs obdobné (potřeba hmotného zabezpečení, uspokojivé rodinné zázemí, zdraví, přátelství, slušné zaměstnání, popř. osobní kariéra, kulturní a společenské vyžití, atd.), liší se daleko více podle sociálního postavení a vzdělání než podle etnického původu.*“²²⁴

Přesto například Selická označuje některé hodnoty, které jsou pro Romy typické: *Nejvyššími hodnotami Romů je tzv. čačipen – pravda, právo, spravedlnost, nekritický obdiv mají k fyzické síle. Dalšími hodnotami jsou pohostinnost, laskavost a dodržení slova (tato hodnota je však společensky podmíněna – podvést „gadža“ je považováno za mistrovství).*“²²⁵

A taktéž zdůrazňuje vliv rodinného společenství na tvorbu hodnot: „*Romové mají sklon přijímat jako svoje potřeby a cíle ty hodnoty, které sdílejí členové jejich vztahové skupiny. Matky romských dětí jsou zaměřené především na aktuální potřeby dětí. Zajímá je především, jak se jejich děti cítí, co chtějí a co nechtějí. Aktuální spokojenost dětí je u nich na prvním místě, proto se soustředí především na péči o ně a plnění jejich potřeb. (Majoritní matky se snaží svoje děti především vychovávat.)*“²²⁶

²²² Srov. Papežská rada pro spravedlnost a mír. *Kompendium sociální nauky církve*, s. 138.

²²³ JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH – TEOLOGICKÁ FAKULTA. *Život z víry*, s. 69-70.

²²⁴ Česká ghetta. *Tvoří lidé v sociálním vyloučení komunitu?*, [online].

²²⁵ SELICKÁ, D. *Rómská rodina v kontexte metod sociálnej práce*, s. 68

²²⁶ Tamtéž.

Také Kusin naznačuje, že v „romském světě“ se vytvářela jiná soustava hodnot, jiná kultura myšlení, jiná morálka a vnitřní zákony, jejichž hlavním smyslem bylo přežití jedince, famílie a rodu. Hodnoty jako pravidelná práce, majetek a čas byly pro Romy zbytečné.²²⁷

Je nutné, aby poskytovatel sociální opory znal hodnoty toho, komu se snaží pomoci? Znat hodnoty toho, komu je pomáháno je jistou výhodou, protože poskytovatel sociální opory se může lépe vcítit do jeho potřeb, lépe pochopit příčiny jeho jednání.

Sociální opora poskytovaná s ohledem na hodnotový žebříček druhých, vytváří lepší prostředí pro spolupráci a porozumění nejen problému, ale i člověku samotnému. Pokud například představuje pro některého z Romů nejvyšší hodnotu rodina, pak jistě pochopíme, že se jí odmítne vzdát a omezit kontakt s ní, byť by mu to přineslo značné výhody.

To, nakolik je profesionální sociální opora Romům poskytována s ohledem na jejich hodnoty, je velice složité posoudit. Neexistuje zřejmě žádný objektivní ukazatel, který by napovídal tomu, zda je nebo není na hodnoty Romů při poskytování sociální opory brán zřetel. Přesto, budeme-li vycházet z výše popsaných (skromných) poznatků týkajících se romských hodnot, můžeme logicky odvodit případy, kdy se dostávají do konfliktu s hodnotami majority. A právě tam by mohl vyvstat etický problém či dokonce dilema.

Jedná se například o případ zanedbání povinné školní docházky. Vzhledem k tomu, že pro romskou matku, bývá důležitější spokojenost dítěte, kterému se (tak jako i mnohým majoritním dětem) do školy nechce, může se dostat například do konfliktu s pracovníci oddělení sociálně právní ochrany dětí, která hájí především hodnotu vzdělání, v tomto případě chráněnou právními normami české společnosti.

Jak má sociální pracovník správně postupovat v případě, kdy se hodnoty dostanou do konfliktu? Podle Fischera je nutné posoudit jednotlivé možnosti jednání a vystavit je analytickému zkoumání, protože jedině pak může sociální pracovník transparentněji vyhodnotit optimální postupy a hodnoty v rovinách všech zúčastněných stran a navrhnout odůvodněné řešení vůči všem systémům hodnot, které situace obsahuje.²²⁸

²²⁷ Srov. KUSIN, V., VANKOVÁ, K., ODLEROVÁ, E. *Identita v procese socializácie a personalizácie rómskeho etnika*, s. 48.

²²⁸ Srov. FISCHER, O. *Role hodnot pro sociální práci*. In FISHER, O., MILFAIT, R., et al. *Etika pro sociální práci*, s. 70.

Důležitou otázkou, na kterou však již Fischer neodpovídá je, zda sociální pracovníci mají dostatečné kompetence k tomu, aby dokázali správně zvážit veškeré hodnoty, které jsou „ve hře“, když často – jako v případě sociálně vyloučených Romů – nemusí hodnotovou orientaci svých klientů vůbec znát.

Jaké důsledky může mít sociální opora, při které se nebere ohled na hodnoty člověka? Klient může pociťovat například **ponížení ve své důstojnosti, logicky se snaží za své hodnoty bojovat, což může znesnadňovat komunikaci a spolupráci s pomáhajícím a vést k přesvědčení sociálního pracovníka, že se jedná o klienta „nepřizpůsobivého“**. Z toho plynou další negativní důsledky, které mohou například u výše uvedeného příkladu vyústit až k odebrání dítěte z rodinné péče.

Všichni oslovení sociální pracovníci vypověděli, že se snaží brát ohled na důstojnost svých klientů, na to, zda zohledňují romskou mentalitu a hodnoty při své práci se však názory různí (- pro představu uvádím dva): *„Vnímám, že Romové mohou mít jiný hodnotový žebříček, mohou mít jiný pohled na svůj život a řešení svých problémů, než já nebo majoritní společnost. A také často jiný názor mají. Snažím se jim pomáhat, ale chtít musí hlavně oni sami, nemůžu rozhodovat o jejich životě.“*²²⁹ *„V dnešní době je dost těžké poznat, který z klientů je Rom a který ne. Chováme se proto ke všem stejně.“*²³⁰

3.7 Existuje souvislost mezi sociální oporou a diskriminací Romů?

Z hlediska teologické etiky může být diskriminace považována za určitou formu strukturálního hříchu. *„Pokud je hříchem proniknuto klima společnosti, člověk, rodící se s náklonností ke zlému, nalézá nové podněty k hříchu.“*²³¹ Budeme-li tento úryvek parafrázovat, dojdeme k závěru, že člověk, který se narodí do společnosti, která běžně diskriminuje Romy, bude pak s větší pravděpodobností také diskriminovat. A rozhlédneme-li se kolem sebe, můžeme této tezi dát v mnoha případech za pravdu. Přesto, že by tomu tak být nemělo: *„Pokud jsou totiž uznávány principy rovnosti a důstojnosti, není možné diskriminovat nějakou osobu nebo skupinu osob. Je důležité*

²²⁹ Sociální pracovníce - Naděje, Písek.

²³⁰ Sociální pracovníce – Oddělení sociální péče, Písek.

²³¹ JIHOČESKÁ UNIVERZITA v ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH – TEOLOGICKÁ FAKULTA. *Život z víry*, s. 59.

vnímat člověka v jeho celistvosti, neposuzovat jej podle pohlaví, rasy, náboženství atd.“²³²

Dokumenty sociální nauky církve se o této problematice vyjadřují v podobném duchu: Například Jan XXIII. v encyklice *Pacem in terris* uvádí, že všichni lidé jsou si rovni ve své přirozené důstojnosti, a z toho důvodu je nepřípustné, aby byl někdo na základě své odlišné rasy diskriminován. Dodává však, že je nezbytné, aby si člověk, který bezesporu má svá práva, uvědomil, že má také povinnost svá práva hájit jako známku své důstojnosti. Stejně tak i ostatní si mají být vědomi povinnosti tato práva uznávat a mít je v úctě.²³³

Pavel IV. ve svém Apoštolském listu *Octogesima adveniens* píše: *“Příslušníci lidské rodiny mají stejnou přirozenost, a tím sdílejí také stejnou důstojnost se stejnými právy a stejnými základními povinnostmi, jakož i povolání ke stejnému nadpřirozenému určení. Ve společné vlasti si mají být všichni před zákonem rovni, mají mít rovnoprávný přístup k životu hospodářskému, kulturnímu, politickému a společenskému i ke spravedlivému podílu na národním bohatství.”*²³⁴

Také Bible klade důraz na rovnost všech lidí: *„Nejde už o to, kdo je Žid nebo Řek, otrok nebo svobodný, muž nebo žena – všichni jste jedno v Kristu Ježíši.”*²³⁵ Ježíš Kristus nám svým osobním příkladem dokazuje, že diskriminovat jakoukoli osobu není správné: Nedělá mezi lidmi rozdíly, léčí všechny, kteří k němu přijdou a nerozlišuje mezi nimi.²³⁶

Diskriminaci tedy můžeme odsoudit jako mravně nepřípustnou. O to naléhavěji však vyznívá otázka, zda instituce, které by měly poskytovat sociální oporu lidem v nouzi – tedy také Romům žijícím v sociálně vyloučených lokalitách – svým přístupem k diskriminaci nenapomáhají.

V myslích majority (i romské minority) můžeme nalézt řadu předsudků. Ze strany neromů je Romům podle odborné literatury vytýkána především hluchost, špatné sousedské vztahy, nevzdělanost, nízká kvalifikace, špatná pracovní morálka, lenost, nečestné jednání, agresivita, kriminalita a prostituce.²³⁷

²³² JANDEJSEK, P., KOMBERCOVÁ, Z. *Lidská práva a sociální spravedlnost v sociální práci*. In FISHER, O., MILFAIT, R., et al. *Etika pro sociální práci*, s. 105.

²³³ Srov. JAN XXIII. *Pacem in terris*, odst. 44. In České katolické nakladatelství ZVON. *Sociální encykliky (1891-1991)*, [online].

²³⁴ PAVEL IV. *Octogesima adveniens: Apoštolský list kardinálu Maurici Royovi*, odst. 16, s. 26.

²³⁵ Bible. *Nový zákon*. Ga 3,28, s. 1482.

²³⁶ Srov. například Tamtéž, L 6,19, s. 1315.

²³⁷ Srov. SEKÝT, V. *Pozitivní a negativní aspekty soužití s Čechy* in ŠIŠKOVÁ, T. *Menšiny a migranti v České republice*, s. 123.

Podle mého pozorování lze za nejčastější předsudky považovat představu, že Romové jsou líní – nechce se jim pracovat a zneužívají sociální dávky. Ačkoli podobné vzorce chování můžeme zcela jistě nalézt i u mnoha jedinců z řad majoritní společnosti, jsou tyto názory natolik upevněné, že je můžeme slýchat i od mnohých lidí, kteří se běžně s Romy nesetkávají, nikdy s nimi nebydleli ani nepracovali.²³⁸

Podíváme-li se na problém hlouběji, zjistíme, že nechť pracovat a spoléhání na dávky sociální podpory u některých Romů jsou spíše ukázkou jejich adaptace na situaci sociálního vyloučení, než jejich společným kulturním rysem a jsou tedy sociální povahy.²³⁹ Příčiny tohoto – ze strany majoritní společnosti – negativně hodnoceného jednání lze nalézt také v nesprávně poskytované sociální opoře a do určité míry může být jejím negativním důsledkem:

Romové žijící v sociálně vyloučených lokalitách jsou většinou nevzdělání a nekvalifikovaní. Pokud již práci získají, jedná se většinou o zaměstnání podřadné, manuální a špatně placené.²⁴⁰ Jestliže je částka, kterou by dostali ve formě sociálních dávek stejná nebo jen o málo nižší, než jejich potenciální plat a ještě mají možnost, přivydělat si v rámci šedé ekonomiky – „načerno“, pak je více než jisté, pro kterou variantu příjmů se rozhodnou. A toto rozhodnutí je zcela logické.

V tomto případě mají sociální dávky – tedy **instrumentální opora poskytovaná státem demotivační charakter při hledání zaměstnání**. Přesto se v praxi ukazuje jejich potřebnost pro přežití mnoha lidí, kteří by pracovat chtěli a (například právě z důvodu diskriminace) nemohou.

Kromě toho, že Romové při dlouhodobé nezaměstnanosti ztrácejí pracovní návyky (například schopnost pravidelných rituálů, jako je ranní vstávání, apod.), což ještě více ztěžuje jejich návrat nebo vstup do pracovního poměru, přicházejí i o cenné kontakty v podobě spolupracovníků, kteří by jim mohli v případě potřeby poskytnout sociální oporu.

Další negativní představa o Romech, která podporuje diskriminaci, se týká zneužívání sociálních dávek. Člověk z řad majoritní společnosti se může podívat nad tím, jak někteří Romové dokáží beze zbytku využít svých práv při žádání o sociální dávky a odnášejí si domů mnohatisícové částky. Málokdo si ale dokáže představit, že by z této částky živil několik dětí a mnohdy i širší příbuzenstvo. „*Využívání sociálního*

²³⁸ Vlastní pozorování autorky.

²³⁹ Srov. ŠÍMÍKOVÁ, I. *Romové jako sociálně vyloučená skupina*. In NAVRÁTIL, P., et al. *Romové v české společnosti*, 66.

²⁴⁰ Srov. NAVRÁTIL, P. *Romové v české společnosti*, s. 61-63.

*zabezpečení navíc nelze považovat pouze za romské specifikum. Jedná se spíše o jeden z projevů kultury chudoby. Projevy závislosti na systému státní podpory lze obdobně sledovat i mezi majoritou.*²⁴¹

Šimíková se Romů zastává - tedy, alespoň co se týká přídavků na děti, když uvádí, že je naprosto nepřístupné obviňovat Romy z účelového plození dětí s vidinou vyšších příjmů ve formě přídavků na děti, a tedy jejich zneužívání, když má rodina na tyto dávky ze zákona nárok.²⁴²

Navíc realita ukazuje, že mnozí Romové, nejčastěji z důvodu své nevzdělanosti, neinformovanosti a sociální izolace od většinové společnosti, neumějí využívat všech možností, které státní systém sociální pomoci poskytuje a nedosahují takového řešení své situace, které tento systém potenciálně umožňuje.²⁴³ Znovu se tedy ukazuje, že deficit v oblasti zdrojů sociální opory může znamenat také omezení v uplatnění práv sociálně vyloučených Romů.

Může, ale také nemusí, na což poukazují také písecké sociální pracovníce. „Vždy mě znovu překvapí, když k nám přijde Rom, který se neumí pomalu ani podepsat, ale přesně ví, na které dávky má nárok.“²⁴⁴ „Romové si vždycky najdou nějakou kličku, jak se dostat k penězům. Posledních pár let se setkáváme s trendem, kdy jsou patnáctileté, šestnáctileté dívky nuceny rodinou k těhotenství. Dítě si pak vezmou prarodiče do pěstounské péče, za což dostanou peníze, a pak žijí všichni dohromady i s matkou dítěte.“²⁴⁵

Poslední příklad negativního působení původně dobře míněného aktu sociální opory, kterým se nyní budeme zabývat, jsou tendence státu, vyvážit diskriminaci Romů tzv. „pozitivní diskriminací“. „Jedná se o politická opatření zvýhodňující v určitých oblastech (vzdělání, zaměstnanost) takové sociální skupiny, které byly v minulosti znevýhodněny (např. etnické skupiny).“²⁴⁶ Šlo by o případy, kdy by byli do zaměstnání či na střední školy přednostně přijímáni romští uchazeči apod. Můžeme vytušit, že tyto kroky by příliš Romům neprospěly, dokud nebudou dostatečně motivováni pro získání stálého zaměstnání či dosažení vyššího vzdělání, navíc by zřejmě v majoritní

²⁴¹ Člověk v tísni. Efektivní komunikace v interkulturním prostředí: Praktická příručka pro pracovníky Úřadů práce. [online], s. 23

²⁴² Srov. ŠIMÍKOVÁ, I. Romové jako sociálně vyloučená skupina. In NAVRÁTIL, P., et al. Romové v české společnosti, s.?

²⁴³ Srov. NAVRÁTIL, P. Romové v české společnosti, s. 71.

²⁴⁴ Sociální pracovníce - Oddělení sociální péče, Písek.

²⁴⁵ Sociální pracovníce – Úřad státní sociální podpory, Písek.

²⁴⁶ JANDOUREK, J. Sociologický slovník, s. 63.

společnosti vyvolaly značnou vlnu nevole, která by se v důsledku obrátila proti Romům. S tímto názorem korelují i postřehy píseckých sociálních pracovníků z Oddělení sociální péče. *„Do Romů už se dalo tolik peněz - třeba do těch speciálních romských škol - a k ničemu to nebylo. Podle jakých kritérií se určuje, kdo má třeba na podporu při vzdělávání nárok? Proč třeba jeden Rom dostane a další, i když žije v podobných podmínkách a není Rom, nedostane? To je spíš diskriminace naruby!“*²⁴⁷

Mohou nějakým způsobem poskytovatelé sociální opory (například sociální pracovníci) pomoci zlepšit situaci sociálně vyloučených Romů v oblasti diskriminace? Jednou z mála možností je, uvědomit si představy a předsudky, které o Romech máme a jít vlastním příkladem cestou k jejich odbourávání. Poskytování sociální opory sociálně vyloučeným Romům, může být pro pomáhající pracovníky značně náročné. Již vzhledem ke zvýšené emotivitě při jednání, kterou jsou Romové proslulí.²⁴⁸ Navíc, ačkoli si to sociální pracovník nemusí připouštět, je stejně jako ostatní lidé, ovlivněn předsudky a možná k nim svým způsobem i přispěl. *„Mnozí z klientů z řad romské komunity poukazují na tendenci některých sociálních pracovníků romské klienty diskriminovat a nerozhodovat na základě adekvátního a objektivního posouzení jejich skutečné situace, ale na základě předsudků spojených s romskou komunitou.“*²⁴⁹

Dokud však obě strany nepřekonají zábrany a strach a nesetkají se ve vzájemném dialogu se snahou o poznání, těžko se v myšlení majoritní společnosti něco změní.

Sociální pracovník může zprostředkovat právě takový dialog. Pokud se bude snažit ke svým romským klientům přistupovat bez předsudků a informovat veřejnost více o kladných zkušenostech s Romy, než o těch záporných, (jak je v naší zemi častým zvykem,) pak se možná o krůček zmenší dosud těžko proniknutelná hranice mezi romskou a neromskou částí naší společnosti. A podaří-li se odbourat předsudky, zvýší se také šance na zlepšení situace sociálně vyloučených Romů...²⁵⁰

²⁴⁷ Sociální pracovníce – Oddělení sociální péče, Písek.

²⁴⁸ Otázkou je, zda se jedná o obraz Roma, který zrcadlí skutečný stav či o vžitou představu nezakládající se na skutečnosti.

²⁴⁹ NAVRÁTIL, P. *Romové v české společnosti*, s. 66-67.

²⁵⁰ Je však třeba dodat, že tento návrh je uskutečnitelný pouze u těch pracovníků, kteří jsou v praxi příliš krátce na to, aby byly jejich názory dlouhodobě ovlivněny negativními zkušenostmi s některými „problémovými“ klienty.

3.8 Je sociální opora nástrojem integrace nebo její překážkou?

Pod pojmem integrace či začleňování si můžeme představit „proces, který umožňuje sociálně vyloučeným získat příležitosti a zdroje nutné k jejich plné ekonomické, sociální a kulturní aktivitě ve společnosti. Umožňuje jim získat větší účast při rozhodovacích procesech, které ovlivňují jejich každodenní život a zlepšit dostupnost jejich základních práv.“²⁵¹ Tato definice vyznívá velmi pozitivně a nabízí možné zlepšení problémové situace sociálně vyloučených Romů, požaduje však od nich jisté oběti.

Stojí skutečně Romové, a zejména pak ti, kteří obývají sociálně vyloučené lokality o to, aby byli integrováni do většinové společnosti? Odpověď na tuto otázku se snažila poskytnout sociální pracovnice v písecké Naději: „Je to tak, že oni se ani integrovat nechtějí. To my je pořád do něčeho tlačíme a něco po nich chceme. Oni by nejradši, kdybychom jim dali dávky a nechali je úplně na pokoji.“²⁵² Není tedy pak požadavek přizpůsobení Romů majoritní společnosti ohrožením jejich práva na sebeurčení a tedy útokem na jejich důstojnost? V encyklice *Pacem in terris* se píše: „Protože všichni lidé si jsou přirozenou důstojností rovni, nikdo nemá právo vnitřně dělat nátlak na druhého.“²⁵³ A dále: „Důstojnost lidské osoby si žádá, aby člověk mohl jednat z vlastního rozhodnutí a svobodně, ... tj. tak, aby každý jednal na základě vlastního rozhodnutí, uvážení a odpovědnosti, a ne z donucení nebo nátlaku přicházejících většinou zvnějšku.“²⁵⁴

Podobný názor nalezneme v dokumentu *Gaudium et spes*: „Důstojnost člověka tedy vyžaduje, aby jednal podle vědomé a svobodné volby, to znamená hýbán a podněcován z nitra osobním přesvědčením, a ne ze slepého vnitřního popudu nebo pouze z vnějšího donucení.“²⁵⁵

Není tedy eticky správné činit na Romy nátlak, aby se přizpůsobili majoritní společnosti, byť by to napomohlo řešení jejich problémů.

Přímý nátlak na ně činěn není, (ačkoli by možná Romové nesouhlasili,) přesto však většinová společnost jejich integraci požaduje, protože v ní vidí cestu ke zlepšení vzájemného soužití. Také profesionální sociální opora by se měla (nenátlakovým

²⁵¹ NIKOLAI, T., et al. *Příběhy ze špatné čtvrti aneb jak pracovat s tématem segregace nejen ve školství*, s. 12.

²⁵² Sociální pracovnice – Naděje, Písek.

²⁵³ JAN XXIII. *Pacem in terris*, odst. 48. In České katolické nakladatelství ZVON. *Sociální encykliky (1891-1991)*, [online].

²⁵⁴ Tamtéž, odst. 34.

²⁵⁵ II. Vatikánský koncil. *Gaudium et spes*, ods. 17. In ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika: Úvody a principy*, s. 183.

způsobem) snažit přispívat k integraci Romů. Příčinou nezdarů v této oblasti však může být mimo jiné další zdroj romské sociální opory – jejich rodinné společenství!

Matoušek totiž poukazuje na skutečnost, že „*integrování Romové se ke svému původu nechtějí znát. Jsou v situaci emigrantů do jiné kultury, chtějí co nejdříve přestříhnout „pupeční šňůru“, která je váže k původnímu etniku, aby mohli splynout s většinovou společností. Tito integrování Romové jsou jen minimálně motivováni k tomu, aby pomáhali jiným Romům k lepšímu společenskému uplatnění.*“²⁵⁶ Sociální pracovnice píseckého Úřadu státní sociální podpory s tímto názorem souhlasí: „*Zdá se mi, že mezi Romy žijícími v lokalitě a těmi na sídlišti není rozdíl. Máme tu ale několik integrovaných Romů – většinou podnikatelů, kteří nechtějí mít s ostatními Romy nic společného a už vůbec ne jim pomáhat.*“²⁵⁷

A právě v tom může být problém. Zdá se totiž, že hlavní komponenty romství, jako například solidarita s rodinnými příslušníky, v procesu integrace blednou. Je to logický důsledek společenského vzestupu. Čím více se Rom přibližuje k majoritní společnosti, tím více zastává její hodnoty a přiklání se k „sobeckému“ jednání. Z pohledu většinové společnosti je zcela pochopitelné, že jedinec, který investoval čas například do zvýšení kvalifikace bude méně ochotný podělit se o příjmy, které díky tomuto snažení vydělal, s rodinnými příslušníky, kteří se na jejich získání nijak nepodíleli. Pro romskou rodinu však toto jednání pochopitelné být nemusí.

Vzhledem k postavení jednotlivce v romské rodině, musí Rom vynaložit značné úsilí a prokázat více než pevnou vůli, aby se vzepřel tradici a svému osudu a podnikl kroky ke své integraci. Otázkou je, zda tím více získá nebo naopak ztratí.

Jakoubek se domnívá, že pro Romy je svým způsobem velmi výhodné být členem rodinné solidární sítě, protože ta funguje jako pojistka či záchranná síť v případě nouze. Na druhou stranu však dodává, že právě tato solidární síť je pro Romy primární pastí znemožňující jim vymanění se z nevýhodné ekonomické situace.²⁵⁸

Můžeme tedy dojít k logickému závěru, že rodina a její solidární síť – důležitý zdroj romské sociální opory - jsou zároveň zásadní překážkou v procesu integrace Romů do naší společnosti. Romská rodina jednoduše nepřipustí osobní vzestup jednotlivce a jedinec se obává přijetí odpovědnosti za vlastní život, který by musel

²⁵⁶ MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, s. 142.

²⁵⁷ Sociální pracovnice – oddělení státní sociální podpory, Písek.

²⁵⁸ Srov. JAKOUBEK, M. *Romská kultura – jedna z výrazných determinant chudoby a ekonomického neúspěchu Romů*. In KALEJA, M., KNEJP, J., et al. *Mluvme o Romech: Aven vakeras pal o Roma*, s. 85.

nadále utvářet bez její podpory: „*Jedinec v romské rodině dodržuje nepsané zákony a naplňuje kolektivní rozhodnutí své rodiny. Pokud se chová takto, nemůže zažít pochybnost o sobě a uvažovat o správnosti rozhodnutí.*“²⁵⁹

Přesto je přijetí osobní odpovědnosti z hlediska teologické etiky důležité. „*K důstojnosti člověka patří jeho svobodné rozhodování, člověk chce i musí svůj osobní i společenský život sám vytvářet ve své odpovědnosti. Naše důstojnost nás odlišuje od všech jiných pozemských bytostí. V ní zakoušíme svou zodpovědnost, kterou máme za se be i za jiné.*“²⁶⁰ (A pokud mají Romové skutečně možnost rozhodnout se pro nebo proti integraci, měli by za toto rozhodnutí také nést odpovědnost.)

Jakoubek naznačuje, že situace „rodina versus integrace“ je patová. „*Není totiž možné změnit rodinu a zároveň uchovat zbytek kultury, ale též není možné zachovat specifický typ rodiny a zároveň zlepšit socioekonomickou situaci jejích členů.*“²⁶¹

Romům v současné době (a zřejmě taková doba nikdy nenastane,) nemůžeme nabídnout vhodnou náhradu za rodinné vazby, které by kvůli integraci ztratili, ani pocit jistoty, který jim jejich solidární sítě přináší.

Navíc státem poskytovaná sociální opora také příliš nemotivuje Romy k rozhodnutí integrovat se do většinové společnosti. Romové správně vytyšili, že na mnohé sociální dávky mají nárok, ať už se většinové společnosti přizpůsobí či nikoliv. Na tento fakt poukazuje také sociální pracovnice v Naději: „*Často od nich slyším, že ať se stane cokoliv, někdo se o ně stejně postará. Většinou tím někým zřejmě myslí stát.*“²⁶²

Navíc vystěhovávání neplatičů do sociálně vyloučených lokalit, které může podporovat rozvoj sociálně-patologického chování a trestné činnosti – vede ke vzdálení se normám většinové společnosti a ve svém důsledku další dezintegraci a hlubšímu sociálnímu vyloučení.

Po nastínění některých negativních důsledků takové „pomoci“ se můžeme ptát, jak naopak sociální opora může přispívat k integraci Romů. Zjistíme, že například podpora vzdělávání na všech úrovních by mohla být dobrou cestou.

Nikolai upozorňuje na to, že dokud budou romské děti vzdělávány izolovaně (tedy ve speciálních základních školách, kam docházejí především romští žáci), *nejenže*

²⁵⁹ SEKYT, V. *Romské tradice a jejich konfrontace se současností (Romství jako znevýhodňující faktor)* in JAKOUBEK, M., HIRT, T. *Kulturologické etudy*, 203.

²⁶⁰ Srov. JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH – TEOLOGICKÁ FAKULTA.. *Život z víry*, s. 16-17.

²⁶¹ JAKOUBEK, M. *Romská kultura – jedna z výrazných determinant chudoby a ekonomického neúspěchu Romů*. In KALEJA, M., KNEJP, J., et al. *Mluvme o Romech: Aven vakeras pal o Roma*, s. 86.

²⁶² Sociální pracovnice – Naděje, Písek.

*budou mít menší šance na uplatnění v životě kvůli svému nedostatečnému vzdělání, ale zároveň tím dochází k omezování i tak řídkých vzájemných osobních vztahů mezi Romy a majoritou.*²⁶³

Romské děti, které budou vhodně integrovány do běžných základních škol (za pomoci nultých ročníků, asistenta pedagoga, apod.), mohou získat mezi spolužáky více kontaktů pro poskytování sociální opory, zvýší se jejich kvalifikace, ale zároveň budou mít větší kompetence ke svobodnému rozhodnutí pro zaměření jejich budoucího života, než měly generace před nimi. Integrace pak bude pozvolným a přirozeným procesem a nikoli násilnou transformací romského etnika.

Také někteří písečtí sociální pracovníci poukazují na nutnost vzdělávání Romů. „*Já bych u nich zavedla vzdělávání, a to celoživotní ve všech věkových kategoriích! Měli jsme tu třicetiletého muže – a ten neuměl psát. Musely jsme mu vysvětlovat, jak se píšou písmena. A měly by mít i zdravotní osvětu. Aby se tolik nemnožili. Dneska už děti mají děti a taky kvůli tomu nedodělají školu. A často se rodí děti s vadami, které zahlcují ústavy.*“²⁶⁴

Kroky vedoucí k vyššímu vzdělání u Romů mohou být prováděny prostřednictvím sociálních pracovníků. Ať už se jedná o poradenství a motivování romských klientů ke vzdělávání, o doučování romských dětí, či kontrolu dodržování povinné školní docházky. Také programy, při kterých bude umožněn kontakt romských dětí s nezaujatým a nediskriminujícím dobrovolníkem z řad majority, může být velkým přínosem pro obě strany. Nicméně vedoucí sociálně vyloučených lokalit v Písku přiznává, že vzdělanostní úroveň zdejších Romů se i přes velikou snahu pracovníků Naděje nedaří příliš zvyšovat. „*Ve Svatoplukovce máme školku, kde se věnujeme menším dětem, odpoledne pak doučování a kroužky pro školáky. Když jdou děti do školy, umí všechno, co majoritní děti. Nejsou hloupější. Ale dodělají nanejvýš základku. Pro rodiče nemá vzdělání takovou hodnotu, říkají dětem: Na co se budeš učit, když práci nedostaneš, protože jsi cikán?!*“²⁶⁵

Situace je tak nesmírně obtížně řešitelná, přesto však v nových generacích svítá naděje na postupnou integraci romského etnika do většinové společnosti.

²⁶³ NIKOLAI, T., et al. *Příběhy ze špatné čtvrti aneb jak pracovat s tématem segregace nejen ve školství*, s. 44.

²⁶⁴ Sociální pracovníce – Oddělení sociální péče, Písek.

²⁶⁵ Kubišta, P. Rozhovor ze dne 10. 2. 2011, Purkratice.

3.9 Shrnutí

Závěry plynoucí ze 3. kapitoly této práce lze shrnout v následujících bodech:

- Na otázku, zda je poskytování sociální opory Romům (eticky) odůvodnitelné, odpovídá teologická etika jednoznačně ano. Negativním důsledkem solidarity aplikované ve stávající podobě na sociální oporu poskytovanou státem, může být **využívání zejména instrumentální sociální opory ze strany těch, kteří pomoc ve skutečnosti nepotřebují.**
- Princip subsidiarity se v souvislosti se sociálně vyloučenými Romy ukazuje jako problematický. Vzhledem k tomu, že u Romů mohou být omezeny zdroje přirozené sociální opory (rodina, přátelé, sousedé, spolupracovníci), přenáší se většina odpovědnosti na stát. **Profesionální poskytovatelé sociální opory tak mohou být přetěžováni.** Paternalistický přístup některých státních institucí omezuje Romy v jejich důstojnosti a podporuje u nich **nihilistické stanovisko k jakékoli snaze o zlepšení jejich situace.**
- Sociální opora v podobě, v jaké je poskytována Romům profesionály, je mnohdy nedostačující - neodpovídá jejich potřebám. Důvodem je multiproblémová situace sociálně vyloučených Romů, která je obtížně řešitelná a vyžaduje individuální přístup pracovníka, což mnohdy například z důvodu vytíženosti není možné.
- Sociálně vyloučené lokality k obecnému blahu nepřispívají, protože neumožňují jednotlivým členům úplnější a snazší dosažení vlastní dokonalosti ani uskutečnění životních plánů. Rozhodnutí o přestěhování Romů do sociálně vyloučených lokalit je ve skutečnosti sociální oporou pouze v případě, že se jedná o jedinou možnou alternativu k vystěhování na ulici, a i poté jsou důsledky této „opory“ spíše negativní: **přizpůsobení nových sousedů normám a životnímu stylu obyvatel lokalit, koncentrace sociálně-patologického chování, absence snahy o zlepšení situace.**
- Důstojnost Romů nemusí být při poskytování sociální opory vždy zohledňována, což může vést k pocitu ponížení, k dojmu, že člověk nemůže svobodně rozhodovat o svém životě a vyústit například v **nedůvěru v pomáhajícího i instituci, jejímž je zástupcem či většinovou společností jako takovou.**
- Na to, je-li sociální opora prostřednictvím profesionálů poskytována spravedlivě, není jednoduché odpovědět: Sociální opora může být chápána jako spravedlivá,

protože zohledňuje nestejně postavení lidí ve společnosti a snaží se pomáhat především těm nejslabším. Mohlo by se ale také říci, že sociální opora není poskytována spravedlivě, protože **umožňuje některým lidem, aby ji zneužívali.**

- Romům nemusí být vždy poskytována sociální opora s ohledem na jejich hodnoty, což může vést k obranným postojům ze strany Romů a ve svém důsledku prohloubení jejich problémů a omezení další sociální opory.
- **Sociální dávky** poskytované státem **nemotivují Romy k hledání zaměstnání**, což podporuje v myslích majoritní populace představy o líných Romech, kteří nechtějí pracovat a zneužívají sociální dávky. Od stereotypního myšlení je již jen krůček k rasismu a diskriminaci.
- **Rodina**, jakožto důležitý zdroj romské sociální opory, může být zároveň **překážkou v integraci** do majoritní společnosti. Ani státem poskytovaná sociální opora integraci příliš nenapomáhá. Například **sociální dávky**, které člověk dostává bez ohledu na úroveň začlenění a vlastní aktivitu (nebo alespoň snahu), jsou v procesu integrace spíše **demotivujícím faktorem**. Také **sociálně vyloučené lokality podporují dezintegraci**.

4 Navrhovaná východiska sociální opory u Romů žijících v sociálně vyloučených lokalitách

Posláním této kapitoly je, stručně shrnout veškeré poznatky týkající se sociální opory u Romů a navrhnout možná východiska pro zlepšení stávající sociální opory a to zejména té, která je poskytována prostřednictvím sociálních pracovníků.

4.1 Sociální opora u Romů – shrnutí poznatků

Sociální oporu můžeme definovat jako pomoc člověka člověku. V ideálním případě je to akt nezištné solidarity a altruismu, vytvářející vztah mezi pomáhajícím a pomoc přijímajícím. Pokud je poskytována správně, dokáže tlumit vliv stresových událostí a pomáhá zvládat každodenní těžkosti. Upevňuje jedincův pocit vlastní hodnoty, důvěru v druhé i sebe samého. Vytváří jistotu, která pomůže člověku řešit problémy vlastními silami. Poskytuje také příležitost k péči o druhého a dodává pocit potřeby.²⁶⁶

V opačném případě je sociální opora spíše přítěží, která eliminuje či ruší žádoucí možnost řešení problémů. Může způsobit závislost a podporovat u pomáhajícího nezdravý pocit moci nad osudem člověka. Pokud je poskytována osobě, která si ji nevyžádala nebo v nadměrné, nevyhovující podobě, pak může ohrozit její potřebu autonomie, autodeterminace a ve svém důsledku i sebepojetí a sebeúctu.²⁶⁷

U Romů žijících v sociálně vyloučených lokalitách nabývá potřeba sociální opory ze strany profesionálů větších rozměrů, než je tomu u většinové (neromské) společnosti. Hlavní důvod je ten, že zdroje sociální opory jsou u Romů značně omezeny. Rom spoléhá především na solidární síť v rámci příbuzenských vztahů své rodiny. Další neformální vztahy, ať již přátelské nebo sousedské většinou nejsou pěstovány v takové míře, aby byly obecně relevantními zdroji sociální opory. Mezi Romy žijícími v sociálně vyloučených lokalitách je patrná také vysoká a dlouhodobá nezaměstnanost, což vyřazuje ze hry další důležitý zdroj pomoci v lidském životě – spolupracovníky.

²⁶⁶ Viz podkapitola 1.3 Pozitivní dopady sociální opory.

²⁶⁷ Viz podkapitola 1.4 Negativní dopady sociální opory.

Také romská stratifikace v rámci kastovního systému, připravuje sociálně vyloučené Romy o možné kontakty. Diskriminace ze strany většinové společnosti, ale i nedůvěra k majoritě ze strany Romů pro změnu snižuje jejich možnost navázání vztahů se členy většinové společnosti, kteří by jim za určitých okolností mohli také sociální oporu poskytnout.²⁶⁸ V chybějících zdrojích sociální opory můžeme nalézt jednu z příčin častějšího sociálního vylučování Romů.²⁶⁹

Reflexe sociální opory poukázala na další, možná ne tak viditelná negativa sociální opory vztahující se přímo k Romům žijícím v sociálně vyloučených lokalitách.²⁷⁰ Právě vzhledem k omezeným zdrojům sociální opory u Romů, může docházet k přetěžování těch, které zbývají – romské rodiny a profesionálních pomáhajících.

Ukázalo se, že sociální opora v podobě, v jaké je poskytována profesionály, často (mimo jiné právě kvůli přetěžování) nedostačuje k řešení problémů Romů, ale naopak je prohlubuje.

Dávky sociální podpory a pomoci se ukázaly jako problematické, i když ve stávající situaci, zcela nezbytný prvek v rámci instrumentální sociální opory. Jejich negativním důsledkem je to, že nemotivují Romy k převzetí odpovědnosti za vlastní život a hledání pracovního uplatnění, (což navíc může podporovat předsudky majority o líných Romech a ve svém důsledku napomáhat k diskriminaci a rasismu) a umožňují některým jedincům parazitovat na solidaritě společnosti.

Ukázalo se také, že při poskytování sociální opory Romům nemusí být vždy brán ohled na jejich hodnoty, důstojnost a práva. Důsledkem takového jednání může být například prohloubení nedůvěry k institucím většinové společnosti, pocitům ponížení, což dále ztěžuje komunikaci mezi oběma stranami.

Dalším důležitým poznatkem byla záporná role působení romské rodiny a stávající sociální opory poskytované státem, v procesu integrace romského etnika do většinové společnosti.

Pokud chceme Romům skutečně pomoci vymanit se ze sociálního vyloučení, měli bychom se zamyslet nad tím, jakým způsobem by bylo možné (zejména tu profesionální) sociální oporu zlepšit.

²⁶⁸ Srov. viz podkapitoly 2.2 Možné zdroje sociální opory u Romů, 2.3 Faktory ovlivňující přístup Romů k sociální opoře.

²⁶⁹ Viz podkapitola 2.4 Souvislost omezených sociálních zdrojů u Romů a jejich sociálního vyloučení.

²⁷⁰ Viz kapitola 3 Etická reflexe sociální opory poskytované Romům žijícím v sociálně vyloučených lokalitách.

4.2 Možné kroky vedoucí ke zlepšení (profesionální) sociální opory u Romů

Sociální opora poskytovaná profesionály ve stávající formě a rozsahu s sebou tedy přináší určitá negativa. Nyní je nutné zamyslet se nad změnami, které by se daly učinit pro její zlepšení.

4.2.1 Obecná východiska a praktické návrhy zlepšení sociální opory u Romů

Pokud jde o názory odborníků (respektive odborných zdrojů), týkající se praktických návrhů na zlepšení sociální opory, velký důraz je kladen především na potřebu rozvoje **terénní sociální práce**, jakožto hlavního pilíře, na kterém stojí bříme poskytování sociální opory přímo v sociálně vyloučených lokalitách, a který může vhodně doplnit stávající sociální služby:

Jednoznačnou výhodou terénního sociálního pracovníka je fakt, že na rozdíl od úředníků bytového odboru či úřadu práce, kteří se pro velký počet klientů a široký rozsah působnosti nemohou věnovat jednotlivým klientům detailně, může terénní sociální pracovník podle potřeby určovat délku konzultace s klientem a četnost konzultací. Je mobilní, což mu umožňuje, klienta doprovázet k jednáním, pomáhat mu při hledání zaměstnání, jednání s úřady, ve škole apod. Vzhledem k přítomnosti v lokalitě může jednat v krizových chvílích, neboť má své klienty daleko více „na očích“.²⁷¹

Taktéž někteří píseční sociální pracovníci považují terénní sociální práci za pomoc, jejíž prostřednictvím by se mohla zlepšit životní situace obyvatel sociálně vyloučených lokalit: „Podle mě by bylo dobré, aby do lokalit docházeli ještě další terénní sociální pracovníci – ideálně s aprobační na sociálně právní ochranu dětí, aby mohli pracovat nejen s dospělými, ale i s dětmi a spolupracovali s námi. Ale museli by skutečně pracovat a ne si na to jen hrát.“²⁷²

Také Elichová oceňuje sociální práci v terénu, když uvádí, že „neopomenutelným momentem je ochota a schopnost sociálních pracovníků poznávat a navštěvovat (setkávat se s) klienty v jejich přirozeném prostředí. Tento osobní přístup pak poskytuje neformální rámec i prostředky pro vyjednání vhodného řešení problémů.“²⁷³

²⁷¹ Srov. Česká ghetta. Proč nestačí služby sociálních odborů a dalších úředníků, [online].

²⁷² Sociální pracovnice - Oddělení sociálně právní ochrany dětí, Písek.

²⁷³ ELIHOVÁ, M. Charitativní práce s menšinami. In OPATRŇÝ, M., LEHNER, M. Teorie a praxe charitativní práce, s. 53.

Ochota (nejen terénních) sociálních pracovníků osobně navštívit sociálně vyloučené lokality by mohla společně s empatickým a pozitivním přístupem pomoci alespoň částečně odbourat nedůvěru Romů vůči institucím majoritní společnosti.

Terénní sociální pracovníci by mohli pozitivně působit také na další zdroje sociální opory u Romů. Jedná se zejména o ty zdroje, které většinová společnost považuje za přirozené, v kontextu romských solidárních sítí však až dosud nedosahovaly takového významu – přátelé a sousedé. Špaček a Vobecká zastávají názor, že „*ti (lidé), kteří vnímají kvalitu svých sousedských vztahů jako dobrou a sami pro sebe považují sousedskou síť za významnou, mají také velmi blízký vztah k lokalitě svého bydliště. Ukazuje se tedy, že míra vazby na žitý prostor souvisí s mírou pozitivního hodnocení vlastních sociálních vazeb v lokalitě.*“²⁷⁴ Proto **restaurování a pomoc při vytváření nových sociálních sítí (uvnitř i mimo lokality)** prostřednictvím terénních sociálních pracovníků by mohly dát Romům šanci hledat v případě nutnosti pomoc také u jiných, dosud nevyužitých zdrojů mimo vlastní rodinu.

Navíc, pokud by se podařilo vytvořit uvnitř lokality alespoň částečně příznivou atmosféru pro stanovení společných cílů a společné řešení problémů, otevřela by se cesta dalším možnostem pomoci (například komunitní sociální práci).

Dalším krokem ke zlepšení sociální opory by mohlo být **zvýšení informovanosti sociálních pracovníků o Romech**, respektive jejich tradičním způsobu života, hodnotách, významu rodinných solidárních sítí, apod., které by poskytovatelům sociální opory pomohlo lépe pochopit problémy, s nimiž se Romové v naší společnosti musí vypořádat, ale také Romy samotné. Koncepce romské integrace upozorňuje na nutnost „*podpořit vzdělávací aktivity o procesech segregace a ghettoizace, jakož i důsledcích těchto procesů apod. zaměřených na úředníky obcí a krajů, s cílem ovlivnit jejich jednání v přístupu k péči o bydlení sociálně potřebných osob.*“²⁷⁵ Lze se však domnívat, že pouze jednostranné informace zaměřené na sociální vyloučení obecně nemohou při práci se sociálně vyloučenými Romy dostačovat. Zvýšení informovanosti by se dalo dosáhnout prostřednictvím promyšlených přednášek, na kterých se sociální pracovník dozví informace využitelné v praxi nebo vydáním brožur. Ale také pracovník sám může projevit iniciativu a nahlédnout do odborné literatury týkající se Romů. Pracovnice píseckého Odboru sociální péče při rozhovoru sdělily, že „*přednášky pro sociální*

²⁷⁴ ŠPAČEK, O., VOBECKÁ J. *Sociální soudržnost v prostorové diferenciaci* in TUČEK, M. *Soudržnost v diferencující se společnosti*, s. 166.

²⁷⁵ Srov. *Koncepce romské integrace* [online], s. 16.

*pracovnice už existují, ale je to úplně k ničemu – k ničemu to nevede a nic se tím nevyřeší. Občas si něco přečteme samy. Ale v knížkách stejně nepíšou o tom, jaká je skutečnost.*²⁷⁶ Někteří další oslovení pracovníci však uvedli, že žádný kurz ani přednášku dosud neabsolvovali a všechno se učili takzvaně „za pochodu“.²⁷⁷

Na otázku, co by samotným sociálním pracovníkům v Písku pomohlo k tomu, aby mohli poskytovat ještě lepší služby svým klientům, panovala v odpovědích do značné míry shoda. *„Mně osobně by hodně pomohlo, kdybych měla od svých klientů zpětnou vazbu. Často se stane, že přijdou, protože mají nějaký problém, který chtějí s mojí pomocí vyřešit, ale už nepřijdou, aby mi řekli, jak to dopadlo.*“²⁷⁸ *„Je důležité vidět, že vaše práce má nějaký smysl, že někomu pomohla, vidět u klientů nějaké zlepšení. Ale zejména při práci s Romy je to zlepšení vidět málokdy. Moje zkušenost je taková, že často čekají pomoc, ale když po nich chci, aby pro vyřešení problému něco udělali sami, už nepřijdou.*“²⁷⁹ (Podobné odpovědi se objevovaly také u ostatních „respondentů“.)

Dlouhodobá frustrace, pocit nesmyslnosti a nespokojenosti s odvedenou prací se může u sociálních pracovníků promítnout také v syndrom vyhoření. Důležité je uvědomit si, že člověk by při snaze o poskytování sociální opory druhým neměl zapomínat také sám na sebe a své zdraví.

Existuje mnoho „návodů“, jak se bránit syndromu vyhoření. Například v Metodické příručce pro výkon terénní sociální práce jsou uvedena základní opatření, jimiž může sociální pracovník předcházet „vyhaslosti“, jedná se o:

- *„snížení nároků na sebe a připuštění si své nedokonalosti, pracovat tvořivě, vyhýbat se rutině,*
- *oddělovat soukromí a pracovní aktivity,*
- *odvaha a otevřenost svěřit se někomu kompetentnímu s potížemi, na které v práci narazil.*“²⁸⁰

4.2.2 Etika jako východisko při poskytování sociální opory

Třetí kapitola této práce se pokusila o reflexi sociální opory poskytované Romům a poukázala na její nedostatky. Z výše popsaných poznatků vyplynulo, že v zájmu

²⁷⁶ Sociální pracovníce – Oddělení sociální péče, Písek.

²⁷⁷ Sociální pracovníce – Úřad státní sociální podpory, Oddělení sociálně právní ochrany dětí, Písek.

²⁷⁸ Sociální pracovníce – Naděje, Písek.

²⁷⁹ Sociální pracovníce – Oddělení sociálně právní ochrany dětí, Písek.

²⁸⁰ NEDĚLNÍKOVÁ, D., et al. *Metodická příručka pro výkon terénní sociální práce*, s. 52.

zlepšení sociální opory je třeba učinit změny jak na úrovni sociální politiky, tak na úrovni některých pomáhajících osob. K tomuto cíli může napomoci také etika.

Z hlediska sociální etiky lze obecně říci, že zákonodárci by měli při svém rozhodování o dalším vývoji sociální politiky mít i nadále na zřeteli sociálně-etické principy a nutnost rozvíjet sociální spravedlnost. Jaké konkrétní kroky by však bylo dobré pro zlepšení sociální opory adresované Romům učinit, není vůbec jednoduché určit.

Sociálně vyloučení Romové pobírají jen ty sociální dávky, na které mají podle zákonem stanovených kritérií nárok. Důslednější kontroly, které by zabránily využívání instrumentální sociální opory v případech, kdy to není bezprostředně nutné, však nelze realizovat, protože není možné jednoznačně určit, který klient by například mohl pracovat, ale stav závislosti na dávkách mu vyhovuje a který zaměstnání nenajde. Navíc úředníci a sociální pracovníci jsou příliš vytíženi na to, aby kontroly prováděli.

Snížení sociálních dávek by možná napomohlo k tomu, aby je někteří lidé přestali „bezduvodně“ využívat. Znamenalo by to však, že ti, kteří finanční pomoc skutečně potřebují, by nemohli naplnit ani své nejzákladnější potřeby a při nutnosti udržení určité míry solidarity ve společnosti, můžeme tento postup zhodnotit jako eticky nesprávný.

Sociální pracovníce Úřadu státní sociální podpory domnívá, že změny v profesionální sociální opoře k výraznějšímu zlepšení situace sociálně vyloučených Romů nepovedou a přichází s konkrétním návrhem: „*Je třeba zvýšit minimální mzdu! Dokud se Romům nevyplatí pracovat, jejich situace se nezlepší.*“²⁸¹ A s jejím návrhem nelze nesouhlasit. Otázkou však je, zda by zvýšení mzdy pro sociálně vyloučené Romy bylo dostatečnou motivací, když například z důvodu vysokého zadlužení a probíhajících exekucí by o značnou část mzdy přišli záhy po výplatě.

Důležitým **individuálně etickým** požadavkem kladeným na bedra sociálních pracovníků, (ale i laiků) coby poskytovatelů sociální opory je brát ohled na **lidskou důstojnost**.

Podle Šrajera je lidská důstojnost „*pro sociálního pracovníka výzvou, aby uměl přijímat sebe sama a klienta v úctě, respektu a zodpovědnosti a neposuzoval sebe a druhé primárně na základě výkonu*“.²⁸²

Z uznání lidské důstojnosti, vyplývá také povinnost sociálního pracovníka respektovat a chránit **lidská práva** u svých klientů, brát ohled na klientovu svobodu

²⁸¹ Sociální pracovníce – Úřad státní sociální podpory, Písek.

²⁸² ŠRAJER, J. Lidská důstojnost a sociální práce. *Sociální práce/Sociální práca*, 2006, č. 3, s. 109.

a právo na sebeurčení. Tedy dát mu možnost, utvářet svůj život s ohledem na jeho vlastní názory, hodnoty a postoje bez přehnané závislosti na profesionálních poskytovatelích sociální opory. Tím, že v klientovi uvidíme osobu, tedy člověka, který má stejnou nezcizitelnou hodnotu, jako všichni ostatní lidé, se vynořuje také požadavek umožnění spravedlivého přístupu ke zdrojům a rovného zacházení. Uznání lidské důstojnosti můžeme tedy považovat za základ pro poskytování správné sociální opory nejen Romům žijícím v sociálně vyloučených lokalitách.²⁸³

V případech sociálních pracovníků není etické jednání pouze svobodnou volbou, ale také povinností: Působnost sociálního pracovníka v České republice je totiž upravena Etickým kodexem sociální práce, v němž jsou mimo jiné obsaženy obecné etické zásady, které by měl sociální pracovník dodržovat:²⁸⁴

- *“Sociální práce je založena na hodnotách demokracie a lidských práv. Sociální pracovníci proto **dbají na dodržování lidských práv u skupin i jednotlivců...***
- *Sociální pracovník respektuje jedinečnost každého člověka **bez ohledu na jeho původ, etnickou příslušnost, rasu, či barvu pleti, mateřský jazyk, věk, zdravotní stav, sexuální orientaci, ekonomickou situaci, náboženské a politické přesvědčení a bez ohledu na to, jak se podílí na životě celé společnosti.***
- *Sociální pracovník **respektuje právo každého jedince na seberealizaci** v míře, aby současně nedocházelo k omezení takového práva u druhých osob.”²⁸⁵*

Nalezneme zde také Pravidla etického chování ve vztahu ke klientovi, zaměstnavateli, kolegům, svému povolání, odbornosti a ke společnosti:

- *„Sociální pracovník **vede své klienty k vědomí odpovědnosti sám za sebe.***
- *Sociální pracovník jedná tak, aby chránil **důstojnost a lidská práva** svých klientů.*
- *Sociální pracovník pomáhá se stejným úsilím **a bez jakékoliv formy diskriminace všem klientům.** Při žádné formě diskriminace nespolupracuje a nezúčastní se jí.*
- *Sociální pracovník dbá, **aby klienti obdrželi všechny služby a dávky sociálního zabezpečení, na které mají nárok,** a to nejen od instituce, ve které je zaměstnán, ale i ostatních příslušných zdrojů.*

²⁸³ Srov. Mezinárodní etický kodex sociální práce – principy. Sociální práce/Sociální práce, 2004, č. 4 s. 32-33.

²⁸⁴ V následujícím výčtu jsou vybrány ty zásady, které by se nějakým způsobem mohly vztahovat k sociální práci se sociálně vyloučenými Romy.

²⁸⁵ Etický kodex sociálních pracovníků České republiky. Sociální práce/Sociální práce. 2004, č. 4, s. 27.

- Sociální pracovník **hledá možnosti, jak zapojit klienty do procesu řešení jejich problémů.**
- Snaží se ovlivňovat sociální politiku, **pracovní postupy a jejich praktické uplatňování** ve své zaměstnavatelské organizaci, s ohledem na co nejvyšší úroveň služeb poskytovaných klientům.
- Zasazuje se o zlepšení sociálních podmínek a sociální spravedlnosti tím, že podněcuje změny v zákonech, politice státu i v politice mezinárodní.
- Upozorňuje na **možnost spravedlivějšího rozdělení společenských zdrojů** a potřebu zajistit přístup k těmto zdrojům těm, kteří to potřebují.
- Působí na rozšíření **možnosti a příležitosti ke zlepšení kvality života pro všechny lidi, a to se zvláštním zřetelem ke znevýhodněným a postiženým jedincům a skupinám.**²⁸⁶

Závěrem je třeba říci, že kdyby všichni poskytovatelé sociální opory jednali ve všech případech eticky správně, téměř celá třetí kapitola této práce by byla zbytečná.

Je ovšem otázkou, nakolik je člověk – tedy v tomto pojetí sociální pracovník - schopen každodenně „nastavovat klientům druhou tvář“ a v úctě pomáhat i těm, kteří s ním častokrát „uctivě“ nejednají a očekávají, že jim musí pomoci, protože je to přece jeho povinnost.

Sociální opora má své meze, jež se kryjí s hranicemi možností lidí, kteří ji poskytují, stejně tak jako s pravidly platnými v daných institucích. Uvědomění si těchto mezí je základním předpokladem pro zlepšení poskytování sociální opory, a to nejen Romům žijícím v sociálně vyloučených lokalitách.

4.3 Shrnutí

Navrhovaná východiska pro zlepšení profesionální sociální opory u Romů žijících v sociálně vyloučených lokalitách jsou:

- V odborné literatuře je oceňována především **role terénního sociálního pracovníka**, který působí přímo v sociálně vyloučených lokalitách a může mít významný vliv na zmírnění sociálního vyloučení zdejších obyvatel a řešení jejich problémů. Ke zmírnění nedůvěry Romů vůči institucím majoritní společnosti by mohli přispět také sociální pracovníci, kteří obětují své pohodlí

²⁸⁶ Etický kodex sociálních pracovníků České republiky. *Sociální práce/Sociální práca*. 2004, č. 4, s. 27- 28.

a navštíví sociálně vyloučené lokality - otázkou však je, zda by klienty nebyli vnímáni spíše negativně - jako „kontrolaři.“²⁸⁷

- Terénní sociální pracovníci se mohou soustředit na **restauraci a rozšiřování sociální sítě** svých klientů a snažit se motivovat obyvatele lokalit ke společnému řešení problémů tam, kde je to možné.
- Pro lepší pochopení problematiky sociálního vyloučení, ale i sociálně vyloučených Romů samotných je potřeba **rozšířit vzdělávání sociálních pracovníků**. K lepšímu poskytování sociální opory by mohly přispět také informace zaměřené na romskou kulturu, hodnoty a specifické potřeby Romů.
- Sociální pracovník by mohl bojovat proti předsudkům majoritní společnosti svým osobním příkladem, a to tak, že bude **informovat veřejnost o úspěších a pozitivních zkušenostech s Romy** (- pokud nějaké má).
- Sociální pracovníci by neměli zapomínat také na své zdraví a psychickou pohodu a **předcházet syndromu vyhoření**.
- Ke správnému poskytování sociální opory s ohledem na spravedlnost, hodnoty a důstojnost klientů může sociálním pracovníkům pomoci také **etika**. Proto její výuka na vysokých a vyšších odborných školách má své opodstatnění. Etický kodex ukládá sociálním pracovníkům zásady a pravidla chování, při jejichž dodržování je sociální opora poskytována (eticky) správným způsobem,
- Zákonodárci by měli při rozhodování o změnách v oblasti sociální politiky mít na paměti nutnost zachování sociálně-etických principů a sociální spravedlnosti.

²⁸⁷ V Písku se terénní sociální práci věnuje Člověk v tísni, o. p. s., přímo v lokalitách působí také Naděje, o. s., ale lokality navštěvuje také sociální pracovnice Oddělení sociálně právní ochrany dětí. Zbylí oslovení sociální pracovníci v lokalitách nikdy nebyli.

Závěr

„Odadženo mardo, so ačhiła čoro, oda mek goreder, so hino korkoro. = Zle je tomu, kdo je chudý, ještě hůře tomu, kdo je sám.“²⁸⁸ (Romské přísloví)

Domnívám se, že na pravdivosti výše uvedeného přísloví by se shodla převážná většina lidí bez ohledu na jejich barvu pleti, kulturu či etnickou příslušnost. Přítomnost druhých je v našem životě nezbytná, protože jen ve společenství s dalšími lidmi můžeme skutečně naplňovat své vlastní lidství.

A nejen to. Druzí lidé, či chceme-li, naši bližní, nám podávají pomocnou ruku v kritických chvílích, posilují naši sebedůvěru při řešení problémů, poradí, vyslechnou naše nářky nebo nám pomohou materiálně či finančně. Poskytnou nám sociální oporu.

Důsledky pomoci druhých lidí však nemusí být vždy zcela pozitivní, jak se snažila ukázat také tato diplomová práce.

Cílem práce bylo **popsat, zhodnotit a analyzovat některé negativní stránky sociální opory (ne)poskytované Romům žijícím v sociálně vyloučených lokalitách, ptát se po souvislostech, hledat řešení.**

Věřím, že se mi tento cíl (alespoň částečně) podařilo naplnit. Zatímco první kapitola byla jen nutným úvodem k pochopení pojmu „sociální opora“, kapitola druhá se již soustředila na sociální oporu u Romů a při jejím psaní bylo přihlédnuto k situaci v píseckých sociálně vyloučených lokalitách.

Na základě informací z odborných zdrojů byly ve druhé kapitole **popsány negativní dopady** rodinné solidarity, resp. sociální opory poskytované romskou rodinou a pozornost byla věnována také možné absenci zdrojů pomoci, která s sebou také přináší negativa. Ukázalo se, že sociálně vyloučení Romové (- a „sonda“ provedená v píseckých sociálně vyloučených lokalitách to částečně potvrdila) mají oproti členům majoritní společnosti omezený přístup ke zdrojům sociální opory. Stále často spoléhají na pomoc svých rodinných solidárních sítí, jejichž ostatní členové se však bohužel nacházejí v podobné finanční a sociální situaci, a proto jim pomoci

²⁸⁸ HÜBSCHMANOVÁ, M., ŠEBKOVÁ, H., ŽIGOVÁ, A. *Romsko-český a česko-romský kapesní slovník*, s. 43.

nedokáží. (Kromě toho rodina cíleně podporuje závislost svých členů a nedovolí jednotlivcům dosáhnout vyššího společenského postavení.) Komunita jako taková v sociálně vyloučených lokalitách nefunguje, navíc zde žijící Romové bývají považováni ostatními Romy za méněcenné. Obyvatelé sociálně vyloučených lokalit jsou tak odkázáni především na profesionální sociální oporu ve formě sociálních služeb a dávek. I využití tohoto zdroje je však negativně ovlivněno vzdáleností lokalit od „center pomoci“, nedůvěrou Romů v instituce majoritní společnosti a někdy, taktéž diskriminací ze strany pracovníků. Již takovéto omezení zdrojů pomoci může mít výrazný negativní vliv na kvalitu života Romů, a také na prohlubování sociálního vyloučení!

Třetí kapitola se nesla v duchu (etické) reflexe a jejím cílem bylo **hodnocení sociální opory** poskytované Romům (především profesionály) a **analýza jejích negativních dopadů**.

Kapitola poukázala na skutečnost, že pomoc sociálně vyloučeným Romům je i přes její ne vždy zcela pozitivní důsledky nezbytná. Ukázalo se, že negativním dopadem aplikace principu solidarity a subsidiarity ve stávající podobě je mimo jiné, umožnění některých lidí parazitovat na státem poskytované sociální opoře a možné přetěžování pomáhajících pracovníků.

Sociálně vyloučené lokality, byť by někdy mohly být chápány jako „pomoc“, ve většině případů neprospívají ani Romům, ani většinové společnosti. Profesionální pomáhající mohou jednat s klienty diskriminačně, nezohledňovat jejich hodnoty a důstojnost, což s sebou přináší další negativní důsledky...²⁸⁹ Bylo také poukázáno na **souvislost sociální opory** s tvorbou předsudků a s obtížemi při začleňování Romů do většinové společnosti. V některých případech kapitola nabízí i teoretické **možnosti řešení a návrhy na zlepšení** situace prostřednictvím sociální opory.²⁹⁰

Čtvrtá kapitola nepřináší žádné převratné návrhy na zlepšení profesionální pomoci, je spíše shrnutím a připomenutím již známých faktů. Domnívám se, že jejich praktická realizace nedokáže zázračně vyřešit problémy sociálně vyloučených Romů, ale je dobré se nad nimi zamyslet, protože jak již bylo řečeno, obyvatelé sociálně vyloučených lokalit jsou na profesionální pomoci závislí a pokud je možné, učinit by i jeden malý krůček k odbourání jejích negativních dopadů, byla by velká škoda jej neučinit.

²⁸⁹ Tento jev nelze paušalizovat.

²⁹⁰ Např. nutnost podpory vzdělávání, odbourávání předsudků prostřednictvím sociálních pracovníků, atd.

Seznam použitých zdrojů

Literární zdroje:

ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika: Úvody a principy*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004. ISBN 80-7325-030-6.

BAŠTECKÁ, B. *Terénní krizová práce: Psychosociální intervenční týmy*. Praha: Grada, 2005. ISBN 80-247-0708-X.

BENEDIKT XVI. *Deus caritas est: Bůh je láska*. Praha: PAULÍNKY, 2006. ISBN 80-86949-03-6.

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih). Český ekumenický překlad. Praha: Česká biblická společnost, 2001. ISBN 80-85810-28-X.

BROŽ, M., KINTLOVÁ, P., TOUŠEK, L. *Kdo drží Černého Petra*. Praha: Člověk v tísní – společnost při České televizi, o. p. s., 2007. ISBN 978-80-86961-28-9.

BOBEK, M., BOUČKOVÁ, P., KÜHN, Z. *Rovnost a diskriminace*. Praha: C. H. Beck, 2007. ISBN 978-80-7179-584-1.

BUDILOVÁ, L., JAKOUBEK, M. *Cikánská rodina a příbuzenství*. Plzeň: Dryada, 2007. ISBN 978-80-87025-11-6.

COREY, G., CALLANAN, P. *Issues and ethics in the helping professions*. Belmont: Thomson Brooks/Cole, 2007. ISBN 978-0-534-61443-0.

FISCHER, O., MILFAIT, R., et al. *Etika pro sociální práci*. Praha: JABOK, 2008. ISBN 978-80-904137-3-3.

FRANCOVÁ, H., NOVOTNÝ, A. *Sociální politika v základech*. Praha: TRITON, 2008. ISBN 978-80-7387-125-3.

GABAL, I. *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti*. Praha: GABAL ANALYSIS CONSULTING, 2006. ISBN neuvedeno.

HUPKA, P. *Podle terénního pracovníka se město nesnaží problémové občany vystěhovat za každou cenu. Písecký deník*. Dat. vydání: 19. 2. 2008.

HÜBSCHMANOVÁ, M., ŠEBKOVÁ, H., ŽIGOVÁ, A. *Romsko-český a česko-romský kapesní slovník*. Praha: Fortuna, 1998. ISBN 80-7168-619-0.

JAKOUBEK, M. *Romové: konec nejednoho mýtu*. Praha: Socioklub, 2002. ISBN 80-86140-21-0.

JAKOUBEK, M., HIRT, T. *Kulturologické etudy*. Plzeň: Čeněk Aleš, 2004. ISBN 80-86473-83-X.

JAKOUBEK, M., HIRT, T. *Romové v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-86898-76-8.

JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-535-0.

JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*. Praha: Triton, 2003. ISBN 80-7254-329-6.

JIHOČESKÁ UNIVERZITA v ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH – TEOLOGICKÁ FAKULTA. *Život z víry: Překlad 2. dílu katolického katechismu pro dospělé. Leben aus dem Glauben: katholischer Erwachsen - Katechismus. Zweiter Band (Variant.)*. Přeložili: Jindřich Šrajer, Marta Rynešová, Vladimír Feldmann. České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity, 2005. ISBN 80-7040-809-X.

KALEJA, M., KNEJP, J., et al. *Mluvme o Romech: Aven vakeras pal o Roma*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2009. ISBN 978-80-7368-708-3.

KASTOVÁ, V. *Krize a tvořivý přístup k ní: Typy životních krizí, jejich dynamika a možnost krizové intervence*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-365-X.

KATOLICKÁ CÍRKEV: Papežská rada pro spravedlnost a mír. *Kompendium sociální nauky církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008. ISBN 978-80-7195-014-1.

KEBZA, V. *Psychosociální determinanty zdraví*. Praha: Academia, 2005. ISBN 80-200-1307-5.

KLENOVSKÝ, Terénna sociálna práca. Bratislava: Občanské združenie Sociálna práca, 2007. ISBN 80-8185-18-5.

KŘIVOHLAVÝ, J. *Psychologie zdraví*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-774-4.

KUSIN, V., VANKOVÁ, K., ODLEROVÁ, E. *Identita v procese socializácie a personalizácie rómskeho etnika*. Nitra: Univerzita Konštantína filozofa v Nitre, 2006. ISBN 80-8050-971-9.

LOHSE, E. *Teologická etika Nového zákona*. Bratislava: Sefarín, 2008. ISBN 978-90-9081-072-6.

LUŽICA, R. *Kapitoly z Rómskej kultúry*. Trnava: Trnavská univerzita, 2004. ISBN 80-89104-34-7.21-22.

MAREŠ, J., et al. *Sociální opora u dětí a dospívajících III*. Hradec Králové: Nucleus, 2003. ISBN 80-86225-47-1.

MATOUŠEK, O., et al. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-331-4.

MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Slon, 2003. ISBN 80-86429-19-9.

NAVRÁTIL, P. *Romové v české společnosti*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-741-8.

NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*. Brno: Masarykova univerzita Fakulta sociálních studií, 2001. ISBN 80-210-2673-1.

NEDĚLNÍKOVÁ, D., et al. *Metodická příručka pro výkon terénní sociální práce*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2007. ISBN neuvedeno.

NIKOLAI, T., et al. *Příběhy ze špatné čtvrti aneb jak pracovat s tématem segregace nejen ve školství*. Praha: Člověk v tísni, o. p. s., 2007. ISBN 978-80-86961-45-3.

OPATRŇÝ, M., LEHNER, M. *Teorie a praxe charitativní práce*. České Budějovice: Scientia, 2010. ISBN 978-80-7394-214-4.

PAVEL IV. *Octogesima adveniens: Apoštolský list kardinálu Maurici Royovi*. Praha: ZVON, 1996. ISBN 80-7113-154-7.

SELICKÁ, D. *Rómská rodina v kontexte metod sociálnej práce*. Nitra: Univerzita Konstantina filozofa v Nitre, 2008. ISBN 978-80-8094-453-7.

SCHMIDBAUER, W. *Syndrom pomocníka*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-369-7.

Sociální práce/Sociálna práca: Časopis pro teorii, praxi a vzdělávání v sociální práci. 2004, č. 4.

Sociální práce/Sociálna práca: Časopis pro teorii, praxi a vzdělávání v sociální práci. 2006, č. 2.

ŠÍŠKOVÁ, T. *Menšiny a migranti v České republice*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-648-9.

ŠMERDA, H. *Křesťanská etika v běhu věků: od počátku do doby vrcholného středověku s přihlédnutím k situaci na Jižní Moravě*. České Budějovice: Jih, 2010. ISBN 978-80-86266-39-8.

ŠPATENKOVÁ, N. *Krize: psychologický a sociologický fenomén*. Praha: Grada, 2004. ISBN 80-247-0888-4.

TUČEK, M. *Soudržnost v diferencující se společnosti*. Sociologický ústav Akademie věd České republiky: Praha, 2008. ISBN 978-80-7330-145-3.

Elektronické zdroje:

ANZENBACHER, A. *Co je sociální spravedlnost?* Teologické texty: časopis pro teoretické a praktické otázky teologie, 2004/4. [online], [cit. 2010-10-10]. Dostupné na WWW: <<http://www.teologicketexty.cz/casopis/2004-4/Co-je-socialni-spravedlnost.html>>.

Česká ghetta. *Proč nestačí služby sociálních odborů a dalších úředníků*. [online], [cit. 2010-10-10]. Dostupné na WWW: <<http://www.ceskaghetta.cz/tsp.htm>>.

Česká ghetta. *Prostorové vyloučení*. [online], [cit. 2011-20-02]. Dostupné na WWW: <<http://www.ceskaghetta.cz/cojsou.htm#prostor>>.

České katolické nakladatelství ZVON. *Sociální encykliky (1891-1991)*. [online], [cit. 2010-10-10]. Dostupné na WWW: <http://www.kebrle.cz/katdocs/soc_enc/SocialniEncykliky.htm>.

Český statistický úřad. *Vybrané národnosti České republiky* [online], [cit. 2010-10-10]. Dostupné na WWW: <[http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/t/C2002EA6AD/\\$File/Kapitola3.pdf](http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/t/C2002EA6AD/$File/Kapitola3.pdf)>.

Člověk v tísní. *Efektivní komunikace v interkulturním prostředí: Praktická příručka pro pracovníky Úřadů práce*. [online], [cit. 2010-10-10]. Dostupné na WWW: <http://www.epolis.cz/download/pdf/publications_12_1.pdf>.

Člověk v tísní. *Programy sociální integrace*. [online], [cit. 2010-10-10]. Dostupné na WWW: <<http://clovekv tisni.cz/index2.php?id=113>>.

Člověk v tísní. *Terénní sociální práce* [online], [cit. 2010-10-10]. Dostupné na WWW: <http://www.integracniprogramy.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=877&Itemid=308>.

GAC, spol. s r. o., Nová škola, o. p. s. *Mapa sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených romských lokalit v České republice*. [online], [cit. 2010-10-10]. Dostupné na WWW: <http://www.esfcr.cz/mapa/int_jc3_5_1.html>.

Integrovaný portál MPSV. *Informace pro občany*. [online], [cit. 2010-10-10]. Dostupné na WWW: <<http://portal.mpsv.cz/soc/ssp/obcane>>.

Kriminalita a výskyt sociálně patologických jevů v sociálně vyloučených lokalitách. Zpráva o stavu romských komunit. [online]. [cit. 2010-10-10]. Dostupné na WWW: <<http://www.proculture.cz/cultureinfo/kulturnipolitika-v-cr/zprava-o-stavu-romskych-komunit-v-ceske-republice-za-rok-2008-2195.html>>.

Město Písek. *Oddělení sociální péče*. [online], [cit. 2010-10-10]. Dostupné na WWW: <<http://www.mesto-pisek.cz/odbory-mestskeho-uradu/DIR-odbor-socialnich-veci-a-zdravotnictvi/CL-oddeleni-socialni-pece/27>>.

Město Písek. *Oddělení sociálně právní ochrany dětí*. [online], [cit. 2010-10-10]. Dostupné na WWW: <<http://www.mesto-pisek.cz/test/odbory-mestskeho-uradu/odbor-socialnich-veci-a-zdravotnictvi/oddeleni-socialne-pravni-ochrany-deti>>.

Naděje Písek. Středisko Purkratice [online], [cit. 2010-10-10]. Dostupné na WWW: <<http://www.nadeje.cz/pisek/purkratice.htm>>.

Služby a činnosti úřadu práce [online], [cit. 2010-10-10]. Dostupné na WWW: <http://portal.mpsv.cz/sz/obecne/cinnosti_up>.

Státní správa. *Sociální podpora*. [online], [cit. 2010-10-10]. Dostupné na WWW: <http://www.statnisprava.cz/rstsp/redakce.nsf/i/socialni_podpora>.

VIRT, G. *Etika lidských práv* [online], [cit. 2010-10-10]. Dostupné na WWW: <<http://www.teologicketexty.cz/casopis/2006-1/Etikalidskych-prav.html?co=d%F9stojnos>>.

Vláda České republiky. *Koncepce romské integrace 2005*. [online], [cit. 2010-10-10]. Dostupné na WWW: <<http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=8150>>.

II. Vatikánský koncil. *Gaudium et spes*. [online], [cit. 2010-10-10]. Dostupné na WWW: <http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19651207_gaudium-et-spes_cs.html>.

Seznam příloh

- Příloha I. Základní informace o sociálně vyloučených lokalitách v Písku
- Příloha II. Otázkové okruhy použité při rozhovorech s obyvateli sociálně vyloučených lokalit v Písku
- Příloha III. Dotazník pro sociální pracovníky, kteří poskytují sociální oporu Romům (žijícím v sociálně vyloučených lokalitách) v Písku

Základní informace o sociálně vyloučených lokalitách v Písku

Lokalita A	Svatoplukova
Typ lokality	Činžovní dům s 22 byty pro neplatiče a sociálně potřebné (garsoniéry, 1+1, 2+1; byty 1. - 3. kategorie)
Poloha lokality v rámci obce	Běžná městská zástavba Cca 10 minut chůze od centra
Míra prostorového vyloučení	Žádné Nejbližší sociálně nevyloučení obyvatelé bydlí v domě přes ulici. Občanská vybavenost je v dosahu 5 až 10 minut chůze.
Stav domu/ů	Bezvadný Dům je pravidelně udržovaný, na stav dohlíží pracovníci občanského sdružení Naděje.
Vybavenost domu/ů	Standardní vybava Byty jsou vybaveny akumulačními kamny; na žádost obyvatel je možné topit také tuhými palivy. Do objektu není zaveden plyn.
Vlastník nemovitosti	Obec Nájemní smlouvy jsou uzavírány na dobu určitou (na 1 rok). Dluhy na nájmu z minulosti zde jsou "zmraženy", pokud nevznikají další problémy s placením nájmu a je dodržován domovní řád, smlouva prodlužována. V některých případech je uplatňován institut zvláštního příjemce. V případě vyrovnání dluhů z minulosti možnost opětovného získání nájemního bytu. V případě dalšího neplatičství obyvatelé vystěhování do městských holobytů.
Vznik a vývoj lokality, mechanismy vstupu a výstupu	Nově vzniklá řízeným sestěhováním. Vznik v roce 1996. Objekt je součástí tzv. propustného víceetapového systému sociálního bydlení. Někteří obyvatelé zde bydlí dlouhodobě, jiní jen přechodně. Skladba obyvatel se tak neustále částečně obměňuje.
Odhad počtu romských obyvatel lokality:	26 – 50
Odhad podílu Romů na celkovém počtu obyvatel lokality	95 %
Odhad věkové struktury	35 % Do 15 let
	60 % Od 16 do 60 let
	5 % Nad 61 let
Odhad vzdělanostní struktury	90 % Maximálně základní
	10 % Střední bez maturity
	0 % Střední s maturitou a vyšší
Odhad míry nezaměstnanosti romských obyvatel lokality	95 %
Formy zabezpečení obživy	Většina obyvatel je závislá na sociálních dávkách. Několik obyvatel pracuje na VPP. Jiní v sezóně pracují "načerno". Někteří muži si přivydělávají sběrem šrotu a rozebíráním vraků. Ve městě působí několik romských firem. Některé z nich ale nechťejí zaměstnávat Romy.
Sociální problémové jevy	Jen výjimečně se vyskytují drobné krádeže. V minulosti zde byl častý výskyt narkomanie (čichání toluenu). Výjimečně se vyskytuje gamblerství. Problémem je zadlužování u firem půjčujících na vysoký úrok.

Zdroj: http://www.esfcr.cz/mapa/int_jc3_5_1.html

Lokalita B	Purkratice
Typ lokality	Městské holobyty pro neplatiče a "nepřízpůsobivé" občany (celkem 13 bytových jednotek)
Poloha lokality v rámci obce	Periferie Cca 2 km za městem
Míra prostorového vyloučení	Jasně Komunikace, která vede k objektu, je ve špatném stavu. V blízkosti lokality je několik rodinných domků a budovy kasáren. Občanská vybavenost je špatně dostupná (např. speciální škola, kam dochází většina dětí z lokality, se nachází na vzdáleném konci města). Do lokality nezajíždí MHD.
Stav domu/ů	Bezvadný Objekt byl v roce 2003 kompletně zrekonstruován. Poničeny jsou některé dveře. V okolí lokality se hromadí odpady (autovraky aj.)
Vybavenost domu/ů	Část standardní výbavy chybí Jednotlivé holobyty jsou vybaveny umyvadly se studenou vodou. WC a koupelny (společné pro 2 až 3 rodiny) se nalézají na chodbě. Topí se tuhými palivy.
Vlastník nemovitosti	Obec Od samého vzniku holobytů působí jako správce objektu občanské sdružení Naděje.
Vznik a vývoj lokality, mechanismy vstupu a výstupu	Lokalita vzniklá nově řízeným sestěhováním v roce 2003 jako městské holobyty pro neplatiče a "nepřízpůsobivé" obyvatele v kompletně zrekonstruovaném objektu bývalého vojenského muničního skladu. Objekt je součástí tzv. propustného vícestupňového systému sociálního bydlení. Nájemní smlouvy jsou uzavírány na dobu určitou. V některých případech je využíván institut zvláštního příjemce. Někteří obyvatelé v objektu bydlí dlouhodobě, jiní jen dočasně. Pokud nevznikají nové dluhy a nájemníci spolupracují s pracovníky občanského sdružení Naděje, jsou po čase stěhováni zpátky do lokality v centru města. Děje se tak v několika případech ročně.
Odhad počtu romských obyvatel lokality	26 – 50
Odhad podílu Romů na celkovém počtu obyvatel lokality:	85 %
Odhad věkové struktury:	40 % Do 15 let
	60 % Od 16 do 60 let
	0 Nad 61 let
Odhad vzdělanostní struktury	90 % Maximálně základní
	10 % Střední bez maturity
	0 % Střední s maturitou a vyšší
Odhad míry nezaměstnanosti romských obyvatel	93 %
Formy zabezpečení obživy	1 osoba je trvale zaměstnaná. Několik osob příležitostně pracuje na brigádách. 1 osoba pracuje "načerno".
Sociální problémové jevy	Výjimečně se vyskytují drobné krádeže (kabely, kovové předměty). Ojedinele se vyskytuje gamblerství a narkomanie (v současnosti se to týká jen jedné osoby). Problémem je zadlužování u firem půjčujících na vysoký úrok.

Zdroj: http://www.esfcr.cz/mapa/int_jc3_5_2.htm

Otázkové okruhy použité při rozhovorech s obyvateli sociálně vyloučených lokalit v Písku

1. **Oblast bydlení** – Kde respondent bydlel před přestěhováním do lokality, jak byl s dřívějším bydlením spokojen, jak se dostal/a do lokality?
2. **Mapování sociální sítě – nukleární rodina** – Kdo s respondentem obývá byt?
3. **Mapování sociální sítě – širší rodina** – Kde se nachází respondentova rodina, navštěvují se, telefonují si?
4. **Mapování sociální sítě – přátelé** – Měl respondent přátele v bývalém bydlišti? Stále se s nimi přátelí?
5. **Mapování sociální sítě – sousedé** – Jaký je respondentův názor na sousedy v lokalitě?
6. **Mapování sociální sítě – spolupracovníci** – Je respondent v současné době zaměstnán? Je v kontaktu s bývalými kolegy z práce?
7. **Zkušenosti se státními organizacemi**
 - Oddělení sociální péče
 - Oddělení sociálně právní ochrany dětí
 - Úřad práce
 - Úřad státní sociální podpory
8. **Zkušenosti s neziskovými organizacemi**
 - Arkáda
 - Člověk v tísni
 - Charita
 - Inkano
 - Mesada
 - Naděje
 - Jiná...

Dotazník pro sociální pracovníky, kteří poskytují sociální oporu Romům (žijícím v sociálně vyloučených lokalitách) v Písku

1. Jaké služby nejčastěji Romům poskytujete?
2. Kde obvykle s Romy pracujete?
3. Jaké jsou Vaše zkušenosti s klienty z řad Romů (žijících v sociálně vyloučených lokalitách)?
4. Myslíte si, že poskytování profesionální sociální opory Romům žijícím v sociálně vyloučených lokalitách je nezbytné? Proč?
5. Myslíte si, že profesionální opora poskytovaná Romům je spravedlivá? Proč?
6. Myslíte si, že sociální opora (obecně) může podporovat diskriminaci Romů? Jak?
7. Myslíte si, že sociální opora poskytovaná Romům, je nástrojem integrace nebo její překážkou? Proč?
8. Jaký je Váš názor na sociálně vyloučené lokality jako řešení neplatičství?
9. Jaké změny by se podle Vás daly učinit v sociální opoře poskytované Romům žijícím v sociálně vyloučených lokalitách, aby se zlepšila jejich situace?/Co by vám osobně pomohlo v tom, abyste mohl/a poskytovat Romům ještě lepší sociální oporu?
10. Absolvoval/a jste nějaký kurz, přednášku, četl/a nějakou publikaci, zaměřenou na jednání s romskými klienty, jejich kulturu, hodnoty, apod.?

ABSTRAKT

ŘURKOVOVÁ, L. Negativní dopady sociální opory u Romů žijících v sociálně vyloučených lokalitách (s přihlédnutím k situaci v Písku). České Budějovice 2011. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra praktické teologie. Vedoucí práce Mgr. David Urban, PhD.

Klíčová slova: Romové, sociální vyloučení, sociálně vyloučené lokality, sociální opora, město Písek.

Diplomová práce se zabývá sociální oporou, tedy jakoukoliv pomocí, která je člověku poskytována ze strany druhých lidí (- laiků i profesionálů) a snaží se na podkladech získaných z odborné literatury popsat, zhodnotit a analyzovat negativní stránky sociální opory poskytované Romům žijícím v sociálně vyloučených lokalitách (s přihlédnutím ke konkrétní situaci v Písku) a pokusit se nalézt vhodné návrhy na její zlepšení.

Přesto, že je práce koncipována jako teoretická, pro dokreslení problematiky jsou v ní uvedeny i názory píseckých sociálních pracovníků, kteří se věnují přímo pomoci sociálně vyloučeným Romům a formou kasuistik jsou v ní zmapovány sociální sítě a popsány zkušenosti malého vzorku romských obyvatel zdejších sociálně vyloučených lokalit.

ABSTRACT

Negative Effects of Social Support in the Romanies Living in Socially Excluded Locations (Specifi Situation in Písek)

Key words: the Romanies, social exclusion, socially excluded locations, social support, the town of Písek

This thesis deals with social support - any help provided to a man by other people (both laymen and professionals). The thesis tries to describe, evaluate and analyse some negative aspects of social support provided to the Romanies who live in a socially excluded locations (considering the concrete situation in Písek) and suggest suitable measures how to improve it.

Although this thesis is conceived as theoretical, for completion it contains views of social workers from Písek who provide social support to the Romanies, and in case reports, there are mapped social nets and experiences of small sample of the Roma residents from Písek's socially excluded locations.